

In hoc quidē mūdo occulte præsens, fide nos purgās, spe attrahēs, & charitate uniēs: in altero autē reuelate præsens, ueritate pascens, amore inebrians, & ineffabili incomprehensibilium bonorum copia omne desyderium se dans, satians, exuperās. Patri ergo aeterno, & filio superbenedicto, & spiritui sancto superbono sit honor, gloria, & gratiarum actio in cœlo & in terra, & ab omni creatura in omnia, per omnia, & super omnia seculorum secula. Amen.

COMMENTARII IN MATTHAEVUM FINIS.

SANCTVM EVANGELI

V M S E C V N D V M M A R C V M.

INITIVM EVANGELII IESV CHRISTI FILII
dei. Sicut scriptū est in Esaia propheta: Ecce mit
to angelum meum ante faciem tuam, qui præpa
rabit uiam tuā ante te, Vox clamātis in deserto:
Parate uia domini, rectas facite semitas eius: fuit
in deserto Ioannes baptizans, & prædicans bap
tismum pœnitentiæ in remissionem peccatorū.
Et egrediebatur ad eum omnis Iudææ regio, &
Hierosolymitæ uniuersi, & baptizabātur ab illo

- 10 in Iordanis flumine, confitentes peccata sua. ¶ Et erat Ioannes uestitus pi- 2
lis cameli, & zona pellicea circa lūbos eius: & locustas & mel syluestre ede-
bat. ¶ Et prædicabat dicēs: Venit fortior me post me, cuius nō sum dignus 3
procumbens soluere corigiam calceamentorum eius. Ego baptizauī uos
aqua, ille uero baptizabit uos spiritu sancto. ¶ Et factum est in diebus illis, 4
15 uēnit IESVS à Nazaret Galilææ, & baptizatus est à Ioanne in Iordane. Et
statim ascendens de aqua, uidit cœlos apertos, & spiritum sanctum tanquā
columbam descendentem, & manentem in ipso. Et uox facta est de cœlis:
Tu es filius meus dilectus, in te cōplacui. ¶ Et statim spiritus expulit eum 5
in desertum. Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta nocti-
20 bus, & tentabatur à satana: eratq; cum bestiis, & angeli ministrabant illi.
¶ Postquam autem traditus est Ioannes, uēnit IESVS in Galilæam prædi 6
cans euangelium regni dei, & dicens: quoniam impletum est tempus, & ap
propinquabit regnum dei: Pœuitemini, & credite euangelio. ¶ Et præte- 7
riens secus mare Galilææ, uidit Simonem & Andream fratrem eius, mitten
25 tes retia in mare: erāt enim piscatores. Et dixit eis IESVS: Venite post me,
& faciā uos fieri piscatores hominū. Et protinus relictis retibus, secuti sunt
eum. Et progressus inde pusillum, uidit Iacobum Zebedæi, & Ioannem fra
trem eius, & ipsos componentes retia in nauī: & statim uocauit illos. Et re-

8 lictio patre suo Zebedæo in naui cum mercenariis, secuti sunt eum. ¶ Et ingrediuntur Capharnaum: & statim sabbatis ingressus in synagogam, docebat eos. Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut Scribæ. Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo, & exclamauit dicens: Quid nobis & tibi IESV Nazarene? Venisti perdere nos? Scio quod sis sanctus dei. Et cōminatus est ei IESVS, dicens: Obmutefce, & exi de homine. Et discerpens eum spiritus immundus, & exclamās uoce magna, exiit ab eo. Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dicentes: Quidnam est hoc? Quænam doctrina hæc noua? Quia in potestate spiritibus immundis imperat, & obediunt ei. Et processit rumor eius statim in omnem regionē Galilææ. ¶ Et protinus egredientes de synagoga, uenerunt in domum Simonis & Andreae, cum Iacobo & Ioanne. Decūbebat autem socrus Simonis febricitans, & statim dicūt ei de illa. Et accedens, eleuauit eam apprehensa manu eius: & continuo dimisit eam febris, & ministrabat eis. Vespere autē factō, cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, & dæmonia habētes: & erat omnis ciuitas cōgregata ad ianuam. Et curauit multos, qui uexabantur uariis languoribus: & dæmonia multa eiiciebat, & non sinebat ea loqui, quoniā sciebant eum. Et diluculo ualde surgēs, egressus, abiit in desertum locum, ibiq; orabat. Et persecutus est eum Simon, & qui cum illo erant. Et cum inuenissent eum, dixerunt ei, quia omnes quærunt te. Et ait illis: Eamus in proximos uicos & ciuitates, ut & ibi prædicem: ad hoc enim uēni. Et erat prædicans in synagogis eorum, & in omni Galilæa, & dæmonia eiiciens. ¶ Et uēnit ad eum leprosus deprecās eum, & genuflexo dicit: Si uis, potes me mundare. IESVS autem misertus eius, extendit manum suam: & tangens eum, ait illi: Volo, Mundare. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est. Et comminatus est ei, statimq; eiecit illum, & dicit ei. Vide nemini dixeris: sed uade, ostende te principi sacerdotum, & offer pro emundatione tua, quæ præcepit Moyses in testimonium illis. Et egressus, cœpit prædicare, & diffamare sermonem: ita ut iam non posset manifeste introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esse: & conueniebant ad eum undique.

ANNOTATIONES BREUES LVII. CIRCA LITERAM CAP. I.

2	in Esaia ἐν τοῖς προφήταις in prophetis	9	– uniuerſi baptizabantur * πάντες omnes	12	dignus procūbēs soluere ἵκανός κύβας λύσαι idoneus & procūbēs soluam
2	Ecce * ἐγὼ ego	10	in Iordanis ἐν τῷ ἰορδάνῃ in Iordane	13	Ego * μοῖ quidem
8	egrediebatur ἐξεπορεύετο	11	& zona ὁ ζώνην septimus casus.	14	uos * ἐν in & infra.
8	Iudææ ἡ ἰουδαία rectus			16	apertos, ἀνοιχθέντες finidi
9	Hierosolymitæ				

16 spiritum

16	spiritum – sanctum	28	componentes		mane, crepusculo ad
17	descēdētē – & ma		καταξίζονται	47	abijt * ὁ ἴσος (modum
17	in ipso. (nentem		reficientes,	48	prosecutus est
	ἐπ’ αὐτῷ		farcientes		κατεδίωξαν
	super ipsum	29	secuti sunt eum.		plurale.
18	in te complacui.		ἀπὸ λθορὸ πίσω αὐτῶ	49	dixerunt
	ἐπ’ ᾧ εὐδόκησα		abierunt post eum		λέγουσιν
	in q̄ mihi bñ cōplacui	30	docebat – eos.		præsens.
	in quo mihi bene cō	31	quasi ὡς tanquam	50	uicos & ciuitates:
18	expulit (placitū est	33	dicens. * ἕα Ἄγε		κωμόπολεις
	ἐκβάλλει	33	Nazarene		municipia
	emittit		ναζαρενέ	51	eorum, – &
	præsens.	34	Scio quod sis	52	genuflexo * αὐτῷ εἰ
19	Et erat * ἐκεῖ ἰβι		οἶδα σε τίς εἶ	52	dicit * αὐτῷ εἰ.
19	diebus		noui te quis es	53	miserus – eius,
	– & quadraginta no	35	de homine.	53	manum – suam:
22	appropinquabit (ctibus		ἐξ αὐτῶ	54	Mundare.
	ἤγγικεν		ex eo		καθαρίσθητι
	præteritum.	38	in potestate * κ̄ &		imperatiuum.
23	Pœnitēmini	39	rumor	55	nemini * μηδὲν ἕτερά
	μετανοήτε		ἢ ἀκοή	56	principi sacerdotum,
	pœnitentiā agite,		fama		τῷ ἱερεῖ
	resipiscite	39	in omnem regionē	57	sacerdoti
23	Et præteriens		εἰς ὅλην τὴν περιχώρον		prædicare
	περὶ πατρῶν δέ		in totā circūiacētē regio		* πολλὰ
	ambulans autem	44	dæmonia habētes: (nē		multum
24	eius		τοὺς δαμονιζομένους	58	diffamare
	τῶ σίμωνος	45	qui uexabantur		διαφημίζαν
	Simonis,		κακῶς ἔχοντας		diuulgare
25	retia		male habentes	59	esse.
	ἀμφίβλητρον	46	sciebant eum		ἦν
26	retibus		* χριστὸν εἶναι		erat
	τὰ δίχτυα		CHRISTVM esse.	59	& conueniebant
	& infra.	47	diluculo ualde		καὶ ἕρχοντο
26	retibus * αὐτῶν suis		πρωὶ ἔννευχον λίαν		& ueniebant

COMMENTARIUS IN CAPVT PRIMVM.

Arcus Euāgelista Petri & Pauli affectator fuit. Sed & quod dominum in carne uiderit, & in eum crediderit, & multa eorum quæ scripsit aspectu ipso cognouerit, mihi uerisimile est. Nam ex Paulo ad Collossenses, Coloss. 4. Barnabæ, qui ex historijs cognoscitur, primus dominum adhuc in terris diuersantem Romæ annunciaſſe, consobrinus fuit. Præterea matrem Hierosolymis commorantem habebat, & fidelissimam quidem: quod ex duodecimo Actionū apostolicarum cognoscitur: ubi sic habetur de Petro à potestate Herodis per angelum liberato: Cōsyderans q̄ uēnit ad domum Mariæ matris Ioannis, qui cognominatus est Act. 12. Marcus, ubi erant multi congregati & orantes. Pulsante autem eo ad ostium ianuæ, processit puella ad uidēdum, nomine Rhodæ: Et ut cognouit uocem Petri, præ gaudio non aperuit ianuam: sed intrò currens, nunciauit stare Petrum ante ianuam. Denique ex supputatione temporum, duodecimo à passione domini anno CHRISTVM

- in Aegypto & Alexandria annūciabat, interpretans quæ Petrus euangelizabat. Scripsit autem euangelium, quod sic exorsus est. ¶ Initium euangelij IESV CHRISTI filij dei. Sicut scriptum est in Esaia propheta: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te: Vox clamantis in deserto: Parate uiam domini, rectas facite semitas eius, fuit in deserto Ioannes baptizans, & prædicans baptismum remissionis in remissionem peccatorum. Et egrediebatur ad eum omnis iudææ regio, & Hierosolymitæ, & uniuersi baptizabantur ab illo in Iordanis flumine, confitentes peccata sua. ¶ Sunt qui faciunt Marcum abbreviatorē Matthæi, quorum sententiæ nequaquam arbitror accedendum. Nō enim faciunt eum Euangelistam, perinde ut neque teipsum facerent, si mutiles aut Lucam aut Ioannem: quis enim te ob id Euangelistam pronuntiaret: Cæterum si ita res haberet, non essent quatuor Euangelistæ, sed tres duntaxat. Atqui quatuor esse, ex Ezechielis prophetia manifeste cognoscitur. Adde quod nō dicit, epitome seu abbreviatio euangelij: sed, Initium euangelij IESV CHRISTI, sicuti reuera est. Insuper officium abbreviatoris est, ordinem sequi operis quod abbreviat: quod hic non obseruari perspicuum est. Denique non est abbreviatoris, addere: at pleraque in Marco inuenias, quæ nō queas in Matthæo reperire: ut in progressu cognoscetur. Sed & euangelium spiritu dei mouente nobis scriptum ac relictum esse, nemo est qui ambigere debeat. Ezechiele de quatuor animalibus, quæ quatuor nobis representant Euangelistas: quæ res tum apud recentiores, tum apud uetustiores testatissima est, dicente: Similitudo autem uultus eorum, facies hominis, & facies leonis à dextris ipsorum quatuor: facies autē bouis, à sinistris ipsorum quatuor: & facies aquilæ desuper ipsorum quatuor. Et subdit: Et unum quodque eorum coram facie sua ambulabat: ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebatur, nec reuertebantur cum ambularet. Afflatu igitur spiritus sancti, & uehementi quidē motu corda Euangelistarū percellentis atque agitantis, scripta sunt euāgelia. Cur etiam alia facies Marci, alia Matthæi: si non esset aliud euangelium Marci quàm Matthæi, sed quædam abbreviatio, & particula Matthæi: Voluit certè dominus esse quatuor flumina paradisi, quatuor in uisione dei facta Ezechielis animalia, quatuor nouæ legis testes, quatuor euangelia. Ipse autem dominus, paradus est: de cuius uentre hæc quatuor prodierunt flumina, quæ uniuersam uiuificatē doctrina irrigant terram. Sint ergo nobis indubitato quatuor Euangelistæ, & quatuor euangelia. Et Marcus nō epitomographus, sed reuera Euāgelista, & (ut sic dicā) euāgelio graphus. Et uide quàm bene in ipso statim initio abbreviatoris munere functus sit. Matthæus sic coepit: Liber generationis IESV CHRISTI filij Dauid: de generatiōe solum temporali ac humana loquens. Marcus autem solum de æterna ac diuina loquitur, cum ait: Initium euangelij IESV CHRISTI filij dei. Et quod subditur, Sicut scriptum est in Esaia propheta, melius Græce habetur, *ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις*, Sicut scriptum est in prophetis. Nam prima pars, Ecce ego mitto angelum meum, scripta est Malachiæ tertio: quæ sic nūc ibi legitur, Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit uiam ante faciem meam. Et statim ueniet ad templum suum dominator, quem uos queritis: & angelus testamenti, quem uos uultis. Secunda uero, Vox clamantis in deserto, Esaia. 40. hoc pacto: Vox clamantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite in solitudine semitas dei nostri. Et subditur: Et reuelabitur gloria domini, & uidebit omnis caro pariter quod os domini locutum est. Gloria domini, filius dei. Quod os domini locutum est, uerbum dei æternum. De quo patet in Psalmo quadragesimo quarto: Eruclauit cor meum uerbum bonum. Et angelus qui missus est, ut præpararet uiam domini, & uox clamans in deserto, Ioannes Baptista, ut uisum est Matthæi numeris decimooctauo, & centesimodecimo. Baptismus poenitentiae quo baptizabat Ioannes, figura erat baptismi CHRISTI, qui est uerus baptismus. Et is qui loānis erat, solum præparabat ad remissionem

remissionem peccatorum : non enim Ioannes peccata remittebat , sed (ipso testante)
 CHRISTVS erat qui tollebat peccata. Et confessio discipulorum Ioannis, figura con-
 fessionis fidelium CHRISTI. Porro ubi hic habemus, Hierosolymitæ uniuersi: illud
 uniuersi, non cum Hierosolymitæ, sed cum baptizabantur, apud Græcos iungitur
 hoc modo, *ἡ βαπτισμὸν τοῦ πνεύματος*, ut sic legamus: Egrediebatur ad eum omnis Iudææ
 regio, & Hierosolymitæ, & baptizabantur ab illo omnes (scilicet ad eum uenientes)
 in flumine Iordane, non uniuersi Hierosolymitæ: nam præcipui cōtempserunt eum,
 ut ex ca. uigesimo primo Matthæi, numero ducētesimo tertio cognosci potest. Quod
 autem Ioannes baptizabat omnes ad se uenientes, figura erat, nullos ad uerum bap-
 tisma uenientes, & eius gratiam postulantes, esse excludendos. Continenter de uestitu
 & uictu Ioannis subnectit Marcus, dicens. ¶ Et erat Ioannes uestitus pilis camelorū, 2
 & zona pellicea circa lumbos eius; & locustas & mel syluestre edebat. ¶ De uestitu,
 cibo, & uitæ austeritate Ioannis capite tertio Matthæi dictum est abunde: de prædica-
 tione uero eiusdē, consequenter subdit Marcus, dicens. ¶ Et prædicabat, dicens: Ve 3
 nit fortior me post me, cuius non sum dignus procumbens soluere corrigiam calcea-
 mentorum eius. Ego baptizauī uos in aqua, ille uero baptizabit uos in spiritu sancto.
 ¶ Cum dicebat, post me, tempus indicabat: quia maxime postquam Ioannes in uin-
 cula coniectus fuit, & ab Herode sublatus, dominus se manifestauit. Hic Marcus ad
 Matthæum dicentem Ioannem dixisse se indignum, ut portaret calceamenta eius, ad-
 iicit eum dixisse se ne dignum quidē, ut procumbens solueret corrigiam calceamen-
 torum eius: quod augustam quandam designabat uenerationem, qua & ipsum indi-
 cabat esse deum, & se eo longē inferiorem. Nec ab re quidem: nam ipse in aqua sola
 baptizabat, ille uero in spiritu sancto: & ita quāto aqua spiritu sancto inferior est, hoc
 est creatura deo, tanto se minorem illo faciebat. Et id uerissime. Quia Ioannes solum
 creatura erat, ille uero etiā deus. Quin & si homo potestatem habet purificandi aqua,
 solus tamē deus potestatem habet purificandi spiritu sancto: hic, intīme & uiuifice: iste,
 extīme, & (ut sic dicā) cute tenus. Mox uero de baptismate CHRISTI, Ioanne mini-
 stro, prosequitur Marcus, dicens. ¶ Et factum est in diebus illis, uēnit IESVS à Naza- 4
 reth Galilææ, & baptizatus est à Ioanne in Iordane. Et statim ascendēs de aqua, uidit
 cœlos apertos, & spiritum sanctum tanquam columbam descendantem & manentē
 in ipso. Et uox facta est de cœlis: Tu es filius meus dilectus, in te cōplacui. ¶ Hæc pro-
 fecutus est Matthæus capite tertio. Sed aduertendum id, Et statim ascendens, refer-
 ri posse ad Ioannem: quia signum factum est pariter, & uox missa propter Ioannem,
 non propter IESVM, qui semper cum patre erat, & super quem spiritus sanctus non
 symbolice, sed per essentiam semper manebat. Illud autem signum datum fuerat Io-
 anni, ut eum cognosceret, qui baptizabat in spiritu sancto. Sed & ex uoce illa ma-
 gnifica è cœlo delapsa, filium dei esse agnouit. Subinde de ieiunio domini, & tenta-
 tione eius in deserto, prosequitur Marcus, dicens. ¶ Et statim spiritus expulit eum in 5
 desertum. Et erat in deserto quadraginta diebus & quadraginta noctibus, & tenta-
 batur à satana: eratq; cum bestijs, & angeli ministrabant illi. ¶ Spiritus, inquit, ex-
 pulit eum. Sed quis spiritus? Sanē is, de quo paulo ante dixerat: Vidit cœlos apertos,
 & spiritum sanctum tanquam columbam descendantem & manentem in ipso. Cæ-
 terum *ἐκβάλλει*, pro quo hic habetur, expulit, idem est quod emittit: ut nullam uiolen-
 tiam intelligas, sed efficacem promptamque actionem: quandoquidem spiritus dei,
 qui erat spiritus CHRISTI, subito quocumque uelit, hominem rapit. Hanc autem
 materiam de tentatione domini, & uictoria eius, latius prosequitur Matthæus capi-
 te quarto. Cui hic addit Marcus: Eratq; cum bestijs. Qualibus? Quales profecto so-
 lent esse in deserto: ut leones, ursi, pardi, & aliæ id genus feræ, quæ alijs sunt imma-
 nes, sed CHRISTO perquam mansuetæ: & multo quidē magis, quàm primo Adam

si nūquam peccasset: nimirum quia primus Adam erat animalis, & in animam uiuentem: secundus autē spiritualis, & in spiritum uiuificatē. In hoc ueritas uerbi dei impleta est, quo dixerat: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: & præsēt piscibus maris, & uolatilibus cœli, & bestijs uniuersæ terræ.* Hic est de quo dictum est: *Omnia subiecisti sub pedibus eius.* & de nullo altero. Deinceps quæ dominus egerit, postquam è deserto, utcunq; illi placuit, reductus est: siue à spiritu suo, siue ab angelis ministrantibus ei, ut impleretur scriptura: *In manibus tollent te, nequando offendas ad lapidem pedem tuum: subiungit Marcus, cum ait. ¶ Postquam autē traditus est Ioannes, uenit IESVS in Galilæam, prædicans euangelium regni dei, & dicens: quoniam impletum est tempus, & appropinquauit regnum dei. Pœnitēmini, & credite euangelio. ¶ Similē sententiam habet Matthæus capite quarto: sed & hic addit Marcus, quod illic Matthæus non habet, dominum scilicet dixisse, impletum esse tempus. Quodnam tempus? Nimirum ueteris legis, legis prophetarum: & instare tempus aduentus Mesia, & regni dei, quod est regnum CHRISTI, nouæ legis & gratiæ. Deinde subdit de uocatione apostolorum Petri & Andreae fratrum, & Iacobi & Ioannis itidem fratrum, dicens. ¶ Et præteriens secus mare Galilææ, uidit Simonem & Andream fratrem eius, mittentes retia in mare: erant enim piscatores. Et dixit eis IESVS: Venite post me, & faciam uos fieri piscatores hominum. Et protinus relictis retibus, secuti sunt eum. Et progressus inde pusillum, uidit Iacobum Zebedæi, et Ioannem fratrem eius, & ipsos componentes retia in nauī, & statim uocauit illos. Et relicto patre suo Zebedæo in nauī cū mercenarijs, secuti sunt eum. ¶ Dominus fratres uocat, & accersit: quod amorem fraternitatis amet in nobis. Quod si amorem fraternitatis carnis diligit, quanto magis fraternitatis spiritus? Hæc, ueritas esse debet illa, uestigium. Hæc, filij dei, & fratres CHRISTI nominamur & sumus: illa, filij hominum, & mortalium fratres. Porro hi piscatores erant piscium, & eos dominus fecit piscatores hominum. De quibus & successoribus eorum, forte haud absone id Hieremias intelligatur: *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit dominus, & piscabuntur eos.* Vocatis autem apostolis, quam ciuitatē cum discipulis suis ingressus sit, subiungit Marcus, dicens. ¶ Et ingrediuntur Capharnaum, & statim sabbatis ingressus in synagogam, docebat eos. Et stupebant super doctrina eius. Erat enim docens eos quasi potestatem habens, & non sicut Scribæ. Et erat in synagoga eorū homo in spiritu immundo, & exclamauit, dicens: Quid nobis & tibi IESVS Nazarene? Venisti perdere nos? Scio quod sis sanctus dei. Et comminatus est ei IESVS, dicens: Obmutesce, & exi de homine. Et discerpens eum spiritus immundus, & exclamans uoce magna, exijt ab eo. Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dicentes: Quidnam est hoc? Quænam doctrina hæc noua? Quia in potestate spiritibus immundis imperat, & obediūt ei. Et processit rumor eius statim in omnem regionem Galilææ. ¶ Dictū est Matthæi ca. septimo, numero septuagesimoprimo, quo pacto dominus docebat, tanquam potestatem habens, nō autem Scribæ. Ob id autem sabbatis ingrediebatur dominus synagogas: quia illis diebus populus eò confluebat, quod feriaretur, & solis rebus diuinis intenderet. Et quis dubitat deum illic præsentem esse, ubi congregati sunt uolentes ei intendere, & de eo quippiam auide audire? Nihil tamen prohibet etiam inter illos esse, qui spiritu agantur immundo. Quod accidit (domino prædicante) in synagoga Capharnaum. Sed & hoc boni illis ex societate bonorum, & auditu uerbi dei accidere potest, ut à spiritu liberentur immundo: non fert enim ille uerbum dei. Quod monstratum est, cum spiritus ille per hominem illum exclamaret: *Quid nobis & tibi IESVS Nazarene? id est, Quid tibi nobiscum est rei? Ut enim calor frigiditati, lux tenebris, sanitas morbo aduersatur; sic sanctitas immundo spiritui, quæ tanta erat in CHRISTO, ut illi spiritui tormento esset: quinimmo & uerba CHRISTI.**

Ideoq;

Ideoq; dicebat: Venisti perdere nos: Et causam subdit, cū ait: Sciō quis sis, ὁ ἄγιος, sanctus ille, & per eminentiam sanctus. Nulla enim sibi mutuo adeo contraria sunt ut sanctum & immūdum: sed quod fortius est, alterum euincit ac superat. Et licet uerba illa homo loqui uideretur, non tamen ipse loquebatur, sed dæmon, qui illius utebatur organis. Ideo dominus non homini, sed dæmoni respondit: quem & increpauit, cum ait: Obmutefce, & exi de homine. Quod iussit eum obmutescere, hoc fecit, ne de sua sanctitate, & quisnam esset, loqueretur: neque enim decet immūdum de mundo pronunciare: & a deo refugum, & perpetuo exulem, de sancto dei, & qui semper cum deo est, loqui: perinde, ut neq; immundissimum scortum de uirginitate. Qui iussus, obmutuit. Sed & iussus exire, exiuit: tametsi nolēs, & inuitus: quod ex eo cognoscitur, quod spiritus ille immundus lanauit hominem, proijciens illum ac prosternens in medio turbæ (quod ex Luca cognoscitur) in signum inuiti, & inuoluntarij egressus. & insuper quod uoce magna exclamans, id est magnum eiulatum emittens, exiuit: neq; illi ultra nocuit, quod intendit Lucas. Huius facti non meminit Matthæus, ne putemus hoc euangelium esse epitomen Matthæi. Et uiso hoc signo, mirati sunt uniuersi: nec ab re, quia nunquam uiderant suos Scribas hanc uerbi ac doctrinæ potestatem habere. Et admirabundi inter se, sciscitabātur, quidnam esset hoc, & quænam hæc noua, & hæctenus inaudita doctrina: ut etiam solo uerbo illius fracti, spiritus immundi resistere nō possent: sed ei nolētes atq; inuiti, ut ipsi uisu didicerant, obedirent. Et fama eius statim per uniuersam disseminata est Galilæam. Ex his instrui mur, cum feriamur à terrenis, & congregamur ad audienda diuina, cœlestem nobis aduenire fauorem. præterea spiritus immūdos sanctimoniam & uerbum dei ferre nō posse, sed illis torqueri: quibus etiam, si qui occupati sint, & sanctæ congregationi inter sint, eos uerbo dei liberari posse: cui dæmonia resistere nō possunt, sed parent uel inuiti. uult enim immēsa illa pietas suos ab immundis spiritibus liberari, ut omnes sua uase mundo ipsum nominare & inuocare ualeant: neq; enim illi placet ab immundis nominari, aut à talibus sanctitatis suæ præconia usurpari. Quod, ubi fit, laus dei crescit & bonus odor, bonaq; fama longe lateq; dispergitur. At postquam prædicauit in synagogis Capharnaum, uēnit in domū Petri, quam arbitror fuisse Capharnaum: & si ciuitas Petri & Andreae dicat Bethsaïda: & siue illic siue istic, sanauit dominus focrū Petri, quod intelligere possumus ex his, quæ Marcus subiungit hoc modo. ¶ Et protinus egredientes de synagoga, uenerunt in domum Simonis & Andreae, cum Iacob & Ioanne. Recumbebat autem focrus Simonis febricitans: & statim dicunt ei de illa. Et accedens, eleuauit eam apprehensa manu eius, & continuo dimisit eam febris. Et ministrabat eis. Vespere autē factō, cū occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habētes, & dæmonia habētes: & erat omnis ciuitas cōgregata ad ianuam: & curauit multos qui uexabātur uarijs languoribus: & dæmonia multa eiiciebat, & nō sinebat ea loqui, quoniā sciebāt eum. Et diluculo ualde surgēs, egressus abiit in desertū locū, ibiq; orabat. Et profecutus est eū Simō, & qui cum illo erant. Et cū inuenissent eū, dixerunt ei, quia omnes quærūt te. Et ait illis: Eamus in proximos uicos & ciuitates, ut & ibi prædicē. Ad hoc em̄ uēni. Et erat prædicās in synagogis eorū, & in omni Galilæa, & dæmonia eiiciens. ¶ Hoc factum de focru Petri, hoc est de matre uxoris eius, narrat Matthæus cap. 8. ut numero 74. sufficienter uisum est. Et adiicit hic Marcus pauca quædam, quæ nō habet Matthæus, ut quod omnis ciuitas cōgregata esset ad ianuam domus Petri, ubi erat dominus. Dominus, ianua est. Ego (inquit) sum ostium: per me si quis introierit, saluabit. Domus Petri, ecclesia. Omnis ciuitas, uniuersa turba fidelium. Ad ianuam domus Petri sanātur multi à uarijs languoribus: quia cum in ecclesia ad CHRISTVM attēdimus, per eū omnes nostræ curātur infirmitates. Eiiciebat ibi dæmonia: quia nō decet impuros & immundos ad sanctā accedere ecclesiam.

Luc. 4.

Ioth. 10.

Quod arcebat ea loqui quod scirent eum: deum respuere cōfessiones, & laudes impurarum mentium insinuabat. Quod diluculo egressus est in desertū, & orauit: ostendit nobis exemplo suo, nos ab exordio nouæ legis, uel ab eo tempore, quo nobis primum ipse, qui sol est iustitiæ, oritur, debere in secessu mentis quærere deum, & puramētē adorare, & sequi CHRISTVM pro nobis in solitudine orantem: quicquid enim faciebat, nobis faciebat, nobis prodesse uolebat, nobis merebatur. Et sic secutus est, et requisitum eum Petrus, & cum eo Andreas, Iacobus, & Ioannes: quod ex eo intelligitur, quod prius dictum fuerat: Venerunt in domum Simonis & Andree, cum Iacobo & Ioanne. Et duxit eos dominus in cōtiguas κωμοπόλεις, id est municipia: omnes in patris sui nomine congregatas multitudines, prædicatione euangelicæ lucis illuminans: ad hoc enim missus fuerat. Et nos ad hoc nati & renati, ut illa luce illuminemur.

Et dæmonia eijciēbat, & præcipue in synagogis & sanctorum congregatione: nam ad sacrarum cōursionum loca nihil accedere decet prophanum, impurum, nefandū. Quod & olim obseruatum fuit, cum apostatæ, pœnitentes, & energumeni arcebantur à sacrarum adytorum ingressibus. Quod & adhuc obseruari ferunt apud Aethiops Christianos: apud quos octauo quoque die, qui sacer & sacræ cōgregatiōis dies est, ad sancta accedere limina mos est: sed tamen non ante ingredi quàm Hierophantis pro foribus templi assidentibus, & ad hoc ipsum institutis, quas tota illa ogdoade maculas contraxerint, aut antea si forte alicuius recordatio subeat, detexerint, & cōfessione purificauerint. Et hic mos uerè Christianorum uidetur, & ex primitiua inductus ecclesia. Deinde subdit Marcus, de leproso qui à domino mundatus est, dicens. **¶** Et uenit ad eum leprosus deprecans eum, & genuflexo dicit: Si uis, potes me mundare. **¶** IESVS autem misertus eius, extendit manū suam: & tangens eum, ait illi: Volo, Mundare. Et cum dixisset, statim dicessit ab eo lepra, & mūdatus est. Et comminatus est ei, statimq; eiecit illum, & dicit ei: Vide nemini dixeris: sed uade, ostēde te principi sacerdotum, & offer pro emundatione tua quæ præcepit Moyses in testimonium illis. At ille egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem: ita ut iam non posset manifeste introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esse: & conueniebant ad eum undiq;.

¶ Hæc mirāda leprosi cura, in principio ca. 8. Matthæi, numero septuagesimo secundo, cōsimili penè modo narrata est: sed adiecit Marcus, qd' egressus leprosus cœpit prædicare, & διαφημίζεω τὸ λόγον, id est diuulgare sermonem, ne quis putet hic diffamare in malam partem capi. Quod neque dicit Lucas, etsi quod cōsequēs est ad id adijciat, cum ait: Perambulat autem magis sermo de illo. Quod dominus comminatus est ei, dicēdo: Vide nemini dixeris (comminationes enim CHRISTI in spiritu lenitatis erāt, cuiusmodi sunt, uide ne, caue, noli, & similes: quibus etiam aliquādo adiecit id, ne detertius aliquid tibi cōtingat) non ideo fecit quod nollet diuinum beneficium inuulgari: sed quod uellet cui oporteat indicari, & beneficium deo acceptum referre: quod & eum qui sanatus fuit fecisse, nulli dubium esse debet: qui siue executionem sibi iustæ ostensionis præueniēs, factum inuulgauit, quod conceptum gaudium non ferret, & plenam recuperatæ sanitatis fidem haberet: siue tum, cum certior factus non solum uerbo CHRISTI, cui fidebat: & corporis alacritate, quam sentiebat: sed & insuper testimonio sacerdotis, & eorum ad quos spectabat eius rei iudicium: cum opera dei reuelare & cōfiteri honorificum sit, tantum miraculum cælare non potuit. Sed, ut Græce habetur, ἤρξατο κηρύσσειν πολλὰ, id est cœpit prædicare multa, & diuulgare sermonē, id est factum ipsum gloriosum manifestare: & omnia in bonam partē, & bono erga CHRISTVM animo: quod ostendit tantus concursus multitudinis ex prædicatione illa ad CHRISTVM, ut iam non posset manifeste introire in ciuitatem. Quid si etiam cælare nō debuit: Quod ergo CHRISTVS prohibuit, mōstrauit nō esse quærendā ratione bonorum operum gloriam, sed quoad licet uitādam. Quod uero permisit, & si ad exemplum

exemplum prohibuisse uideretur, ingratitude esse fugiendam, & magnificanda dei opera. Sed nonne tunc implebatur prophetia de domino, quæ dicit: Inuenimus eum in campis syluæ, quando non poterat præ multitudine populi in ciuitatem introire, sed diuersabatur in desertis? Ergo siue urbes inhabitet, & ibi sint meliores: siue deserta inhabitata, quæ loca urbibus præferat: ad ipsum accedamus, dantes patri & filio eius & spiritui sancto, deo nostro laudis confessionem: quia est quem decet omnis honor, gloria, & gratiarum actio, in seculorum secula. Amen.

C A P V T S E C V N D V M.

Iterum intrauit Capharnaū post dies, & auditū est quod in domo esset, & conuenerunt multi, ita ut non caperēt, neque ad ianuam: & loquebatur eis uerbum. Et uenerunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur. Et cum non possent offerre eum illi præ turba, nudauerunt tectum ubi erat: & patefacientes, submiserunt grabatum, in quo paralyticus iacebat. Cum autem uidisset IESVS fidem illorum, ait paralytico: Fili, dimittuntur tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis: Quid hic sic loquitur? Blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus deus? Quo statim cognito IESVS spiritu suo, quia sic cogitarēt intra se, dicit illis: Quid ista cogitatis in cordibus uestris? Quid est facilius, dicere paralytico, dimittuntur tibi peccata, an dicere, surge, tolle grabatum tuum & ambula? Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (ait paralytico) tibi dico: surge, tolle grabatum tuum, & uade in domum tuam. Et statim surrexit ille, & sublato grabato, abiit inde coram omnibus, ita ut mirarētur omnes, & honorificarent deum, dicentes, quia nunquā sic uidimus. ¶ Et egressus est rursus ad mare, omnisque turba ueniebat ad eum, & docebat eos. Et cum præteriret, uidit Leui Alphæi sedentem ad teloneum, & ait illi: Sequere me. Et surgens, secutus est eum. Et factum est, cum accumberet in domo illius, multi publicani, & peccatores simul discumbebant cum IESU & discipulis eius: erant enim multi qui & sequebātur eum. Et Scribæ & Pharisei uidentes, quia manducaret cū publicanis & peccatoribus, dixerunt discipulis eius: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat, & bibit magister uester? Hoc audito, IESVS ait illis: Non necesse habent sani medico, sed qui male habent: non enim ueni uocare iustos, sed peccatores. ¶ Et erant discipuli Ioānis & Pharisei ieiunantes, & ueniūt, & dicunt illi: Quare discipuli Ioānis & Phariseorum ieiunant, tui autē discipuli non ieiunant? Et ait illis IESVS: Nunquid possunt filii nuptiarum quandiu sponsus cum illis est, ieiunare? Quāto tempore habent secum sponsum, non possunt ieiunare. Veniēt autem dies, cum auferetur ab eis sponsum, & tunc ieiunabunt in illis diebus. Nemo assumentū panni rudis assuit uestimento ueteri, alioquin aufert supplementum nouum à ueteri, & maior scissura fit. Et nemo mittit uinum nouum in utres ueteres, alioquin dirumpet uinum utres, & uinum effundetur,

14 & utres peribūt. Sed uinum nouum in utres novos mitti debet. ¶ Et factū 35
 est iterum, cum dominus sabbatis ambularet per fata, & discipuli eius cœ-
 perunt progredi, & uellere spicas. Pharifæi autem dicebant ei: Ecce quid fa-
 ciunt discipuli tui sabbatis quod non licet? Et ait illis: Nunquam legistis
 quid fecerit Dauid, quando necessitatem habuit, & esuriit ipse & qui cum
 eo erant: quomodo introiuit in domum dei sub Abiathar principe sacerdo- 40
 tum, & panes propositionis manducauit, quos non licebat manducare, ni-
 si solis sacerdotibus, & dedit eis qui cum eo erant? Et dicebat eis: Sabba-
 tum propter hominem factum est, & nō homo propter sabbatum. Itaque
 dominus est filius hominis, etiam sabbati.

ANNOTATIONES BREUES XLIIII. CIRCA LITERAM CA. III.

1	post dies: δι ημερών	καὶ εὐθέως ἐπιγινούσ	29	quandiu ἐρῶ	
	per dies	12	Quid est (uisset	in quo, tēpore scilicet.	
2	& conuenerunt Ἐὐθέως συνήχθησαν	13	Utrum est surge * ἢ & & infra.	31	cum auferetur ὅταν ἀπαρθῆ
2	& cōfestim cōgregati	15	surrexit – ille:	31	diebus. * ἢ Et
	ita ut nō caperēt (sunt ὥστε μὴκέτι χωρεῖν	16	abiit – inde	32	assumentum ἐπίβλημα
	ita ut nō amplius cape 16	mirarentur		immisuram	
3	necq; ad ianuam, (rent μὴδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν	17	honorificarent	32	rudis ἀγνάφῃ
3	uenerunt (nuam ἔρχονται	19	glorificarent	33	supplementum αὐτῶ
	præfens.	22	ad teloneum: ἐπὶ τῶ πλῶνιον	33	eius
5	offerre eum illi πρὸς ἀγγίσαι αὐτῷ	22	ad telonium	34	maior χῆρον
5	appropinquare illi	22	qui & sequebantur καὶ ἠκολούθησαν	34	deterior διρumpet uinum * ὁ νέος
5	nudauerunt ἀπέεργασαν	22	& secuti fuerant	36	nouum
6	detexerunt ἐξορύξαντες	24	uidentes * αὐτῷ eum	36	Et factum est – iterū
6	patefacientes	25	bibit – magister ues	36	ambulare
6	perfodientes ὑπορυπαίνοντες	25	Non necesse (ster: οὐ χρεία	36	transiret ἢ ἀπορευέσθαι
6	submiserunt χαλῶσι	25	Non opus	37	progredi ὁδοῦ ποιεῖν
6	præfens.	25	fani οἱ ἰχύοντες	37	iter facere
6	grabatum κράββατον	26	uales	38	faciunt – discipuli tui
9	Blasphemat. βλασφημία	26	non – enim	38	Et * αὐτῷ ipse
	blasphemias.	26	peccatores * εἰς μετάνοιαν	41	nisi – solis
10	solus εἷς	27	ad poenitentiam.	42	dedit – eis
	unus	27	& Pharifæi Ἐοὶ τῶν φαρισαίων	42	& qui cum eo ἢ τοῖς σὺν αὐτῷ
10	Quo statim cognito		& Pharifæorum		etiam ihs qui cum eo

COMMENTARIVS IN CAPVT SECVNDVM.

Ost aliquot dies, posteaquam turbæ, quæ undiq; cõfluxerant ad ipsum
 in desertum, & cœlesti alimonia uerbi pastæ, & sanitarum beneficijs do-
 natae, in sua se receperunt loca, dominus redijt Capharnaũ. Quod sub-
 dit Marcus, dicens. ¶ Et iterum intrauit Capharnaum post dies. Et au- 11
 ditum est quod in domo esset, & conuenerunt multi, ita ut non caperent, neque quæ
 ad ianuã, & loquebatur eis uerbum. Et uenerunt ad eum ferentes paralyticum, qui
 à quatuor portabatur. Et cum non possent offerre eum illi præ turba, nudauerunt te-
 ctum ubi erat, & patefacientes submiserunt grabatum, in quo paralyticus iacebat.
 Cum autem uidisset IESVS fidem illorum, ait paralytico: Fili dimittuntur tibi pecca-
 ta tua. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis:
 Quid hic sic loquitur: Blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus deus? Quo-
 statim cognito IESVS spiritu suo, quia sic cogitarent intra se, dixit illis: Quid ista co-
 gitatis in cordibus uestris? Quid est facilius, dicere paralytico, dimittuntur tibi peccata
 tua: an dicere, surge, tolle grabatum tuum & ambula? Vt autem sciatis, quia filius
 hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (ait paralytico) tibi dico, surge, tol-
 le grabatum tuum, & uade in domum tuam. Et statim surrexit ille, & sublato graba-
 to abiit inde coram omnibus, ita ut mirarentur omnes, & honorificarent deum, di-
 cētes: quia nunquam sic uidimus. ¶ Hanc de paralytico historiam tetigisse uidetur
 Matthæus capite 9. numero 79. Sed adijcit hic Marcus nomen ciuitatis Capharna-
 um, quod in Matthæo nequaquam habetur, sed, *εις τὴν ἰδιὰν πόλιν*, quod in propriã,
 id est suam ciuitatem significat. Cæterum Capharnaum, relicta patria educationis e-
 ius, & ciuitate Nazareth, peculiariter ob mansionis electionem, & insignia in ea fa-
 cta, dicta est ciuitas domini. Nazareth autem & Nazaræa regio, patria eius. Addit
 & dominum in domo fuisse, & ubi id cognitum fuit, tantam multitudinem conflu-
 xisse, ut iam *μὴ δὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν*, id est ne ea quidem quæ erant ad ianuam, illam
 capere possent. Addit præterea modum quo intulerunt paralyticum ante dominum,
 scilicet detegendo tectum, & funibus demittendo paralyticum ante dominũ, qui se-
 dens docebat in domo. Quæ omnia argumentum erant magnæ fidei necessariorum
 illius paralytici, quæ & exaudita est à domino: quod intelligitur per id quod dicitur:
 Cum autem uidisset IESVS fidem illorum, ait paralytico: Fili dimittuntur (id est, con-
 donantur atque remittuntur) tibi peccata tua. Reliqua ijs, quæ in Matthæo similia, sa-
 tis intellecta sunt. Hinc relicta urbe Capharnaum, descendit rursus dominus ad mare,
 dicente Marco. ¶ Et egressus est rursus ad mare, omnisq; turba ueniebat ad eum, et 12
 docebat eos. Et cum præteriret, uidit Leui Alphæi sedentem ad teloniũ, & ait illi: Se-
 quere me. Et surgens secutus est eum. Et factum est cum accumberet in domo illius,
 multi publicani & peccatores simul discumbebant cum IESV, & discipulis eius. Erãt
 enim multi qui sequebantur eum. Et Scribæ & Pharisei uidentes, quia manducaret
 cum publicanis & peccatoribus, dixerunt discipulis eius: Quare cum publicanis et pec-
 catoribus māducat & bibit magister uester? Hoc audito, IESVS ait illis: Non necesse
 habent sani medico, sed qui male habent. Nō enim ueni uocare iustos, sed peccato-
 res. ¶ Primã particulam, quod descenderit dominus ad mare, ubi & docuit turbas,
 addit Marcus ultra Matthæum, usque ad historiam uocationis Matthæi, quæ hic uo-
 cat Leui *τὸν τοῦ ἀλφαίου*, id est filium Alphæi. Reliqua sunt eadem ijs, quæ dicta sunt
 à Matthæo, cap. 9. numero 80. Quare de illis hic contrahendus est sermo. Post histo-
 riam uocationis Matthæi trãsit Marcus ad discipulos Ioannis & Phariseorum, dicēs.
 ¶ Et erãt discipuli Ioannis & Phariseorũ ieiunantes, & ueniunt & dicunt illi: Qua- 13
 re discipuli Ioannis & Phariseorum ieiunant, tui autē discipuli nō ieiunant? Et ait illis
 IESVS: Nūquid possunt filij nuptiarũ quãdiu sponsus cum illis est, ieiunare? Quãto

» tempore habent secum sponsum, non possunt ieiunare. Venient autem dies cū aufe
 » retur ab eis spōsus, & tūc ieiunabūt in illis diebus. Nemo assumentū pāni rudis assuit
 » uestimēto ueteri, alioquin aufert supplementū nouū à ueteri, & maior scissura fit. Et
 » nemo mittit uinū nouum in utres ueteres, alioquin dirūpet uinū utres, & uinum ef-
 » fundetur, et utres peribūt. Sed uinum nouū in utres novos mitti debet. ¶ Istorū est
 » illa eadē sentētia, quæ Matthæi cap. 9. numero 81. dicta est. Et quod hic dicitur assu-
 » mentum, id est quod in Matthæo commissura dicitur, siue, ut Græce habetur, ἐπιβλη-
 » μα, id est immissura. Et quod panni rudis, id quod ibidē dixi significare panni impexi
 » & nondum à fullone curati & politi. Dominus noster, fullo: Doctrina eius tunc, panni
 » impexus admodū nouus. Et quod hic dicit supplementum, id est quod in Mat-
 » thæo dicitur plenitudo. nam idē in utroq; uerbū habetur, τὸ πλήρωμα, ut hic, & illic ui-
 » deatur quodammodo non idem fuisse interpret latinus, aut certē idem aliter & aliter
 » uertisse. Deinde subdit Marcus de progressionē domini per segetes, dicēs. ¶ Et fa-
 » ctū est iterū cū dominus sabbatis ambularet per sata, et discipuli eius cœperūt progre-
 » di, & uellere spicas. Pharisei autē dicebāt ei: Ecce, quid faciūt discipuli tui sabbatis quod
 » non licet: Et ait illis: Nunquā legistis quid fecerit Dauid, quādo necessitatē habuit, et
 » esuriit ipse & qui cum eo erant, quomodo introiuit in domū dei sub Abiathar princi-
 » pe sacerdotū, & panes propositionis manducauit, quos non licebat māducare, nisi so-
 » lis sacerdotibus, & dedit eis, & qui cū eo erant: Et dicebat eis: Sabbatū propter homi-
 » nem factum est, & nō homo propter sabbatū. Itaq; dominus est filius hominis, etiam
 » sabbati. ¶ Quæ hic narrata sunt, recitauit Matthæus cap. 12. et declarata sunt nume-
 » ro. 113. Sed addit Marcus ultra Matthæū, nomē principis sacerdotum Abiathar, sub
 » quo Dauid panes oblatiōis comēdit, qui & idem primi Regū uigesimo primo Achi-
 » melech nominatur, ut etiam numero. 222. diximus. Et insuper dominum dixisse sab-
 » batū propter hominē factū esse: non cōtrā, hominē propter sabbatū. ubi per hominē
 » κατ' ἐξοχήν ipsum intelligere possumus. Itaque CHRISTVS, si propter eum sabbatū
 » est institutū, dominus est & finis sabbati. In quo semotis omnibus negocijs, curisq; mū-
 » di, quiescere summa est in hoc mundo felicitas: in altero, gloria sempiterna. Ergo pa-
 » tri misericordiarum, & illi qui est pax, quies, & salus nostra, cum spiritu sancto sit ho-
 » nor, potestas, & imperium, in omnia secula seculorum. Amen.

CAPVT TERTIVM.

15 **F**T introiuit iterum in synagogam, & erat ibi homo habēs
 manum aridam. Et obseruabant eum si sabbatis curaret,
 ut accusarent illum. Et ait homini habenti manum aridā:
 Surge in mediū. Et dicit eis: Licet sabbatis benefacere, an
 male: animā saluam facere, an perdere? At illi tacebāt. Et
 circūspiciens eos cū ira, cōtristatus super cæcitate cordis eorū, dicit homini:
 16 Extende manum tuā. Et extēdit: & restituta est manus illi. ¶ Exeutes autē
 Pharisei statim cū Herodianis consiliū faciebant aduersus eum, quomodo
 eū perderēt. IESVS autē cum discipulis suis secessit ad mare, & multa turba
 à Galilæa & Iudæa secuta est eū, & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trās
 Iordanē: & qui circa Tyrū & Sidonem, multitudo magna audientes quæ
 faciebat, uenerūt ad eū. Et dixit IESVS discipulis suis, ut nauicula sibi de-
 seruiret propter turbā, ne cōprimerent eum. Multos enim sanabat, ita ut ir-
 ruerent in eū, ut illū tangerent quotquot habebant plagas, Et spiritus im-
 mundi

15 mundi cū illū uidebāt, procidebāt ei & clamabāt, dicētes: Tu es filius dei.
 Et uehemēter cōminabatur eis, ne manifestarēt illū. ¶ Et ascēdens in mon- 17
 tē uocauit ad se quos uoluit ipse, & uenerūt ad eū. Et fecit ut essent duode-
 cim cū illo, & ut mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestātē curādi infir-
 mitates, & eiiciēdi dæmonia. Et imposuit Simoni nomē Petrus, & Iacobū
 20 Zebedæi, & Ioannē fratrē Iacobi, & iposuit eis nomina Boanerges, quod
 est filii tonitruī, & Andreā, & Philippū, & Bartholomeū, & Matthæum, &
 Thomam, & Iacobū Alphæi, & Thadæū, & Simonē Cananæū, & Iudam
 Scarioth, qui & tradidit illū. ¶ Et ueniunt ad domū, & conuenit iterū tur- 18
 ba, ita ut nō possent neq; panē manducare. Et cū audissent sui, exierūt tene-
 re eum: dicebāt enim, quoniā in furorē uersus est. Et Scribæ qui ab Hiero-
 25 solymis descenderāt, dicebāt quoniā Beelzebub habet, & quia in principe
 dæmoniorum eiicit dæmonia. Et conuocatis eis, in parabolis dicebat illis:
 Quomodo potest satanas satanā eiicere? Et si regnū in se diuidatur, nō po-
 test regnū illud stare. Et si domus super semetipsam dispartiatur, nō potest
 30 domus illa stare. Et si satanas cōsurrexerit in semetipsum, dispartitus est, &
 nō poterit stare, sed finē habet. Nemo potest uasa fortis ingressus in domū
 diripere, nisi prius fortē alliget, & tūc domū eius diripiet. Amē dico uobis,
 quoniā oīa dimittētur filiis hominū peccata et blasphemia qbus blasphe-
 35 mauerint. Qui autē blasphemauerit in spiritū sanctū, nō habebit remissionē
 in æternū, sed reus erit æterni delicti: quoniā dicebāt, spiritū immundū ha-
 bet. ¶ Et ueniūt mater eius & fratres, & foris stātes miserūt ad eū uocantes 19
 eum. Et sedebat circa eū turba, & dicūt ei: Ecce mater tua, & fratres tui foris
 quærūt te. Et respōdēs eis, ait: Quæ est mater mea, & fratres mei? Et circū-
 spiciēs eos, qui in circuitu eius sedebāt, ait: Ecce mater mea, & fratres mei.
 40 Qui enim fecerit uoluntatē dei, hic, frater meus, & soror mea & mater est.

ANNOTATIONES BREUES XXXI. CIRCA LITERAM CAP. III.

2	curaret * αὐτοῦ εἶ,	14	plagas	& habere potestātē	
5	male,	μάστιγας	et ut haberēt potestātē		
	κακοποιῶσθε	flagella	22	Thadæum	
	malefacere	16	uehementer	θαδδαῖον	
5	perdere:	πολλὰ	multum	22	Cananæum,
	αποκτεῖναι	17	uocauit - ad se	23	Scarioth
7	illi	προσκαλεῖται	aduocat	23	conuenit
	αὐτοῦ	18	cum illo,	συνέρχεται	præsens,
	illius	cum ipso,	24	sui,	
	* ἵγινε ὡς ἡ ἄλλη	secum	25	ἐξέειπεν	
8	quomodo	18	prædicare.	in furorē uersus est.	
	ὅπως	18	ut prædicarent	ἐξέειπεν	
	ut	Et dedit illis potestātē	25	ἐξέειπεν	
12	dixit - IESVS	ἑξουσίαν	extra se est		

28	in se diuidatur, ἐφ' ἑαυτὴν μεριδιῆ	ὅσα ἀρ	38	præteritum Et circūspiciēs eos qui in circuitu ei ⁹ sedebāt,
	in seipſū diuisū fuerit 34	quibuscunque		καὶ περιβλεψάμενος κύκλω τούτῳ περὶ αὐτῶν καθήμενος,
29	sup̄ semetipsā dispartiat 35	reus erit		Et cū circūspexisset in circuitu eos qui circū se sedebant,
	ἐφ' ἑαυτὴν μεριδιῆ	οὐκ ἔχα	40	Qui enim
30	semetipsum, * καὶ &	ἐνοχοῦσιν		ὅς ᾤσ' ἀρ
30	dispartitus est, - &	præsentia.		Quicunq; enim
31	non poterit 35	delicti,		
	δύ δύναται	κρίσεως		
	præfens.	iudicij		
31	in domū * αὐτοῦ eius 37	dicunt		
33	quibus	εἶπον		

COMMENTARIUS IN CAPVT TERTIVM.

15 **R**ost hæc narrat Marcus de eo cui manus arida pristinae sanitati restituta est, dicens. ¶ Et introiuit iterum in synagogam. Et erat ibi homo habens manum aridam, & obseruabant eum si sabbatis curaret, ut accusarent illum. Et ait homini habenti manum aridam: Surge in medium. Et dicit eis: Licet sabbatis benefacere, an malefacere: animam saluam facere, an perdere? At illi tacebant. Et circūspiciens eos in ira, contristatus super cæcitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus illi. ¶ Hoc factū habetur Matthæi cap. duodecimo, numero 114. Sed addit hic Marcus ad Matthæum, quod iusserit hominem illum surgere in medium: quodque illos qui obseruabant ipsum ut accusarent eum, cum nihil respondere possent ad ea quæ ratio nabiliter interrogata fuerant, sed excæcati malitia tacerent, circūspexerit dominus cum ira. Cæterum hæc ira nō fuit perturbatio & noxius affectus, cuiusmodi est quæ homo homini irasci solet: sed nemesis sanctæ indignatio, qua contristabatur super cæcitate, quæ illis ob malitiam eorum, prauamq; uoluntatem obtigerat: ut enim tenebræ oculis offusæ, omnem auferunt uisionem: sic prauitas omnem ueritatem. Circūspiciens (inquit) cum ira, id est cum iusta indignatione, contristatus super cæcitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Ergo si irascitur super cæcitate & malitia nostra, non nos odit, sed amat, ut quos uelit esse uidentes ac bonos: sed odit cæcitatem malitiamq; nostram, nequaquam igitur nobis irascitur, sed malitiæ nostræ. Pari quoque modo, neque ijs irascebatur quos circūspiciebat, sed eorum cæcitati, qua & mente, qua ipse uidetur supra hominem, & ratione qua uidetur secundum hominem, cæcati erant. & de perseverante cæcitate eorum (erāt enim Pharisei) subiungit Marcus, dicens. ¶ Exeuntes autem Pharisei, statim cum Herodianis consiliū faciebant aduersus eum, quomodo eum perderent. IESVS autem cum discipulis suis secessit ad mare, & multa turba à Galilæa & Iudæa secuta est eū, & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem: & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna audientes quæ faciebat, uenerunt ad eum. Et dixit IESVS discipulis suis, ut nauicula sibi deseruiret propter turbam, ne comprimerēt eum. Multos enim sanabat, ita ut irruerent in eum, ut illum tangerent, quotquot habebant plagas. Et spiritus immundi cum illum uidebant, procidebant ei, & clamabant dicentes: Tu es filius dei. Et uehementer comminabatur eis, ne manifestarent illum. ¶ De hoc aduersus dominum inuito consilio à Phariseis, meminit Matthæus cap. duodecimo, numero 115. cum quibus tamen inirent consiliū non expressit, quod hic facit Marcus, addens ultra Matthæum, cum Herodianis. Quod dominus, quæ nihil latere poterat, sciēs, secessit illinc, Et secutæ sunt eum turbæ multæ, ex Matthæo: & sanauit omnes, non solum

non solum exteriori curatione si qui ea egebant, sed & interiori. Sed unde essent illæ turbæ non expressit ille, quod Marcus non omittit: nam illæ erant à Galilæa, Iudæa, Hierosolymis, Idumæa: locis trans Iordanem, ut Traconitide, Cedar, Bethabara, cæpestribus Moab, & quæ habitari possunt circa lacū Asphaltidem, & ex locis quæ circa Tyrum & Sidonem, ut quæ ultra citrac; Antilibanū habitabatur. Et adijcit etiam quod Matthæus non dicit, dominum mandasse discipulis *ἵνα πλείοσι προσκαρτερήσῃ αὐτῷ*, id est: ut nauicula deferuaret sibi, ne cōprimerent ipsum turbæ quæ irruerant in eū, & maxie qui flagella diuino permisso immissa, quæ humana ope incurabiles sunt plagæ, patiebantur, irruerant aut̄ in eū pia deuotione, ut uel tangerent eū ob diuinas uirtutes & sanitatū gratias, quæ de eo prodibant: sed sic facientes, uerbū prædicationis, quod sibi magis necessariū erat, impediabant: quod minime facere poterant, dum eas nauicula docebat, unde etiam non minus infirmitates earū curabat: uerbo enim omnia poterat, etsi non esset ille sensibilis attactus. Sed & qui spiritibus immundis uexabatur, procidebāt ei, id faciētibus spiritibus malignis, qui supplices formidantesq; eius potentiā, clamabant per ipsos energumenos, obsessosq; ac agitato: Tu es filius dei: ut qui sentirent tantam, & tali modo in puro homine esse non posse potentiam. Sed uehemēti prohibitione cogebantur tacere, & nō ultra loqui: neq; enim decebat ut per eos, homines cognoscerent eum esse filium dei & Mesiam, quæ opera diuina, oracula prophetarū, & angeli dei, immo pater ipse & spiritus sanctus manifestum faciēbāt. Deinde subiungit Marcus de electione duodecim è multitudine discipulorū, quos uocauit apostolos, dicens. ¶ Et ascendens in montem, uocauit ad se quos uo- 17
luit ipse, & uenerunt ad eum. Et fecit ut essent duodecim cum illo, & ut mitteret eos
prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia. Et im-
posuit Simoni nomen Petrus, & Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi, &
imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitruī: & Andream, & Philippum,
& Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi, & Thaddæū,
& Simonem Cananæum, & Iudam Iscariotem, qui & tradidit illum. ¶ Hanc duo-
decim segregationem tradidit Matthæus capite decimo, numero 87. Sed hic addit
cognomentum Iacobi & Ioannis filiorū Zebedæi, Boanerges, siue (ut Hieronymus
legendum putat) Banereem, quod sonat interprete Marco, filij tonitruī. Sic autē fue-
runt nominati, quod futuri essent tubæ quædam grandisonæ, per quas spiritus san-
cti tonitrua altius reboarent. Porro ordo apostolorū hic positorum, aliquātulum eua-
riat ab ordine Matthæi, ut subiecta descriptio monstrat.

ORDO EX MATTHEO CAP. X.

ORDO EX MARCO CAP. III.

1 Simon Petrus	7 Thomas	1 Simon Petrus	7 Matthæus
2 Andreas.	8 Matthæus.	2 Iacobus	8 Thomas
3 Philippus	9 Iaco. Alphæi	3 Ioannes	9 Iacobus Alphæi
4 Bartholomæus.	10 Thaddæus	4 Andreas	10 Thaddæus
5 Iacobus	11 Simō Cana.	5 Philippus	11 Simō Cananæ.
6 Ioannes	12 Iudas Iscario.	6 Bartholomæus	12 Iudas Iscariotes

Hinc in domum concessisse dominum cum apostolis, narrat Marcus, subdens. ¶ Et 18
ueniunt ad domum, & cōuenit iterum turba, ita ut non possent neq; panem mandu-
care. Et cum audissent sui, exierunt tenere eum. Dicebāt enim, quoniam in furorem
uersus est. Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant quoniā Beelzebub
habet, & quia in principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Et conuocatis eis, in parabo-
lis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanam eiicere? Et si regnū in se diuidatur,
non potest regnum illud stare. Et si domus super semetipsam dispertiatur, non po-
test domus illa stare. Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispertitus est, & non
poterit stare, sed finem habet, Nemo potest uasa fortis, ingressus in domum diripere

” nisi prius fortem alliget, & tunc domū eius diripiet. Amē dico uobis, quoniam omnia
 ” dimittuntur filiis hominum peccata, & blasphemiæ, quibus blasphemauerūt. Qui autē
 ” blasphemauerit in spiritū sanctū, nō habebit remissionē in æternū, sed reus erit æterni
 ” delicti, qm̄ dicebāt spiritū imundū habet. ¶ In ea ciuitate in qua dominus intrauit cū
 discipulis suis in aliquā domū, erat mater eius et necessitudine illi cōiuncti: siue ea fue-
 rit Capharnaū quā sibi à Nazareth discedēs elegerat hospitium, siue quæuis alia. Verū
 tāta turba secuta est, ut eā neq; domus, neq; ea quæ erāt iuxta ianuā, capere ualere.
 Neq; ulla dabat illi facultas, uel cum discipulis cibū capiēdi. Et hic rumor peruēnit ad
 uirginē & necessarios eius, quod in furorē uersus esset: siue ut Marcus habet ὄτι ἔβρι,
 quod potius extra se est, & desipit, quā in furorē uersus est, significat. Quod pia ma-
 ter cum sciret falsum esse, ut quæ sciret eū filiū dei esse, uolēs nihilominus piæ sollicitu-
 dinis exemplū ostēdere, cum suis egressa est uolentibus eum tenere, sed ipsa nequitia
 illorum & peruersitatis haud ignara, nō nisi illū è tanta prauitate educi uolebat: dice-
 bāt enim, quoniā in furorē uersus est. Sed qui id dicebāt: Nūquid uirgo & necessarij
 eius? Nequaquā, sed qui audierāt scribas blasphemātes, & dicentes, quoniā Beelze-
 bub habet, & in principe dæmoniorū eijcit dæmonia: aut qui de factione illorū erant,
 blasphemā blasphemāe adiicientes, cum eum quē scripturæ uocant agnū mansuetū

Hier. 11.

(Et ego, inquit de eo Hieremias, quasi agnus mansuetus qui portatur ad uictimā) &
 qui erat sapientia dei, dicerent furore insaniciq; percitum, aut certè delirum ac mentis
 emotæ, & id tam false, quā βλασφημικῶς ac impie. Nam & tunc quoq; cum omni
 modestia docebat in loco illo eos qui aderāt, & uirtutes operabatur. In eos quidē lo-
 co ex Matthæo cap. duodecimo, numero 117. intelligitur curasse tūc dæmoniacū cæ-
 cū & mutū (& fortè etiā surdū) eiecto dæmonio, quod genus, eiectu difficilimū est, et
 quale nunquā eijci cognouerant. Ideo perfidi scribæ qui ab Hierosolymis uenerant,
 quod summæ uirtuti diuinæ adscribere debuerāt, tribuerūt principi dæmoniorū, qd
 est peccatum in spiritū sanctū. Si enim diceres principem dæmoniorū solem oriri face-
 re, prouidere creaturis, cæcos illuminare, leprosos sanare, quatenus uult dæmonia im-
 mittere, & quatenus uult reuocare: quis nesciret te in spiritū sanctū peccare, cū quæ
 soli deo adscribenda erāt, ea dæmonio tribueres? Et huiusmodi peccatū & blasphe-
 mia in spiritum sanctū, nō remittitur. De hac blasphemia pharisæorum in spiritū san-
 ctum, & responso domini etiā ad tacitas cogitationes eorum: uisum est Matthæi cap.
 duodecimo, numeris 118. 119. Quod autē in fine dicitur: Reus erit æterni delicti, hoc
 est nunquā delictum remittetur ei, sed pro eo pœnas sustinebit in interitu æternas. Et
 particula ista: Quoniā dicebāt spiritum immūdum habet, respicit id quod prius di-
 xerāt, Beelzebub habet, & In principe dæmoniorū eijcit dæmonia. Nō quod uellent
 dicere ipsum esse dæmoniacū, sed summū phytonicum, & maleficorū maximū, utpo-
 tē qui supremū quoddā ad maleficia dæmoniorū haberet: qui tamen nunquā nisi sum-
 mis diuinissimisq; erga omnes usus fuerat beneficijs. Et hic error, hoc mendaciū, haec
 blasphemia in spiritū sanctum, adhuc scripta retinetur à Iudæis in quodam tartareo li-
 bello, qui suis adiungitur Talmudicis nugis. Sed quandiu ab hac plusquā execrabili
 blasphemiæ insania non recedent, ea quæ hic habetur saluatoris mundi sententia, rei
 tenebuntur æterni delicti. Hæc ubi posuit Marcus, redit ad explicandā uirginis, de qua

19

” paulo ante tetigerat sollicitudinem, dicens. ¶ Et ueniūt mater eius & fratres, & stan-
 ” tes, miserunt ad eum uocantes eum. Et sedebat circa eum turba, & dicunt ei: Ecce
 ” mater tua, & fratres tui foris, quærunt te. Et respondens eis, ait: Quæ est mater mea,
 ” & fratres mei? Et circūspiciens eos qui in circuitu eius sedebant, ait: Ecce mater mea,
 ” & fratres mei. Qui enim fecerit uoluntatem dei: hic, frater meus & soror mea, & ma-
 ” ter mea est. ¶ Veniunt quidem & uirgo & necessarij eius ad domum: & cum ob ni-
 miam turbæ pressurā minime intrare possent: orant per intermediorum uoces ei in-
 dicant

dicari, quod mater & fratres sui foris stantes, quærūt eum alloqui. Qui forte ob necessariorum præsentiam nihil diuini de eo sentientes, dicunt ei: Ecce mater tua & fratres tui foris, quærūt te. Quinimmo haud absimile uero fuerit quosdam è scribis Hierosolymitanis illi proximos fuisse, & id ipsi nunciasse. Sed quid responderit ijs qui nūciauerunt, & quos circa se mōstrauerit: quodq; neque matrem, neq; necessarios parauifecerit, ex ijs, quæ circa Matthæi cap. duodecesimum, numero 125. diximus, satis dilucet. Porro cum dicit: Qui enim fecerit uolūtatem dei: hic, frater meus & soror mea, & mater mea est: frater, soror, & mater spiritu intelligūtur: ut enim carnalis mater foetum in utero concipit, quem pariendo foras emittit: sic qui facit uoluntatem dei, uerbum dei audiēdo, CHRISTVM in intimis penetralibus mentis, uerbo & spiritu concipit, & alijs referans tanquā casta mente pariens foras emittit, estq; spiritualis CHRISTI mater: qui autem inde geniti sunt, tum uiri, tum mulieres, fratres sunt & sorores CHRISTI, quippe qui ex eadem matre uerbo dei foeta mente, & eodem patre deo foecundante, geniti. Cuius utinam sic uoluntatem impleamus, sanctum obseruantes (quantū ad quēq; pertinet) euangelium, ut à filio dei audire ualeamus. Hic frater meus, & soror mea, & mater mea est: & pro uirili nostra, immo supra nos ipsos mutuam charitatis uicem rependamus ei, qui nos charitate prosequitur, ceu fratres, sorores, & deniq; matrem: & in spiritu quidem matrē: nō quia id meremur, sed quia ipse est fons amoris, dilectionis & gratiæ. Ergo patri, cuius est tam incōprehensæ bonitatis uoluntas, & filio, & spiritui sancto, abyssali (ut sic dicam) amoris, effluxioni, & refluxioni, honor, gloria, & potestas per immensa seculorum secula. Amen.

C A P V T Q V A R T V M.

ET iterum coepit docere ad mare, & congregata est ad eum 20
turba multa, ita ut in nauim ascendens sederet in mari, & omnis turba circa mare super terrā erat, & docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in doctrina sua. Audite: Ecce exiit seminans ad seminandum, Et dum seminat: aliud cecidit circa uiam, & uenerunt uolucres cœli & comederūt illud. Aliud uero cecidit super petrosa ubi nō habuit terrā multam, & statim exortū est, quoniam nō habebat altitudinē terræ: & quādo exortus est sol, exarsit, & eo quod nō habebat radicē, exaruit. Et aliud cecidit in spinas, & ascēderūt spinæ
10 & suffocauerūt illud, & fructū non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam, & dabat fructum ascendentem & crescentem: & afferebat, unū trigessimū, & unum sexagesimū, & unum centesimum. Et dicebat: Qui habet aures audiendi, audiat. ¶ Et cū esset singularis: interrogauerunt eū hi qui cū eo erāt
21 duodecim, parabolam. Et dicebat eis: Vobis datū est nosse mysteriū regni
15 dei: illis autem qui foris sunt in parabolis omnia fiunt, ut uidentes uideant & non uideant, & audientes audiāt & nō intelligant, ne quando cōuertantur & dimittātur eis peccata. Et ait illis: Nescitis parabolam hanc? Et quomodo omnes parabolas cognoscetis? Qui seminat: uerbū seminat. Hi aut sunt, qui circa uia, ubi seminatur uerbū: & cū audierint, cōfestim uenit sata
20 nas & aufert uerbū, quod seminatum est in cordibus eorū. Et hi sunt similiter qui super petrosa seminātur, qui cū audierūt uerbū, statim cū gaudio ac-

cipiūt illud, & nō habēt radicē in se, sed tēporales sunt: deinde orta tribu-
 latione, & persecutione propter uerbum, confestim scandalizantur. Et alii
 sunt qui in spinis feminantur: hi sunt, qui uerbū audiunt, & erumnæ secu-
 25 li, & deceptio diuitiarū, & circa reliqua cōcupiscentiæ introētes suffocant
 uerbū, & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super terrā bonā seminati sunt,
 qui audiunt uerbū & suscipiunt, et fructificant: unū trigesimū, unū sexagesi-
 22 mum, & unū centesimū. ¶ Et dicebat illis: Nūquid uenit lucerna ut sub
 modio ponatur aut sub lecto? Nōne ut super candelabrū ponatur? Nō est
 enim aliquid absconditū, quod nō manifestetur, nec factū est occultū quod
 30 nō ueniat in palām. Si quis habet aures audiēdi, audiat. Et dicebat illis: Vi-
 dete quid audiatis. In qua mēsurā mēsi fueritis, remetietur uobis. Qui enī
 23 habet, dabitur illi: et qui nō habet, etiā qđ habet auferetur ab eo. ¶ Et di-
 cebat: Sic est regnū dei: quemadmodū si homo iaciat semētem in terrā, &
 dormiat & exurgat nocte & die, & semen germinet & increſcat dum nescit
 35 ille. Vtrō enim terra fructificat, primū herbā, deinde spicā, deinde plenū
 frumentū in spicā. Et cū ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, quo-
 24 niām adest messis. ¶ Et dicebat: Cui assimilabimus regnum dei, aut cui pa-
 rabolæ comparabimus illud? Sicut granum sinapis, quod cum seminatum
 fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra: & cū natum
 40 fuerit ascēdit in arborē, & fit maius oībus oleribus, et facit ramos magnos,
 ita ut possent sub umbra eius aues cœli habitare. Et talibus multis parabo-
 lis loquebatur eis uerbū, prout poterāt audire: sine parabola aut nō loque-
 25 batur eis. Seorsum autē discipulis differebat omnia. ¶ Et ait illis in illa die,
 cum sero esset factū. Transeamus cōtrā. Et dimittētes turbā, assumunt eū,
 45 ita ut erat in nauī: & aliæ naues erant cum illo. Et facta est procella magna
 uenti, & fluctus mittebant in nauim, ita ut impleretur nauis. Et erat ipse in
 puppi super cervical dormiens, & excitāt eum, & dicūt illi: Magister, nō ad
 te pertinet quia perimus? Et exurgens, cōminatus est uento, & dixit mari:
 Tace, obmutesce. Et cessauit uētus, & facta est tranquillitas magna. Et ait
 50 illis: Quid timidi estis? Necdum habetis fidē? Et timuerūt timore magno,
 & dicebant ad alterutrū: Quis putas est iste, quia uētus & mare obediūt ei?

ANNOTATIONES BREUES XL. CIRCA LITERAM CAP. IIII.

1	ad mare, παρὰ τὴν θάλασσαν	11	unū trigesimum, & unū sexagesimū, & unū centesimum.	15	singularis, καταμόνας solitarie, solitarius
5	Et dum seminat, Ἐγένετο ἐν τῷ σπείρειν Et factū ē dū semina-		ἐν τριάκοντα, καὶ ἐξή- κοντα, καὶ ἐν ἑκατόν	13	hi qui cū eo erant duodecim, διωδεκά
6	uolucres (ret - cœli		ἐν ἑκατόν, & ἐν ἑκα- τόν, & ἐν ἑκατόν.		διωδεκά
7	super petrosa ἐπὶ τὸ πετρῶδες singulare.		ἐν enim id est in, habēt codices Græci manu scripti, nō ἐν id est unū & infra.	15	hi qui circū illū erāt cū duodecim qui foris sunt

τοῖς ἑξο

22	τοῖς ἕξω exteris in se, ἐν αὐτοῖς in seipsis	32	præfens. remetiectur μετρηθήσεται mensurabitur passivum.	45	contrà εἰς τὸ πέραν in ulteriores ripas
22	temporales πρόκαιροι temporarij	32	uobis, * καὶ προσεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν & adijciet uobis qui	46	naues πλοῖα diminutivum. facta est γίνεται
22	tribulatione & θλίψεως ἢ tribulatione uel	35	auditis. increscat μικρύνεται producatur	47	præfens. mittebant ἐπέβαλλον immittebant; irruerant
24	in spinis εἰς τὰς ἀκάνθας in spinas	37	Et cum se produxerit ὅταν δὲ παραδῶ Cū autē pductus fuerit	47	ita ut * αὐτὸ ἦδῃ illa iam
24	feminantur - hi sunt,	38	cui parabolæ ἐμποιᾷ παραβολῆ in qua parabola.	47	impletetur - nauis
24	erumnae αἱ μέριμνα cura, solicitudines	40	natum fuerit σωσθῆ seminatum fuerit	51	timidi estis * οὕτως sic
24	seculi * τούτου huius	41	ascendit - in arborē,	51	Necdum * πῶς ἐνικ
29	candelabrum τήν λυχνίαν	42	habitare κατασκηνῶν nidificare, nidulari	52	Quomodo non ad alterutrum. πρὸς ἀλλήλους inter sese
30	quod non ueniat ἀλλ' ἵνα ἔλθῃ sed ut ueniat	44	differebat ἀπέλυε dissoluebat, aperiebat	52	Quis putas τις ἄρα Quisnam quia * καὶ &
31	in palam, εἰς φανερόν in propatulum				
32	mensi fueritis μετρήσῃτε				

COMMENTARIUS IN CAPVT QVARTVM.

» Domo illa egressus, profectus est dominus ad mare, ut è naui doceret,
 » & compressione turbæ non impediretur dei uerbum, quo mens sanatur
 » & pacitur, dicente Marco. ¶ Et iterum cœpit docere ad mare, & 28
 » congregata est ad eum turba multa, ita ut in nauim ascendens federet
 » in mari, & omnis turba circa mare super terram erat, & docebat eos in parabolis mul-
 » ta, & dicebat illis in doctrina sua: Audite, Ecce exijt seminans ad seminandum. Et dū
 » seminat, aliud cecidit circa uiam, & uenerunt uolucres cœli & comederunt illud. Ali-
 » ud uero cecidit super petrosa ubi non habuit terram multam, & statim exortum est,
 » quoniam nō habebat altitudinem terræ: & quando exortus est sol, exastuauit: & eo
 » quod non habebat radicem, exaruit. & aliud cecidit in spinas, & ascenderunt spinæ,
 » & suffocauerunt illud, & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam, & da-
 » bat fructum ascendentem & crescentem: & afferbat unū trigessimum, & unū sexa-
 » gesimū, & unum centesimum. Et dicebat: Qui habet aures audiēdi, audiat. ¶ Quod
 » Marc⁹ hic ait: In doctrina sua, hoc est, suo docēdi modo, qđ Matthæus cap. decimoter-
 » tio dicit: In parabolis, & mox hęc totā de feminatē subijcit parabolā, numero scilicet

centesimo uigesimo septimo, quæ & illic explicata est numero centesimo trigesimo. Deinde subdit Marcus, quod discipuli se cretò interrogauerunt dominū super parabola seminantis, dicens. ¶ Et cum esset singularis, interrogauerūt eum hi, qui cum eo erant duodecim, parabolam. Et dicebat eis: Vobis datum est nosse mysteriū regni dei: illis autem qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt: ut uidentes uideant, & non uideant: & audientes audiant, & non intelligant, nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata. Et ait illis: Nescitis parabolam hanc? Et quomodo omnes parabolas cognoscetis? Qui seminat, uerbum seminat. Hi autem sunt qui circa uiam, ubi seminatur uerbum, & cum audierint confestim uenit satanas & aufert uerbum, quod seminatum est in cordibus eorum. Et hi sunt similiter qui supra petrosa seminantur, qui cum audierint uerbum, statim cum gaudio accipiunt illud, & non habent radicem in se, sed temporales sunt. deinde orta tribulatione & persecutione propter uerbum, confestim scandalizantur. Et alij sunt, qui in spinis seminantur: hi sunt, qui uerbum audiunt, & erumnæ seculi, & deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant uerbū, & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt, qui audiunt uerbum & suscipiunt, & fructificant, unum trigesimum, unum sexagesimum, & unum centesimum. ¶ Et cum esset singularis, id Græce dicitur per aduerbiū *καταμόνας*, id est solitarie, semotis scilicet turbis, cum solis discipulis. Et ubi dicitur hic, *Ut uidentes uideant, & non uideant: uideant & non uideant* Græce non est idem uocabulū, sed primo loco dicitur *βλέπωσι*, & secundo *ἴδωσι*, tanquam dicas, ut uidentes uideant, & non perspiciant: ubi uidentes & uideant externū & sensualem intuitum designant, & non perspiciāt, internum & spiritualem. Et similis est sensus particule: *Ut audientes audiant, & non intelligant*. Porro ubi explicando qui sunt iij, qui uerbum seminatum inter spinas suscipiunt, dicitur: *Et erūnæ seculi & deceptio diuitiarū*, in Marco habetur, *οἱ μέριμνα*, id est curæ siue sollicitudines, non erumnæ. nam erumna, miseriam significat atq; calamitatē. Quin & in Matthæo *ἡ μέριμνα*, in huius loci responsu uertitur sollicitudo. ubi dicitur capite decimotertio, numero centesimotrigesimo: *Et sollicitudo seculi istius & fallacia diuitiarum suffocat uerbum*, in quo numero, quæ hic dicuntur, satis intellecta arbitror. Subdit Marcus de lucerna quæ infertur, dominum eam parabolam dixisse, quæ sequitur hoc pacto.

22 ¶ Nūquid uenit lucerna, ut sub modio ponatur, aut sub lecto? Nōne ut super eāde labrū ponatur? Non est enim aliquid absconditū, quod nō manifestetur: nec factum est occultum, quod non ueniat in palām. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et dicebat illis: Videte quid audiatis. In qua mēsurā mensi fueritis, remetietur uobis, & adjicietur uobis. Qui enim habet, dabitur illi: & qui non habet, etiam quod habet aufertur ab eo. ¶ Hæc de lucerna parabola, quæ illuminationem significat euangelicam, & parabolæ mystica intelligētia, Matthæi capite quinto, & numero 35. declarata est. Ipse dominus erat lucerna, quæ ut Græcus habet *ἔρχεται*, id est uenit, & illuminat uarie secūdam auditorum capacitatem. Quanquam quod de se, & de doctrina sua uno tempore erat occultum, uoluit esse idoneo ad hoc tempore reuelandū. Et ad hoc se cretò reuelabat suis discipulis mysteria, iubebatq; ijs, quæ audiebāt retinendis esse attentos, ut cum tempus adesset, ea propalarent, & hominum mentibus publicitas infunderent. Quod & ipsi (quis enim addubitet?) fideliter fecerunt. Quia qui communicat bona, qua mensura cōmunicat, retribuetur illi: immo multo plura & insigniora retribuentur ei, quàm quæ communicauerit: quia pro functione temporali rependetur ei bonum æternum. Et augebitur illi etiā in hoc mūdo gratia, ut sibi semper maiorem in altero mundo bonitatis, gratiæq; diuinæ mercedem accumularet. At qui nō cōmunicat, maxime cum potest, & qui acceptā non auget gratiam, etiam quam habet, & qua operari poterat bonū, & non est operatus quasi non habens, aufertur ab eo.

Et hanc

Et hanc fermè sententiã habet Matthæus, cap. septimo, decimotertio, & uigesimo quinto: numeris. 61. 128. 237. Subinde Marcus ponit ex uerbis domini parabolam regni dei, de seminante semen in agro suo, & sinente illud fructificare, dicens. ¶ Et dicebat: Sic est regnum dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram, & dormiat & exurgat nocte & die, & semen germinet & increfcat, dum nescit ille. Vltro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Et cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem: quoniã adest messis. ¶ Regnum dei, regnum est CHRISTI. Homo iaciens sementem, CHRISTVS dominus. Semen, uerbum dei. Terra, terra bona, bona mens, bona anima, quæ neque secus uiam, neque petrosa, neque senticosa est. Nox, mundus iste, totumq; huius mundi tempus. Dies, cœleste regnum, & seculum æternitatis. Et particula, nocte, refertur ad dormiat, & die, ad exurgat. Nam CHRISTVS à tempore ascensionis suæ in cœlum, huic mundo occultus, dormire uidetur usque ad tempus messis, quod est tempus iudicij, & cœlesti regno præfens, illic angelis & sanctis exurgere ac uigilare. Semen germinat & increfcit, dum uerbū dei exit in opus. Et hoc, ipso quasi nesciente: quia in hoc mundo dormiente, non quod alicubi absit, aut eum aliquid lateat (nam ubique etiam in hoc mundo præfens est) sed quia nobis sit occulte præfens, & omnia latèter sciens: sicuti contrà in cœlo ubique manifeste præfens est, & omnia patenter agnoscens. Terra bona ultrò fructificat, cum sequitur occultū diuinitatis impulsus. Primum herbam, cum quis ex suscepto uerbo, in opus exit ac incipit. Deinde in spicam, cum proficit. Proftremo in plenum frumentum, cum perficitur atque consummatur. Verbum dei mentibus infusum, primum purgat, deinde illuminat, mox perficit atque consummat. Pater purgat: Filius illuminat: Spiritus perficit. Et id appropriate: quia in coincidentia, omnes omnia. Purgat spes, illuminat fides, charitas perficit & consummat. Messis, boni in horreis cœlestibus collocandi. Tempus messis, particulare tempus euocationis cuiusque ex hac uita: Vniuersale, finis mundi, ac dies iudicij. Falx, iudicium siue particulare, in egressu huius uitæ: siue uniuersale, in uniuersali corporum resumptione. In particulari, triticum excullum relinquit thecam: in uniuersali resumit nouam: & sic frumentum plenum, perfectum que ac consummatum in spica, tunc horreis cœlestibus, mansionibus que æternis est inferendum. Et hæc parabola de solis bonis est, qui proprie de regno sunt cœlorum: non quod ipsi sint regnum dei, aut regnum cœlorū, nam regnū dei, & regem, & omnia quibus præest & imperat, comprehendit: & maxime omnium in ipso rege, qui est omnia in omnibus, consiuit. Hanc parabolam non uidetur posuisse Matthæus. Nam hæc de solo tritico, frumento ue. Quam autem habet Matthæus cap. decimotertio, admiscet tritico zizania, ut etiam uisum est numero centesimo trigelimo primo. Deinde ponit Marcus ex uerbis domini parabolam grani sinapis, dicens. ¶ Et dicebat: Cui assimilabimus regnum dei, aut cui parabolæ cōparabimus illud: Sicut granum sinapis, quod cū seminatū fuerit in terra, minus est omnibus seminibus, quæ sunt in terra, & cum natum fuerit, ascendit in arborem, & fit maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra eius aues cœli habitare. Et talibus multis parabolis loquebatur eis uerbū, prout poterant audire: sine parabola autē non loquebatur eis. Seorsum autē discipulis suis diserebat omnia. ¶ Hæc parabola posita est Matthæi capite decimotertio, et declarata numero 132. Et dominū multis talibus parabolis locutum turbis, ex Matthæo cognoscimus, ubi cap. eodem subdit parabolæ de fermēto, de thesauro abscondito in agro, de preciosa margarita, & de sagena missa in mare: numeris 135. 136. 137. 138. Et oēs parabolæ seorsum expōebat apostolis, referās eis mysteriū, & spiritualis sensus intelligentiã: ut partim exprellit Matthæus, & partim etiã reliquit inexpressa, Ad hoc autē dominus diserebat, referabatq; illa apo-

25 » stolis, ut cum tempus aduentasset, apertum dilucidumque facerent Euangelium. Finis
 » ad turbas parabolis, quid dominus discipulis mandauerit, prosequitur Marcus, di-
 » cens. ¶ Et ait illis in illa die, cum sero esset factum: Transeamus contra. Et dimitten-
 » tes turbam, assumunt eum ita, ut erat in nauis, & alia naues erant cum illo. Et facta est
 » procella magna uenti, & fluctus mittebant in nauim, ita ut impleretur nauis, Et erat
 » ipse in puppi super ceruical dormiens, & excitant eum, & dicunt illi: Magister, non ad
 » te pertinet, quod perimus? Et exurgens, comminatus est uento, Et dixit mari: Tace,
 » & obmutescit. Et cessauit uentus, & facta est tranquillitas magna. Et ait illis: Quid ti-
 » midi estis? Necdum habetis fidem? Et timuerunt timore magno, & dicebant ad al-
 » terutrum: Quis putas est iste, quia uentus & mare obediunt ei? ¶ Quod dicitur: Tra-
 » seamus contra, εἰς τὸ πέραν, hoc perinde est ac si dicatur: Transeamus in ulteriorem ri-
 » pam. Et quid est, Assumunt eum ita ut erat in nauis: nisi suscipiunt eum, ut in opposi-
 » tam educerent ripam, sicut erat in nauis, in qua predicabat: non enim erat in terra, sed
 » in nauis, unde populo quem dimisit, predicabat. Non enim erat in terra, sed
 » in nauis, unde populo quem dimisit, predicabat. Non ergo intelligas, Assumunt eum,
 » ponunt eum in suam nauim: sed per assumptionem, uoluntatis eius executionem, &
 » obsequentiū obedientiam intellige. & ita id, in nauis, ad erat, referendum est, non ad as-
 » sumunt. Et quod hic dicitur: Et alia naues erant cum illo: sic Marcus hanc totam sen-
 » tentiā habet: παραλαμβάνουσιν αὐτὸν ὡς ἦν ἐν τῷ πλοίῳ. καὶ ἄλλα δὲ πλοῖα ἦν μετ' αὐ-
 » τοῦ. Quod ita uertendum fuisse uidetur: Assumunt eum ita, ut erat in nauis: sed & alia
 » nauiculæ erant cum illa, non, cum illo, ut αὐτοῦ, id est illa, referat τῷ πλοίῳ, id est nauis, non
 » CHRISTO. siquidem naues cum nauibus, & homines cum hominibus esse apte dis-
 » cūtur. Adde quod τῷ πλοίῳ, uicinius est, quod referre debeat relatiuum αὐτοῦ. Sed
 » id perexiguum est. Et quid est: Et fluctus mittebant in nauim, quod Marcus ait: ἐπέ-
 » βαλλεν εἰς τὸ πλοῖον. Hoc sane, irruerant in nauim. Et quid etiam est: Non ad te perti-
 » net, quod perimus? quod Marcus dicit: οὐ μέλει σοι ὅτι ἀπολλύμεθα; Certe id: Non est
 » tibi curæ, quod perimus? Et hoc totū diuinæ CHRISTI potentia factum, Matthæi
 » capite octauo, numero 77. enarratum est, & ibidem spiritalis eius intelligentia adie-
 » cta. Et tantis uisis prodigijs, quid mirū si exterriti sunt qui aderant, & dixerunt: Quis
 » putas est iste, quia uentus & mare obediunt ei? Quæ nullis unquam obedire uisa sunt.
 » Quis enim unquam uidit, ut quis minatus uento & mari, imperiose coegerit illa sibi
 » obedire, nisi ille de quo dictum est: Qui produxit de thesauris suis uentos. Et rursus:
 » 26 » Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas. & rursus:
 » 64 » Qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius. Hominem infirmū uide-
 » bant, sed omnipotentis opus cernebant: & ijdem hominis & dei uerbum admirati,
 » stupebant: & hoc quia nondum aperte intelligebant, plusquam admirandi filij dei di-
 » uinæ incarnationis sacramentum. Ergo perfectam fidem in eum habeamus, cui uen-
 » tus & mare obediunt, qui turbines tentationum malorum spirituum frenat, & mun-
 » danos reprimat impetus & serenat, & ad portum uitæ ducit æternum, et ad eum qui
 » omnium habet potestatem, patrem misericordiarum. Cui per filiū, cunctorū malorū
 » sedatorē, pacificatorem, serenatorē in spiritu sancto, honor, & potestas, & imperiū,
 » in omnia secula seculorum. Amen.

CAPVT QVINTVM.

26

L tuenerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorū,
 Et exeūti ei de nauis, statim occurrit de monumētis homo
 in spiritu immundo, qui domiciliū habebat in monumen-
 tis. Et neque catenis iam quisquam poterat eum ligare:
 quoniam sæpe cōpedibus & catenis uinctus, dirupisset ca-
 tenas

tenas & compedes comminuiſſet, & nemo poterat eum domare. Et ſemper
 die ac nocte in monumētis & in montibus erat, clamās & cōcidēs ſe lapidi-
 bus. Vidēs autē I E S V M à lōge, cucurrit & adorauit eū, & clamās uoce ma-
 gna, dixit: Quid mihi & tibi I E S V fili dei altiffimi? Adiuuro te per deū, ne
 10 me torqueas. Dicebat enim illi: Exi ſpiritus immunde ab homine iſto. Et
 interrogabat eum: Quod tibi nomen eſt? Et dicit ei: Legio mihi nomē eſt,
 quia multi ſumus. Et deprecabatur eum multū, ne ſe expelleret extra regio-
 nem. Erat autem ibi circa montē grex porcorum magnus, paſcens in agris.
 Et deprecabantur eum ſpiritus, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos in-
 15 troeamus. Et conſeſſit eis ſtatim I E S V S. Et exeuntes ſpiritus immūdi, in-
 troierunt in porcos, & magno impetu grex præcipitatus eſt in mare ad duo
 milia, & ſuffocati ſunt in mari. Qui autem paſcebant eos, fugerunt, & nun-
 ciauerunt in ciuitatem & in agros. Et egreſſi ſunt uidere quid eſſet facti: &
 uenerunt ad I E S V M: & uident illum qui à dæmonio uexabatur, ſedētem,
 20 ueſtitum, & ſanæ mentis, & timuerūt. Et narrauerūt illis, qui uiderāt, qua-
 liter factū eſſet ei qui dæmoniū habuerat, & de porcis. Et rogare cœperunt
 eum, ut diſcederet de finibus eorum. Cumq; aſcenderet nauim, cœpit illum
 deprecari, qui à dæmonio uexatus fuerat, ut eſſet cū illo: & nō admifit eum,
 ſed ait illi: Vade in domū tuam ad tuos, & annuncia illis, quanta tibi domi-
 25 nus fecerit, & miſertus ſit tui. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli quan-
 ta ſibi feciſſet I E S V S: & omnes mirabantur. ¶ Et cum tranſcendiſſet I E S V S
 27 in naui rurſum tranſ fretum, conuēnit turba multa ad eum, & erat cir-
 ca mare. Et uenit quidam de archiſynagogis nomine Iairus: & uidens eum
 procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multum, dicens: quoniam filia
 30 mea in extremis eſt: Veni, impone manum tuā ſuper eam, ut ſalua ſit & ui-
 uat. Et abiit cum illo, & ſequebatur eū turba multa, & comprimebāt eum.
 Et mulier quæ erat in profluuiſſo ſanguinis annis duodecim, & fuerat multa
 perpeſſa à compluribus medicis, & erogauerat omnia ſua, nec quicquam
 profecerat, ſed magis deterius habebat: cum audiſſet de I E S V, uēnit in tur-
 35 ba retro, & tetigit ueſtimētum eius, dicebat enim: quia ſi uel ueſtimentum
 eius tetigero, ſalua ero. Et conſeſſim ſiccatus eſt ſons ſanguinis eius, & ſen-
 ſit corpore quia ſanata eſſet à plaga. Et ſtatim I E S V S in ſemetipſo cogno-
 ſcens uirtutem, quæ exierat de illo: conuerſus ad turbam, aiebat: Quis teti-
 40 git ueſtimenta mea? Et dicebant ei diſcipuli ſui: Vides turbam comprimen-
 tem te, & dicis: Quis me tetigit? Et circumſpiciebat uidere eam, quæ hoc fe-
 cerat. Mulier uero timens & tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, uēnit
 & procidit ante eum, & dixit ei omnem ueritatem. Ille autē dixit ei: Filia, fi-
 des tua te ſaluam fecit: uade in pace, & eſto ſana à plaga tua. Adhuc eo lo-
 quente, ueniunt nuncii ad archiſynagogum, dicentes: quia filia tua mortua
 45 eſt. Quid ultra uexas magiſtrum? I E S V S autem audito uerbo quod dice-
 batur, ait archiſynagogo: Noli timere, tantummodo crede. Et non admifit

quenquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi. Et ueniunt in domum archisynagogi. Et uidit tumultum, & flentes, & eulantes multum. Et ingressus ait illis: Quid turbamini & ploratis? Puella non est mortua, sed dormit. Et irridebant eum. Ipse uero eiecit omnibus assumit patrem & matrem puellæ, & qui secum erant, & ingrediuntur ubi puella erit iacens. Et tenens manum puellæ, ait illi: Tabitacumi, quod est interpretatum, Puella (tibi dico) surge. Et confestim surrexit puella, & ambulabat. Erat autem annorum duodecim. Et obstupuerunt stupore magno. Et præcepit illis uehementer, ut nemo id sciret, & iussit da- 55 ri illi manducare.

ANNOTATIONES BREUES LIII. CIRCA LITERAM CAP. V.

1	trans fretum εἰς τὸ πέραν in ulteriores partē & infra.	16	permisit ad duo milia ἴσαρ δὲ ὡς διχίλιοι erāt autē ferè bis milleni	28	Et * ἰδοὺ ecce uenit quidam ἔρχεται εἰς uenit unus
1	Gerasenorum γαδαρηνῶν Gadarenorum	17	eos τοὺς χοίρους porcos	29	filia τὸ θυγάτριον filiola
4	catenis - iam	18	quid esset facti, τί ἐστι τὸ γεγονός	30	diminutiuum. Veni, impone ἵνα ἔλθῶν ἐπιθῆς ut uenias & imponas
5	dirupisset διεσπῶσθα discerpisset	19	uenerunt ἔρχοντα præsens.	30	manum - tuam τὰς χεῖρας plurale.
6	poterat ἵχνην ualebat	19	quod à dæmonio uehabat, τὸν δαμονιζόμενον	30	uiuat, ζήσεται
7	se ἑαυτὸν seipsum	19	sedentē, * καὶ & 20	mentis * τὸν ἐχνηκῶτα πρὸς γῶνα	futurum indicantis, erogauerat δαπανήσασα expenderat
10	homine - isto	20	eū quod habuerat legionē	33	nec quicquid profecerat, Οὐκ ἔμεν ὡφελήθησα nec quicquid adiuuanti senferat
11	Legio λεγεῶν	21	ei quod dæmonium habuerat τῷ δαμονιζομένῳ (rat,	33	magis deterius habebat μᾶλλον εἰς τὸ χεῖρον ἔλ θοῦσα
12	ne se ἵνα μὴ αὐτοῦ plurale.	22	coepit illum deprecari παρεκάλει αὐτὸν deprecabatur illum	34	magis in deterius uene si uel uestimentum (rat καὶ τῶν ἱματίων plurale.
12	expelleret ἀποσειλή mitteret	23	qui à dæmonio uehat ὁ δαμονιθεὶς (fuerat	35	senfit ἔγνω
13	circa montem πρὸς τῷ ὄρει iuxta montem	23	& non admisit ὁ δὲ ἰησοῦς οὐκ ἀφῆκεν	36	cognouit ἀπλάγα
13	pascens - in agris	26	Et cum transcendisset ἢ διὰπεράσαντος	36	
14	spiritus, πάντες οἱ δαίμονες omnes dæmones	26	& cum transisset, & cum traiecisset	37	

	ἀπὸ τῆς μάστιγος	45	autem * εὐθέως	51	ingrediuntur
	& infra.	48	ueniunt		εἰσπορεύονται
38	de illo:		ἔρχεται		singulare.
	de se		singulare.	52	puellæ, * ἢ &
39	ad turbam	48	uidit	52	Tabita cumi
	ἐν τῷ ὄχλῳ		θεωρεῖ		ταλιθα κωμί
	in turba		præsens:	53	Puella
40	uidere	49	turbamini		ἡ κοράσιον
	ut uideret		θουβλήθη		& infra.
44	ueniunt – nuncij		tumultuamini	55	iussit
44	ad archisynagogum	49	Puella		εἶπε
	ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου		ἡ παῖδιον		dixit.
	ab archisynagogo		& infra.		

COMMENTARIUS IN CAPVT QVINTVM.

Rosequitur Marcus aduentum domini in terram Gerasenorum, dicēs. **C**Et uenerunt trans fretum maris in regionē Gerasenorum. Et exeun 26
 ti ei de nauī, statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo,
 qui domiciliū habebat in monumentis. Et neq; catenis iam quifquam
 poterat eum ligare: quoniā sæpe cōpedibus & catenis uinctus, dirupisset catenas, &
 rompedes cōminuisset, & nemo poterat eum domare. Et semper die ac nocte in mo
 numentis & in montibus erat clamans & concidens se lapidibus. Videns autem
 IESVM à longe, cucurrit, & adorauit eum: & clamans uoce magna, dixit: Quid mihi
 & tibi IESV fili dei altissimi? Adiuuro te per deum, ne me torqueas. Dicebat enim illi:
 Exi spiritus immunde ab homine isto. Et interrogauit eum: Quod tibi nomen est? Et
 dicit ei: Legio mihi nomen est, quia multi sumus. Et deprecabatur eum multum, ne
 se expelleret extra regionem. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus
 pascens in agris, & deprecabatur eum spiritus, dicētes: Mitte nos in porcos, ut in eos
 introeamus. Et concessit eis statim IESVS. Et exeuntes spiritus immundi, introierunt
 in porcos, & magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo milia, & suffocati
 sunt in mari. Qui autem pascebant eos, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem, & in
 agros. Et egressi sunt uidere quid esset facti. Et uenerunt ad IESVM, & uident illū
 qui à dæmonio uexabatur sedentem, uestitum, & sanæ mentis, & timuerunt. Et nar
 rauerunt illis qui uiderāt, qualiter factum esset ei, qui dæmonium habuerat, & de por
 cis. Et rogare cœperunt eum, ut discederet de finibus eorum. Cumq; ascenderet na
 uim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio uexatus fuerat, ut esset cum illo: & nō ad
 misit eum, sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, & annuncia illis quanta tibi do
 minus fecerit, & misertus sit tui. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli, quanta sibi
 fecisset IESVS, & omnes mirabantur. **C**De uno à dæmonio acto hic Marcus memi
 nit: Matthæus capite octauo, numero septuagesimo octauo, duorum. Marcus memi
 nisse uidet de eo qui erat sæuior, & in quo potentius emicuit diuinæ potentia signū.
 Et adijcit ad Matthæum, quod iam nemo poterat eum catenis & compedibus coër
 cere, quod sæpe tentatum fuerat. Quod die noctuq; miserabiliter in monumentis,
 & montibus ululabat, sese lapidibus concidens & lanians, id faciebant maligni spiri
 tus (qui permissu diuino, multi in eo hæcenus habitauerant, ut diuina uirtus in illo nō cō
 tra unicum, sed contra exercitum dæmonum, eluceret) suam infelicitatē testātes, ma
 lentesq; se mortalem nactos esse conditionē, quā in illa sua præsentī miseria, & lon
 gè grauiore expectata sorte immortalitatem. Quod à lōge uiso domino cucurrit &
 adorauit eum, hoc exercitus malignorum spirituū, non theosebia, non amore, sed ti

more infernaliū pœnarū fecit. Te (inquit) adiuro per deum, ne me torqueas. ubi Matthæus addit, ante tēpus: ut id intelligat de pœnis, quas iā reformidarēt se post nouissimū passuros diem. Et quod precabatur, ne se extra regionē illam emitteret, an he id ideo erat quod immundi inter immundos leuius suas miserias ferrent: Hæc sunt quæ Marcus addit ad Matthæū, & pauca alia. Et id, Mitte nos, perinde est ac permitte. & id, Et concessit, idē quod permisit: ut intelligas dominū non iussisse, sed permisisse, quod apertius ex Lucæ octauo cognoscitur. Quod autē dicitur: Et præcipitatus est grex in mare ad duo milia: intellige ad duo milia porcorū, quod ex ipso Marco facile cognoscit: quia quod nobis interpret reddidit duo milia, masculinū est, *δύο χίλιοι*, & refertur ad porci, tanquā si dicas, bis milleni. Reliqua (ut iā dictū est) ex Matthæi cap. octauo, numero 78. nota sunt. Adijcit præterea Marcus ad Matthæū, dominum, uirum illū à se purgatū à legione, quæ magnum in se cōtinet numerū dæmoniorū, fecisse diuinæ potentie suæ præconem apud Decapolitanos, qui eius sauitiā agnouerant: quod ideo diuina benignitate factū putatur, ut eius mitatem agnoscentes, se ad diuinam illam dei mansuetudinē cōuerterent, & omnē quem malus dæmon infligit impetū fugerent atq; furorem. Enarrato hoc diuinæ potentie mirabili facto, pergit narrare Marcus de muliere sanata à profluuio sanguinis, & de suscitatiōe filie archisynagogi, dicens. ¶ Et cum transcendisset I E S V S in naui rursus trans fretū, cōuenit turba ad eum, & erat circa mare. Et uenit quidā de archisynagogis nomine lairus. Et uidens eum, procidit ad pedes eius, & deprecabatur eū multū, dicens, quoniā filia mea in extremis est: ueni, impone manum tuā super eam, ut salua sit, & uiuet. Et abiit cum illo, & sequebatur eum turba multa, & comprimebāt eum. Et mulier quæ erat in profluuio sanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpessa à compluribus medicis, & erogauerat omnia sua, nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat: cum audisset de I E S V, uenit in turba retro, & tetigit uestimentum eius. Dicebat enim, quia si uel uestimētum eius tetigero, salua ero. Et cōfestim siccatas est fons sanguinis eius, et sensit corpore quia sanata esset à plaga. Et statim I E S V S in semetipso cognoscēs uirtutē quæ exierat de illo, cōuersus ad turbā, aiebat: Quis tetigit uestimenta mea? Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam cōprimentem te, & dicis: Quis me tetigit? Et circumspiciebat uidere eam quæ hoc fecerat. Mulier uero timens & tremens, sciens quod tactum esset in se, uenit & procidit ante eum, & dixit ei omnē ueritatem. Ille autē dixit ei: Filia, fides tua te saluam fecit, uade in pace, & esto sana à plaga tua. Adhuc eo loquente, ueniunt nuncij ad archisynagogum, dicentes, quia filia tua mortua est: Quid ultra uexas magistrum? I E S V S audito uerbo quod dicebatur, ait archisynagogo: Noli timere, tantummodo crede. Et non admisit quenquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi. Et ueniunt in domum archisynagogi, & uidit tumultum, & flentes, & eiulantes multum. Et ingressus ait illis: Quid turbamini & ploratis? Puella non est mortua, sed dormit. Et irridebant eū. Ipse uero eiecētis omnibus assumit patrem & matrē puellæ, & qui secum erant, & ingrediūtur ubi puella erat iacens. Et tenens manum puellæ, ait illi: Talitha cumi, quod est interpretatum: Puella (tibi dico) surge. Et cōfestim surrexit puella, & ambulabat: erat autem annorum duodecim, & obtupuerūt stupore magno. Et præcepit illis uehementer, ut nemo id sciret. Et iussit dari illi manducare. ¶ Hæc eadem narrat Matthæus cap. nono, numero 82. Adijcit tamen hic Marcus nomen archisynagogi, hoc est principis synagogæ, *ἱεραγός*, Iairus. Et de muliere hæmorrhuis addit, quod multa fuerat perpessa à compluribus medicis eam curare conantibus, quodcūq; cōsumperat omnes facultates suas, & adeò nihil profecerat, ut etiam multo deterius haberet. Nec mirū, quia hic morbus ex eorum genere erat, qui *μάστιγες*, id est flagella nuncupatur: & quia à terrenis leuamen non suscipiunt medicis, sed cœlestem, diuinumq; expetūt medicum.

27

» uenit turba ad eum, & erat circa mare. Et uenit quidā de archisynagogis nomine lairus. Et uidens eum, procidit ad pedes eius, & deprecabatur eū multū, dicens, quoniā filia mea in extremis est: ueni, impone manum tuā super eam, ut salua sit, & uiuet. Et abiit cum illo, & sequebatur eum turba multa, & comprimebāt eum. Et mulier quæ erat in profluuio sanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpessa à compluribus medicis, & erogauerat omnia sua, nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat: cum audisset de I E S V, uenit in turba retro, & tetigit uestimentum eius. Dicebat enim, quia si uel uestimētum eius tetigero, salua ero. Et cōfestim siccatas est fons sanguinis eius, et sensit corpore quia sanata esset à plaga. Et statim I E S V S in semetipso cognoscēs uirtutē quæ exierat de illo, cōuersus ad turbā, aiebat: Quis tetigit uestimenta mea? Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam cōprimentem te, & dicis: Quis me tetigit? Et circumspiciebat uidere eam quæ hoc fecerat. Mulier uero timens & tremens, sciens quod tactum esset in se, uenit & procidit ante eum, & dixit ei omnē ueritatem. Ille autē dixit ei: Filia, fides tua te saluam fecit, uade in pace, & esto sana à plaga tua. Adhuc eo loquente, ueniunt nuncij ad archisynagogum, dicentes, quia filia tua mortua est: Quid ultra uexas magistrum? I E S V S audito uerbo quod dicebatur, ait archisynagogo: Noli timere, tantummodo crede. Et non admisit quenquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi. Et ueniunt in domum archisynagogi, & uidit tumultum, & flentes, & eiulantes multum. Et ingressus ait illis: Quid turbamini & ploratis? Puella non est mortua, sed dormit. Et irridebant eū. Ipse uero eiecētis omnibus assumit patrem & matrē puellæ, & qui secum erant, & ingrediūtur ubi puella erat iacens. Et tenens manum puellæ, ait illi: Talitha cumi, quod est interpretatum: Puella (tibi dico) surge. Et cōfestim surrexit puella, & ambulabat: erat autem annorum duodecim, & obtupuerūt stupore magno. Et præcepit illis uehementer, ut nemo id sciret. Et iussit dari illi manducare. ¶ Hæc eadem narrat Matthæus cap. nono, numero 82. Adijcit tamen hic Marcus nomen archisynagogi, hoc est principis synagogæ, *ἱεραγός*, Iairus. Et de muliere hæmorrhuis addit, quod multa fuerat perpessa à compluribus medicis eam curare conantibus, quodcūq; cōsumperat omnes facultates suas, & adeò nihil profecerat, ut etiam multo deterius haberet. Nec mirū, quia hic morbus ex eorum genere erat, qui *μάστιγες*, id est flagella nuncupatur: & quia à terrenis leuamen non suscipiunt medicis, sed cœlestem, diuinumq; expetūt medicum.

medicū. Addit insuper, quod ubi tetigit uestimentum, continuo se sensit à plaga leuā
 tam: adeò repente facta est in ea quædam noua, & sensu percepta corporis affectio.
 Quodq; dominus uoluit ex confessione mulieris hoc cœleste beneficiū cognosci: ex
 quo & cōmendatione fidei eius intelligitur, dominum uoluisse ceteros ad fidem ani-
 mare. Sed & dominū dixisse: Esto sana à plaga tua. Quo uerbo innuit dominus eum
 morbum fuisse, qui curā ab homine non recipit, cuiusmodi morbos incurabiles, insa-
 nabilesq; dicimus: sed deo nullū esse incurabile, à maligno aut mūdo inflictū uulnus,
 quantumcunq; sit graue & desperabile peccatū. Addit etiam quosdam ab archisyna-
 gogo, id est è domo illius uenisse, dicentes ut desineret fatigare dominum, quod iam
 puella efflasset animā, & mortua esset: ut qui planè diffiderēt dominū posse mortuā
 suscitare, etsi nō morbos sanare. Ideo digni nō fuerunt, ut suscitationi mortuæ interes-
 sent. Sed iussit patrem maiori fide esse, qui & interfuit, & mater puellæ, & Petrus, &
 Iacobus, & Ioannes frater eius. Apponit quotq; Marcus uerba quibus usus est domi-
 nus, Talitha cumi, quod interpretatur, Puella surge. Et particula, Tibi dico, non per-
 tinet ad interpretationem sermonis: sed per parenthesin legēda est, ut ordo sit talis: Et
 tenens manū puellæ, ait illi: Tibi dico, Talitha cumi. Tibi dico, puella surge, ut illa par-
 ticula: Tibi dico, præponatur, sicuti capite secundo huius: Tibi dico surge, tolle gra-
 batum tuū, aut si magis placet postponatur, ut sit sensus: Puella surge, tibi dico, quem
 loquendū modū in quotidiano sermone usurpamus. Et addit quod surrexerit & am-
 bulauerit, quodq; ætate duodecēnis esset, & quod dominus iusserit dari ei quod man-
 ducaret, ut nemo ambigere posset de resurrectionis ueritate. Quo facto præcepit
 eis uehementer dominus, ut id (ipsis narrantibus) nemo sciret, quod tacet Matthæ-
 us. Reliqua omnia ex ijs quæ circa Matthæū, numero 82. uisa sunt, patere possunt.
 At dices forsitan: Si præcepit eis dominus multum ac uehementer, ut nemo sciret,
 quomodo ergo ait Matthæus: Et exijt fama hæc in uniuersam terrā: Non dicit quod
 inuulgāte patre aut matre. Et ideo arbitrator eos post præceptum domini, etiam uehe-
 mens atq; arctum, non aliter quicquā fuisse locutos quàm apostolos. Sed sic uoluisse
 dominum rem inuulgari per turbam illam tumultuantium, flentium, & eiulantium
 multum, qui dominum gloriæ irriserant, quod dixerat: Quid tumultuamini & plora-
 tis: Puella nō est mortua, sed dormit. Vbi insinuabat, quod mors nostra, à qua aliquā
 do excitandi sumus ad uitā, non est simpliciter dicenda mors, sed somnus dormitioq;
 uitæ: ut priuatio functionis sensuum ad tempus, ex qua postea redimus ad uigiliam,
 nō est dicēda mors sensuum, sed somnus & soporatio uigiliæ, at uero ipsa paulopost
 de somno uitæ excitanda erat ad uitam: dormiebat ergo, & parum quidem dormi-
 tura. Verum ipsi de dormitione & somno uigiliæ intelligebant: certo scientes eā de-
 functam esse, uitaq; destitutam. Et hunc intelligentes, irridebant eum. Et hac ratione
 facti indigni ut mysterio interessent, eieci sunt foras. Sed paulopost cum uiderent pu-
 ellam uiuam, & nullum uestigiū mortis, sed nec infirmitatis quidem habentē, ipsa
 re absque uerbis ullis prædicante, diuinam admirati uirtutē, quam uerè sciuerāt mor-
 tuam, diuulgarunt per totam regionem, uerè stupendo & supra omnem opinionem
 opere, à domino è tenebris mortis reuocatam ad uitam. Tanta est dei bonitas, ut de ir-
 risoribus suis faciat suæ diuinitatis prædicatores, & maxime admiratores, amatoresq;
 ac dilectores eius quem prius contempserunt. Sed feliciores sunt qui semper credūt,
 qui nunquam contemnunt, qui rebus diuinis inspectandis admittūtur, & secreto si-
 lentio deum super omnia honorant, & eius magnificent opera, flāantes & ardētes
 dei super omnia dilectione ac charitate: cui nulli fidelū mortui sunt, etsi aliqui somno
 uitæ dormiunt: qui est pater ab omnibus benedictus, filius super omnia benedictus,
 spiritus sanctus in omnibus benedictus, deus unus. Cui omnis honor, gloria, & do-
 minatio in omnia seculorū secula. Amen.

28

T egressus inde, abiit in patriam suam, & sequebatur eum
 discipuli sui. Et facta sabbato, coepit in synagoga docere: &
 multi audientes, admirabantur in doctrina eius, dicentes:
 Vnde huic haec omnia? Et quae est sapientia, quae data est il-
 li: & uirtutes tales, quae per manus eius efficiuntur? Nonne
 hic est faber filius MARIAE, frater Iacobi, & Ioseph, & Iudae, & Simonis?
 Nonne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et scandalizabatur in illo. Et dice-
 bat illis IESVS: quia non est propheta sine honore, nisi in patria sua, & in do-
 mo sua, & in cognatione sua. Et non poterat ibi uirtutem ullam facere, nisi pau-
 cos infirmos impositis manibus curauit: & mirabatur propter incredulitatem
 29 eorum, & circuibat castella in circuitu docens. ¶ Et uocauit duodecim, & coe-
 pit eos mittere binos, & dabat illis potestatem spirituum immundorum.
 Et praecipit eis ne quid tollerent in uia, nisi uirgam tantum: non peram, non
 panem, neque in zona aures, sed calceatos sandaliis: & ne induerentur duabus tu-
 nicis. Et dicebat eis: Quocumque introieritis in domum, illic manete donec ex-
 30 eatis inde: & quicumque non receperint uos, nec audierint, exeuntes inde, excu-
 tite puluerem de pedibus uestris in testimonium illis. Et exeuntes, praedica-
 bant ut poenitentiam agerent: & daemonia multa eiiciebant, & ungebant oleo
 30 multos aegros, & sanabantur. ¶ Et audiuit rex Herodes (manifestum enim
 factum est nomen eius) & dicebat, quia Ioannes Baptista resurrexit a mortuis:
 & propterea uirtutes operantur in illo. Alii autem dicebant, quia Helias est. Alii
 uero dicebant, quia propheta est, quasi unus ex prophetis. Quo audito, He-
 31 rodes ait: Quem ego decollauit Ioannem, hic a mortuis resurrexit. ¶ Ipse enim
 Herodes misit ac tenuit Ioannem, & uinxit eum in carcerem propter Hero-
 diadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam. Dicebat enim Ioan-
 25 nes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insi-
 diabatur illi, & uolebat occidere eum, nec poterat. Herodes autem metuebat
 Ioannem, sciens eum uirum iustum & sanctum, & custodiebat eum: & audito
 eo, multa faciebat, & libenter eum audiebat. Et cum dies opportunus accidisset,
 Herodes natalis sui cenam fecit principibus, & tribunis, & primis Galilaeae.
 30 Cumque introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi, si-
 mulque recumbentibus, rex ait puellae: Pete a me quod uis, & dabo tibi: & iu-
 rauerat illi, quia quicquid petieris, dabo tibi, licet dimidium regni mei. Quae
 cum exisset, dixit matri suae: Quid petam? At illa dixit: Caput Ioannis Ba-
 ptistae. Cumque introisset statim cum festinatione ad regem, petiuit, dicens: Vo-
 35 lo, ut protinus des mihi in disco caput Ioannis Baptistae. Et contristatus est
 rex. Propter iusiurandum, & propter simul discumbentes noluit eam contri-
 stare: sed misso spiculatore, praecipit afferri caput eius in disco, & decollauit
 eum in carcere. Et attulit caput eius in disco, & dedit illud puellae, & puella
 dedit matri suae. Quo audito, discipuli eius uenerunt, & tulerunt corpus eius,
 40 & posuerunt

& posuerunt illud in monumēto. ¶ Et cōuenientes apostoli ad IESVM, re- 32
 nunciauerunt ei omnia quæ egerant & docuerāt. Et ait illis: Venite seorsum
 in desertum locum, & requiescite pusillū. Erant enim qui ueniebant & redi-
 bant multi: & nec spaciū manducādi habebāt. Et ascēdētes in nauim, abiē-
 45 runt in desertum locum seorsum. Et uiderunt eos abeuntes, & cognouerunt
 multi, & pedestres de omnibus ciuitatibus cucurrerunt illuc, & prauenerunt
 eos. Et exiēs, uidit turbā multā IESVS, & misertus est super eos, quia erāt
 sicut oues nō habentes pastorem, & cœpit illos docere multa. Et cum iam
 hora multa fieret, accesserunt discipuli eius, dicētes: Desertus est locus hic,
 50 & iam hora præterit: Dimitte illos, ut euntes in proximas uillas & uicos,
 emāt sibi cibos quos māducēt. Et respondēs, ait illis: Date illis māducare.
 Et dixerūt ei: Eūtes emamus ducētis denariis panes, & dabimus illis mā-
 ducare. Et dicit eis: Quot panes habetis? Ite & uidete. Et cū cognouissent,
 dicunt: Quinq; & duos pisces. Et præcepit illis, ut accumbere facerent oēs
 55 secundū contubernia super uiride fœnum. Et discubuerūt in partes, per cen-
 tenos & quinquagenos. Et acceptis quinq; panibus, & duobus piscibus, in-
 tuēs in cœlum, benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis suis, ut ponerēt
 ante eos: & duos pisces diuisit omnibus. Et manducauerunt omnes, & satu-
 rati sunt. Et sustulerūt reliquias fragmentorū duodecim cophinos plenos,
 60 & de piscibus. Erant autem qui manducauerunt quinq; milia uirorum. Et
 statim cōegit discipulos suos ascendere nauim, ut præcederēt eum trans fre-
 tum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populū. ¶ Et cum dimisisset eos, 33
 abiit in montē orare. Et cum sero esset, erat nauis in medio mari, & ipse so-
 lus in terra. Et uidens eos laborantes in remigando (erat enim uentus con-
 65 trarius eis) & circa quartā uigiliam noctis uenit ad eos ambulans supra ma-
 re, & uolebat præterire eos. At illi ut uiderunt eum ambulātem supra ma-
 re, putauerūt phantasma esse, & exclamauerūt. Omnes enim uiderunt eū,
 & cōturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, & dicit eis: Confidite, Ego
 sum, nolite timere. Et ascendit ad illos in nauim, & cessauit uentus. Et plus
 70 magis intra se stupebant. Non enim intellexerūt de panibus: erat enim cor-
 eorum obcæcatum. ¶ Et cum transfretassent, uenerunt in terram Genesā: 34
 reth, & applicuerunt. Cumq; egressi essent de nauī, continuo cognouerunt
 eum: & percurrentes uniuersam regionem illam, cœperunt in grabatis eos
 qui se male habebant circumferre, ubi audiebant eum esse. Et quocunq; in-
 75 troibat in uicos, uel in uillas aut ciuitates, in plateis ponebāt ifirmos, & de-
 precabantur eum, ut uel fimbriam uestimenti eius tangerent: & quotquot
 tangebant eum, salui fiebant.

ANNOTATIONES BREUES LXXXVIII. CIRCA LITERAM CA. VI.

1	sequebantur	3	admirabantur – in dō	obstupecebant
	ἀκολουθοῦσι		στρίνα eius	4 hæc – omnia
	præsens,		ἐξεπλήσοντο	5 illi: * ὅτι quod

B 4

5	tales – quæ		* ἐσιρ, αὐτὸς est, ipse.		ille autem abiit
6	faber	24	ἐν φυλάκῃ	39	& puella dedit
	ὁ τέκτωρ		ablatiuus.		* αὐτὴν illud
6	frater * δε̄ autem			40	corpus
6	Ioseph	25	ἐγάμισεν		τὸ πῶμα
	ἰωσήφ		duxerat uxorem	41	cadauer
7	nobiscum				Et conuenientes
	πρὸς ὑμᾶς	27	Herodes autem		ἢ συνάγονται
	apud nos		ὁ γὰρ Ἡρώδης		& congregati
8	sine honore,		Herodes enim	42	omnia * καὶ δε̄
	ἀτιμος	28	custodiebat	42	egerant & * ὅσα quæ
	inhonoratus,		συνετήρει	42	Venite
	in nullo precio habit⁹		obseruabat		* ὑμεῖς αὐτοὶ uos ipsi
9	in cognatione – sua.	29	accidisset: * ὅτε quādo	43	redibant
	ἐν τοῖς συγγενέσι	30	natalis sui		ὑπάρχοντες
	inter cognatos		τοῖς γενεσίοις αὐτῶ		abibant
9	nisi		ἐν natalitijs suis	44	& nec spacium man
	nisi quod	30	fecit		ducandi habebant.
10	incredulitatem		ἐποίησεν		Ἐοὐδὲ φαγῶν εὐκαίστερ
	τὴν ἀπισίαν		imperfectum.		ac ne māducādi quidē
	infidelitatem	30	principibus		opportunitatē habebāt
11	castella		τοῖς μεγιστάσι	44	Et – ascēdētes i nauim
	τὰς κώμας		magnatibus	44	abierūt ἀπὸ πλῆθους singul.
11	uocauit	30	tribunis	45	locū * τῶ πλοίου nauim
	προσκαλεῖται		τοῖς χιλιάρχοις	45	cognouerūt * αὐτὸν εὐ
	aduocat	32	simulꝑ recubētibus:	46	pedestres
15	Quocunq̄ue		ἢ τοῖς συνακακήμενοις		πεζῶ
	ὅπου ἔσται		& simul accubētibus		itinere pedestri
	Ubicunq̄ue	32	quod uis:	46	cucurrerunt
16	audierint * ὑμῶν uos:		ὃ ἔσται θέλησεν		συνέβραμον
16	exeuntes		quicquid uelis		concurrerunt
	ἐκπορευόμενοι.	33	quicquid * με̄ a me	46	præuenerunt eos,
17	de pedibus	33	licet dimidium		* Ἐ συνῆλθον πρὸς αὐτὸν
	τὸν ὑποκάτω τῶν ποδῶν		ἕως ἡμίσεως		& cōuenerunt ad illū
	qui est sub pedibus		usque ad dimidium	47	super eos
17	illis.	35	Volo ut – protinus		ἕως αὐτοῖς
	* ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκε	37	iurandum	49	fieret:
	τὸ πρῶτον ἕσται σοδομοῖς ἢ		τοὺς ὄρκους		γενομένης
	γομορροῖς ἐν ἡμέραις κρί		iuramenta		facta esset
	σεως, ἢ τῆ πόλει ἐκείνῃ		plurale.	49	accesserunt * αὐτῶ ad
	Amē dico uobis, tole	38	contristare:	49	locus – hic: (cum
	rabilius erit Sodomis		ἀθεπῆσαι	50	præterijt.
	aut Gomorrhis in die		reijcere		πολλὰ
	iudiciῖ, ᾗ ciuitati illi.	38	sed		multa
19	fanabantur		καὶ εὐθέως	50	euntes
	ἐθεράπευον		& protinus		ἀπελθόντες
	actiuum singulare.	38	missio * ὁ βασιλεὺς rex		abeuntes
21	Alij – autem	38	eius – in disco	50	in proximas uillas
23	hic		* ὁ δὲ ἀπελθὼν		εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροῦς
					in circuniacentes

51	in circumiacentes uil sibi cibos (las ἐαυτοῖς ἄρτους	56	per areolas, areolatim ἐναβλήσας.	70	λίανικ ἡθυσθ̄ ualde ex abundantí, ualde supramodum stupebant * ἐθαύμαζον & admirabantur.
51	cibos — q̄s māducēt. * τί δ̄ φάγωσιν οὐκ ἔχουσιν	57	suspiciens, sublatis oculis	70	de panibus. ἐπι τοῖς ἄρτοις
51	quid em̄ māducēt (σιν non habent,	59	ut ponerent ante eos, ἵνα πρὸ αὐτῶσιν αὐτοῖς	72	applicuerunt. πρὸσωρμίθησαν.
51	illis * ἵμεις uos	60	ut apponerent eis sustulerunt — reliq̄as	72	applicuerunt in portā
52	dabimus δώμεν	60	manducauerunt, * τοὺς ἄρτους ὡσεὶ	72	cognouerunt ἐπιγινόντες
53	Ite ὑπάγετε	62	panes ferē populum. ἄμ ὄχλον	73	agnouerunt regionem τὴν πρὸ Ἰχωροῦ
55	secundū contubernia. συνπόσια συμπόσια	63	turbam orare. ut oraret, ad orandum	75	circūacentē regionē in plateis ἐν ταῖς ἀγοραῖς
55	conuiuia conuiuia per conuiuia, conuiuiatim	63	esset: γενομένης	76	in foris eum αὐτῷ
55	uiride fœnum. τῷ χλωρῷ χόρτῳ	64	factum esset laborātes in remigādo		ipsum ut subaudias CHRI S T V M aut uesti mentum
55	uiridem herbam in partes: πρασινὰ πρασινὰ	69	plus magis		

COMMENTARIVS IN CAPVT SEXTVM.

Est hæc Marcus de profectiōe domini in patriam suam, quæ est Nazaraeorum, ubi in Nazareth è spiritu sancto in uirgine, cui similis nunquã ulla fuit, neque futura est, conceptus est, & post reductionem ex Aegypto educatus, subdit hoc modo. ¶ Et egressus inde, abiit in patriam suam, & sequebantur eum discipuli sui. Et factò sabbato, cœpit in synagoga docere, & multi audientes admirabantur in doctrina eius, dicentes: Vnde huic hæc omnia? Et quæ est sapientia, quæ data est illi: & uirtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur? Nõne hic est faber filius MARIAE, frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ, & Simonis? Nõne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo. Et dicebat illis IESVS: quia nõ est propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua. Et nõ poterat ibi uirtutem ullam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curauit: & mirabatur propter incredulitatem eorum, & circumibat castella in circuitu docens. ¶ Egressus (inquit) inde, id est, à regione maritima, ubi filiam archisynagogi suscitauerat: uenit in patriam suam, deflectendo scilicet ad aquilonem. Et eadē hic fermè habet, quæ Matthæus capite decimotertio, numero 140. præterquam quod ibi Matthæus dicit eos, qui in synagoga Nazaraeorum erāt, dixisse dominum filium τῷ τέκτονος, id est, fabri, lignarij scilicet: quia filium Ioseph putarent, quem hic Marcus dicit eos dixisse fabrum. Per fabrum autem intelligebant, aut fabri filium, aut arte fabrū. Nam & si ad hoc nõ uenerit, ut opificio aliquo uteretur: sed ut saluaret populum suum, illuminādo & docēdo, & mandata patris perferēdo: nõ tamen magnopere inficias ierim, eū arte illa usum, quæ est imitatrix architectonicæ mūdij, cuius

28

ille...
Et...
congr...
omnia...
egeram...
Venite...
redibant...
Abite...
secundū...
conuiuia...
uiride...
uiridem...
in partes...
cucurru...
conuocauit...
super eos...
fieri...
facta esse...
locus...
præter...
multa...
euntes...
in p...
in d...

ipse erat demiurgus, & architecton. Cæterū cum addit Marcus, Et nō poterat sibi uirtutem ullam facere: hæc impotentia non erat ipsius saluatoris, sed indispositio eorum, qui diuinā uirtutem essent suscepturi. Nam quotquot dispositos inuenit, sancta imposita manu, beneficium diuinitatis ipsius sensere: at paucos inuenit, ideo paucis imposuit manus, etsi multi ibi essent infirmi. Infidelitas enim, cui ex temerario & secundum carnem iudicio adiungitur contemptus, omnem excludit aut certè maxima ex parte dei beneficentiam ac benedictionem, quod illis inter quos educatus fuerat, obuenerat. Illi enim arbitrabantur, neque diuinitatem ullam, neque uirtutem, neque doctrinam quæ ullius momenti esset, ei adesse posse, temeritate sua dei sapientiam iudicantes, ac planè contemnentes, si non etiam blasphemantes. Et quomodo talibus diuinæ infunderentur uirtutes? Attamen non desisteat benefacere, & circumfere castella, id est uillas, uicos, & pagos, docendo & illuminando quoscumque poterat: poterat autem omnes, qui se ultrò nō auertebant, infidelitate, inuidia & odio laborantes: super quos sic etiam lux diuina illucebat, siue uerbum esset, siue admirandum opus, ut lux solis super oculos ægros, qui inde deterius ægrotant: tamen si lux illa sua parte natura non sit nisi benefica, & omnibus oculis amica. Non ingerit ergo lux odiū suū in oculū, sed illud oculus ex se aut ex ægritudine aliqua concipit: nō enim oculus ut oculus odit lucē, sed oculus auersus atque æger. Sic est de omni mēte ad lucem diuinam. Confer quæ dicta sunt à Matthæo, & quæ circa Matthæum diximus, numero 140. cū hac Marci litera. Mox subdit Marcus, quo pacto miserit dominus duodecim apostolos ad prædicandum, & diuinas uirtutes operandū, dicens. ¶ Et uocauit duodecim, & cœpit eos mittere binos, et dabat illis potestatem spirituum immundorū. Et præcepit eis, ne quid tollerent in uia nisi uirgam tantū, non peram, nō panem, neque in zona æs: sed calceatos sandalijs, & ne induerentur duabus tunicis. Et dicebat eis: Quocūque introieritis in domū, illic manete donec exeatis inde. Et quicūque nō receperint uos, neque audierint: exeūtes inde, excutite puluerem de pedibus uestris in testimonium illis, Et exeūtes, prædicabāt ut pœnitentiā agerent. Et demonia multa eiiciebant, & ungebant oleo multos ægros, & sanabantur. ¶ Hinc indiderat illis nomen apostolis, quod missorum munere fungerēt. Et magnum quidē erat mitti à domino: quia qui mittitur, dona & potestatem à mittente accipit. Et docet non sua, sed mittentis. Et operatur uirtutes non suas, sed mittentis. Et prouidentia uiuit, non sua, sed mittentis. Et protegitur, non fortitudine sua, sed mittentis. Et regitur, non sapientia sua, sed mittentis. Et pendet non ex se, sed prorsus ex mittente. adeo ut qui non sunt tales, apti non sunt ut mittantur: sed si se ingerant, sunt pseudoapostoli. Atque utinā nulli unquam fuissent aut essent tales: sed ij solum, qui si offenduntur, nō offenduntur, sed is qui eos misit, quorum & erit seuerissimus uindex. Hanc autem diuinæ apostolicæq; legatiōis materiam, profecutus est Matthæus capite decimo, numero 89. & aliquot sequentibus. Addit tamen hic Marcus dominum misisse discipulos suos binos: quod designabat societatis, dilectionisq; uinculum, quo alligatos esse oportet omnes seruos dei, quæ etiā numerū seruat binariū, ad deum scilicet & proximum. Quanquā binarios illos (quo modo mittebantur) Matthæum tetigisse & ordinasse arbitror, ut ex descriptione, numero 17. huius adiecta, cognosci potest. Et quod dixit, Dabat eis potestatem immundorū spirituum, sic intellige: Dabat eis autoritatem potestatiq; aduersus immūdos spiritus, ut illos cogerent & expellerent è corporibus: quam nemo habet, nisi sit illi diuinitus indulta. Porro cum subdit: Et præcepit eis, ne quid tollerent in uia nisi uirgam tantum, non peram, non panem, neque in zona æs, sed calceatos sandalijs: sunt qui putant id, nisi uirgam tantum, & id, sed calceatos sandalijs, uitio librariorum, aut temporis iniuria fuisse immutata: cum sic non facile Euangelistarum concordia appareat. Sunt contra qui minime: sed hic per uirgam

per uirgam, correptionem & acceptam à CHRISTO potestatem intelligunt: & per pedes calceatos sandalijs, præparationem promptitudinemq; ad annunciandū euangeliū pacis. Addit insuper quid summam prædicarent, quodq; ungerent oleo infirmos: quod figurabat illos esse missos & legatos Mesia: qui Græce CHRISTVS interpretatur, & Latine unctus. Et uncti, sanitatē percipiebant. Nā CHRISTVS est, qui infirmitates nostras sanat. Cætera enarrata sunt Matthæi cap. decimo. Subdit Marcus quæ opiniones haberentur de domino quifnā esset, qui se manifestauit Ioanne incarcerato: & maxime post mortem Ioannis: sicuti Ioannes dixerat eum post se, id est post exactum prædicationis suæ officium, uenturū: dicens. ¶ Et audiuit rex Herodes (manifestum enim factum est nomen eius) & dicebat, quia Ioannes Baptista surrexit à mortuis, & propterea uirtutes operantur in illo. Alij autē dicebant, quia Elias est. Alij uero dicebant, quia propheta est, quasi unus ex prophetis. Quo audito, Herodes ait: Quē ego decollauit Ioannem, hic à mortuis surrexit. ¶ Quæ hic dicit de his opinionibus, quarū nulla uera erat: ea tetigit Matthæus, partim cap. decimoquarto, partim cap. decimosexto, numeris 141. 157. Quare non est hic diutius insistendum. Subinde uero quia hic Herodis meminit, crudele illud facinus ipsius, quod interficiendo Ioannem admisit, narrat Marcus, dicens. ¶ Ipse enim Herodes, misit ac tenuit Ioannē: & uinxit eum in carcere propter Herodiadē uxorē Philippi fratris sui, quia duxerat eam. Dicebat enim Ioannes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, & uolebat occidere eum, nec poterat. Herodes enim metuebat Ioannem, sciens eum uirum iustum & sanctum, & custodiebat eum: & audito eo, multa faciebat: & libenter eum audiebat. Et cum dies opportunus accidisset: Herodes natalis sui coenā fecit principibus & tribunis & primis Galileæ. Cumq; introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi, simulq; recubentibus, rex ait puellæ: Pete à me quod uis, & dabo tibi. Et iurauit illi, quia quicquid petieris dabo tibi, licet dimidiū regni mei. Quæ cum exisset, dixit matri suæ: Quid petam? At illa dixit: Caput Ioannis Baptistæ. Cumq; introisset statim cum festinatione ad regem, petiuit dicens: Volo ut protinus des mihi in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus est rex. Propter iusiurandum, & propter simul discumbentes noluit eam cōtristare, sed misso spiculatore præcepit afferri caput eius in disco, & decollauit eum in carcere. Et attulit caput eius in disco, & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ. Quo audito, discipuli eius uenerunt, & tulerunt corpus eius, & posuerunt illud in monumento. ¶ Hæc historia de Ioanne, posita est à Matthæo cap. decimoquarto, numeris 142. & 143. Sed addit hic Marcus, quod Herodias insidiabatur illi, & uolebat occidere eum, nec poterat. Idē quotq; ex Matthæo uolebat Herodes, sed metuebat populum. Ergo quod metuebat eū, quod custodiebat eū, quod eo audito multa faciebat, quod libenter eū audiebat, personā gerebat simulatoris: sed cum ānuī petitioni saltatricula, quæ nunc inter tartarcos ignes crepitat, saltitatq; gessit sacrilegi, sed simulati tamen, tyranni. Simulauit tunc se contristari, sed nunc illi eidem cū saltatricula & matre adultera, ad ueram & ineluctabilem tristitiam uera non denegantur tormenta. Et hic obiter aduertendū, interpretē nō fortē male uertisse id, ἐπιπικρι, in disco: quanq; alij uertunt, in tabula, in quadra, in lance. Nam apud Lucam cap. undecimo, cum dicitur: Quod deforis est calicis & catini mūdatis: id catini Græce πινακός dicitur, cui apud Matthæum cap. uigesimotertio παραψιδος paropsidis respondet. Vnde satis liquet, πινακὰ ἢ ἐπιπικρι παραψιδὰ idem pollere. Cætera quæ hic traduntur, ex Matthæi loco supra designato, satis aperta sunt. Deinde Marcus meminit de reditu apostolorum, ex numero 29. missorū ad euāgelizandum regnum dei, & conferenda beneficia sanitatū, subdens. ¶ Et cōuenientes apostoli ad IESVM, renunciauerūt ei omnia quæ egerāt, & docuerant. Et ait illis: Venite seorsum in desertū locum, & requiescite pusillū. Erāt

30

31

32

» enim qui ueniebant & redibant multi, & ne cōspacium manducandi habebāt. Et ascē
 » dentes in nauim, abierunt in desertum locum seorsum. Et uiderunt eos abeuntes, &
 » cognouerunt multi: & pedestres de omnibus ciuitatibus cucurrerunt illuc, & prae
 » nerunt eos. Et exiens uidit turbam multam IESVS, & misertus est super eos: quia e
 » rant sicut oues non habentes pastorem: & coepit illos docere multa. Et cum iam hora
 » multa fieret, accesserunt discipuli eius, dicentes: Desertus est locus hic, & iā hora prae
 » terijt. Dimitte illos, ut euntes in proximas uillas & uicos, emant sibi cibos quos man
 » ducent. Et respondens, ait illis: Date illis manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus
 » ducentis denarijs panes, & dabimus illis manducare. Et dicit eis: Quot panes habe
 » tis? Ite & uidete. Et cum cognouissent, dicunt: Quinque, & duos pisces. Et prae
 » cepit illis, ut accumbere facerent omnes secundum cōtubernia, super uiride foenum.
 » Et discubuerunt in partes, per centenos & quinquagenos. Et acceptis quinque pa
 » nibus & duobus piscibus, intuens in caelum benedixit & fregit panes, & dedit dis
 » cipulis suis ut ponerent ante eos, & duos pisces diuisit omnibus. Et manducauerunt
 » omnes & saturati sunt. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos
 » plenos, & de piscibus. Erant autem qui manducauerūt, quinque milia uirorū. Et sta
 » tim coegit discipulos suos ascēdere nauim, ut praecederent eum tras fretū ad Bethsai
 » dam, dum ipse dimitteret populum. ¶ Et hoc quoque tetigit Matthaeus capite deci
 » mo quarto, numeris 14.4.145. Addit tamen ad Matthaeum, quod ubi apostoli renū
 » ciauerunt quae egerāt, & quae docuerant, dominū eos abduxisse in desertum locum
 » seorsum (quem Lucas eremum uocat Bethsaidae) ut fatigati ex itinere, parūper requi
 » escere ac refici possent. Nam in eo loco, in quo repererant dominum, tanta erat tur
 » ba uenientium, & redeūtium infirmorum & sanorum, ut non esset illis liberū, ne pa
 » nem quidē sumere. Quod illos fatigatos aliō abducebat ut quiescerēt, subindicabat
 » humanitatem in societate seruandam esse. Sed & in deserto maius diuināe potētiae si
 » gnum illis ostendere, & apertius diuinitatē suam aperire uoluit: cum turbae eorū qui
 » praeuenerāt, uitalem alimoniam misertus praestitit, nam ubi eam doctrina pauit mens
 » te, mox cibo corporali pauit & corpore: in quo se ostendit eū esse, qui dat escam omni
 » carni, & omni spiritui ac animā. Et cum hic dicitur: Et sustulerunt reliquias fragmen
 » torum duodecim cophinos plenos, & ex duobus piscibus: per fragmenta, reliquias
 » panum intelligimus, quia de his dictum est: Et fregit panes. de piscibus autem, quod
 » diuisit omnibus: ergo impleuerunt duodecim cophinos fragmentis quinque panum,
 » & diuisionibus partitionibusque duorum pisciū, quod suo sermone intendit Marcus.
 » Nihil etiam refert, quod hic Marcus dicat dominum coegisse discipulos, ut conscen
 » sa naui praecederent ipsum ad Bethsaidam, siue uersus Bethsaidam, quod idem est: &
 » Ioānes uideatur dicere ad Capharnaū. Nam Bethsaida & Capharnaū sunt ex eadem
 » parte lacus Genesareth: sed Bethsaida est ore maris uicinior: Capharnaum autem pau
 » lo remotior. Et proinde idem est, nauigare uersus Bethsaidam & Capharnaum. Por
 » rō horum omnium eadem est intelligētia, quae & in Matthaeo cap. decimo quarto di
 » cta est. Narrato hoc manifestationis diuināe prouidentiae domini signo: trāsit Marcus
 » ad narrandum quo pacto dominus cum solus remansisset in terra post factam in mō
 » te orationem, sic super mare atque super solidam terram sacris ambulauerit plantis, di
 » cens. ¶ Et cum dimississet eos, abiit in montem orare. Et cum sero esset, erat nauis in
 » medio mari, & ipse solus in terra. Et uidit eos laborātes in remigando (erat enim uen
 » tus contrarius eis) & circa quartam uigiliam noctis uenit ad eos ambulans supra ma
 » re, & uolebat praeterire eos. At illi ut uiderunt eum ambulātem supra mare, putauē
 » runt phantasma esse, & exclamauerūt. Omnes enim uiderūt eum, & cōturbati sunt.
 » Et statim locutus est cum eis, & dicit eis: Confidite, ego sum, nolite timere. Et ascen
 » dit ad illos in nauim, & cessauit uentus. Et plus magis intra se stupebant. Non enim
 » intellexerunt

Lucas 9

33

intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum. ¶ Pauca hic habet Marcus, quæ non habeat Matthæus ca. 14. numero centesimo quadagesimosexto: neque alia hic quam quæ illic habetur, expositio requirēda est. Addit tamen, quod uidit eos laborantes in remigando. Quod si ad spiritum eius referatur, nihil non uidebat, nec illi quicquā occultum esse poterat: ut qui præsens omnibus, & si occultus, semper erat: quod est diuinitatis proprium. Possent autem & id ad corpus referri, nisi noctis obstiteret caligo, dicente Ioanne: Et tenebræ iam factæ erant. Nam in monte erat, ex quo nauis (quæ ex Ioanne cōtrario, & reluctante uento, nō ultra triginta stadia processerat) poterat conspici. Addit præterea quod dominus ascēdit in nauim, & cessauit uentus, & ex Ioanne illico deducti fuerunt in portum, ad quem cōtendebant. Et ipsi ualde stupramodum stupebant: nō enim intellexerunt de panibus, quia cor eorum erat obcæcatum. Nam si per ostentum panum eius diuinitatem intellexissent, nihil illis admirationi esse debuisset: quod siccis uestigijs ambularet super aquas, quod nauis illico ac repente in petita statione constitisset, quod subito impetus uenti cessasset, & tranquillū ac quietum stetisset mare. Quæ autem sit terra, ad quam trās fretauerunt, subdit Marcus, dicens. ¶ Et cum transfretassent, uenerunt in terram Genezaret, & applicuerunt. Ioan. 6.

Cūq; egressi essent de nauī, cōtinuō cognouerūt eū, & percurrētes uniuersam regionē illam, cœperūt in grabbatis eos, qui se male habebāt, circumferre, ubi audiebant eū esse. Et quocūq; introibat in uicos, uel in uillas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, ut uel simbriam uestimenti eius tangerent: & quotquot tangebat eum, salui fiebant. ¶ Et cum transfretassent (inquit) uenerunt in terram Genezaret. Et Ioannes: Et statim fuerūt ad terram, ad quam ibant, de qua prius dixerat: Et cum ascendissent nauim, ἡσυχον, id est ueniebant trans fretū in Capharnaum. Vnde intelligitur totam illam oram, ubi sunt Bethsaida & Capharnaum, dici Genezaret, & Genezaritidem regionem. Cui sententiæ Hieronymus in ijs, quæ de locis Hebraicis reliquit, nequaquā dissentit: Capharnaum, inquit, iuxta stagnum Genezaret, usq; hodie oppidum in Galilæa gentium situm. Et de Bethsaida similem habet sententiam. Et ubi dominus descendit de nauī, cōtinuō incolæ agnouerunt eum, & cucurrerunt per totam regionem, qui id nunciarunt. Et ex tota illa regione uenerunt: partim, ut corpore sanarentur: partim, ut mente (ut & Matthæi capite decimo quarto, numero. 14. 7. dictum est) deprecantes, ut uel limbum summæ uestis eius tangerent: & quotquot contigerunt, salui facti sunt. Adeo bonum est uestimenta CHRISTI tangere, & in odorem uestimentorum eius currere: qui indutus est decore & fortitudine, & præcinctus est uirtute, & missus in salutem omnium ab æterno patre. Cui cum ipso & spiritu sancto cōmunis honor, potestas, & gloria in oīa seculorū secula. Amē.

CAPVT SEPTIMUM.

ET conueniunt ad eum Pharisei, & quidam de Scribis, ueni- 35
entes ab Hierosolymis. Et cum uidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est non lotis, māducare panes, uituperauerūt. Pharisei enim & omnes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non manducāt, tenentes traditionem seniorum. Et à foro uenientes, nisi baptizentur, non comedunt. Et alia multa sunt, quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & urceorum, & aramentorum, & lectorum. Et interrogabant eum Pharisei & Scribæ: Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionē seniorum, sed communibus manibus manducant panem? At ille respondens, dixit eis: Bene

C

prophetavit Esaias de uobis hypocritis, sicut scriptū est: Populus hic labiis
 me honorat, cor autem eorum longè est à me. In uanum autem me colunt,
 docentes doctrinas & præcepta hominum. Relinquētes enim mandatum
 dei, tenetis traditiones hominum: baptismata urceorum & calicum, & alia
 similia his facitis multa. Et dicebat illis: Bene irritum fecistis præceptū dei, 15
 ut traditionem uestram seruetis. Moyses enim dixit: Honora patrem tuum
 & matrē tuam: & qui maledixerit patri uel patri, morte moriatur. Vos au-
 tem dicitis: Si dixerit homo patri uel matri, corban, quod est donū, quod-
 cunque ex me tibi profuerit: & ultra non dimittitis eum quicquam facere
 patri suo aut matri, rescindētes uerbum dei per traditionem uestram, quam 20
 36 tradidistis. Et similia huiusmodi multa facitis. ¶ Et aduocans iterū turbas,
 dicebat illis: Audite me omnes, & intelligite: Nihil est extra hominem in-
 troiens in eum, quod possit eum coinquinare: sed quæ de homine proce-
 dunt, illa sunt quæ communicant hominem. Si quis habet aures audiendi,
 audiat. Et cum introisset in domū à turba, interrogabant eum discipuli eius 25
 parabolam. Et ait illis: Sic & uos imprudentes estis: Non intelligitis, quia
 omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare:
 quia non intrat in cor eius, sed in uentrem uadit, & in secessum exit, purgās
 omnes escas: Dicebat autem, quoniam quæ de homine exeunt, illa com-
 municant hominem. Abintus enim de corde hominum malæ cogitatiōes 30
 procedūt, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritiæ, nequitia, do-
 lus, impudicitia, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia: Omnia hæc
 37 mala abintus procedunt, & cōmunicāt hominem. ¶ Et inde surgens, abiit
 in fines Tyri & Sidonis: & ingressus domum, neminem uoluit scire, & non
 potuit latere. Mulier enim statim ut audiuit de eo, cuius filia habebat spiri- 35
 tum immundum, intrauit, & procidit ad pedes eius: erat enim mulier gen-
 tilis, Syrophœnissa genere. Et rogabat, eum ut dæmonium eiiceret de filia
 eius. Qui dixit illi: Sine prius saturari filios: Non est enim bonum sumere
 panem filiorum, & mittere canibus. At illa respondit, & dicit illi: Vtique 40
 domine: Nam & catelli comedunt sub mensa de micis puerorum. Et ait il-
 li: Propter hūc sermonem uade, exiit dæmonium à filia tua. Et cum abiisset
 domum, inuēnit puellam iacentem supra lectum, & dæmonium exiisse.
 38 ¶ Et iterum exiēs de finibus Tyri, uēnit per Sidonem ad mare Galilææ in-
 ter medios fines Decapoleos. Et adducunt ei surdum & mutum, & depreca-
 bantur eum ut imponat illi manum. Et apprehendens eum de turba seor- 45
 sum, misit digitos suos in auriculas eius: & expuens, tetigit linguam eius: &
 suspiciens in cælum, ingemuit, & ait illi: Ephphetha, quod est adaperire.
 Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est uinculum linguæ eius, & lo-
 quebatur recte. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quāto autem eis præcipie-
 bat, tanto magis plus prædicabant, & eo amplius admirabantur, dicentes: 50
 Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui.

ANNOTATIONES

ANNOTATIONES BREVES XLV. CIRCA LITERAM CAP. VII.

5	communibus κοινῶς	18	præfens.	39	θύρα φοινίκια
	iniquitatis & infra.	20	matri * αὐτοῦ suæ,		canibus.
4	uituperauerunt ἐμίμνηστο		rescindentes ἀκυροῦντες		τοῖς κυναρίοις
	incusauerunt		abrogantes,	39	diminutiuum.
6	à foro – uenientes,	21	irritum facientes		Vtique
6	baptizentur βαπτίζονται		iterum turbas πάντα τὸν ὄχλον	40	ναὶ
	loti fuerint	23	totam turbam		Etiam
	abluti fuerint		quæ procedunt τὰ ἐκπορευόμενα	42	catelli
7	quæ tradita sūt illis seruare	24	quæ cōmunicant	42	τα κυνάρια
	ἀπαρέλαβον κρατῆρ	27	communicare:		domum
	quæ acceperūt tenēda,		τὰ κοινοῦντα		* αὐτῶς suam:
7	baptismata βαπτίσματα		κοινῶσαι	42	puellā iacētē sup lectū,
	lotiones,		quæ cōinquinant		& dæmonium exiisse.
	ablutiones		cōinquinare		particulæ permutatæ.
	& infra.	26	& infra.	42	puellam
7	urceorum ξυστῶν		parabolam. περὶ τῆς παραβολῆς	43	τὴν θυγατέρα
8	aramentorum χαλκίωρ	26	de parabola,		filiam
8	Et interrogabant ἔπατα ἐπιρωτῶσιρ		de collatione	43	Tyri: uēnit per Sidonē
	Deinde interrogant	28	imprudentes ἀσύνετοι		τύρου Ἐσιδῶνος ἦλθε
9	communibus ἀνίπτοις	28	sine intelligentia	44	Tyri & Sidonis uēnit
	illis		in uentrem – uadit,		surdum & mutum:
12	longè est πόρρω ἀπέχεσθαι	29	exit, ἐκπορεύεται	44	κωφὸν μογιλόλον
	longè distat,		quæ exeūt, illa cōmunicāt ἃ ἐκπορευόμενον, ἐκείνο		surdū ἰπeditæ linguæ
	procul abest	31	singularia. (κοινοῖ)	46	in auriculas
13	doctrinas – &		procedunt: ἐκπορεύονται		ἐν τὰ ὦτα
14	traditiones τὴν παράδοσιρ	32	& infra.	47	in aures
	singulare.		impudicitia, ἀσελγεια		adaperire,
15	his τοιαῦτα	36	singulare.		διανοίχθητι
	huiusmodi		intrauit ἐλθοῦσα		imperatiuum passiuū.
15	irritum fecistis ἀθετῆτε	36	uēnit	48	ares
	reijcitis		gentilis Syrophœnissa ἰδωνίς		αὶ ἀκοαὶ
				49	Quanto autem
					* αὐτῶς ipse
				50	plus
					περισσότερον
					amplius,
					abundantius
				50	admirabantur
					ἔξεπλήσοντο
					stupebant
				51	fecit.
					ποιῆσθαι
					præfens.

COMMENTARIUS IN CAPVT SEPTIMUM.
 Vbiungit Marcus quomodo Scribæ & Pharisæi ex traditionibus suis uoluerunt arguere dominum ac discipulos eius, dicens. Et conueniunt ad eum Pharisæi & quidam de Scribis, uenientes ab Hierosolymis. Et cum uidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est

» nō lotis manducare panes, uituperauerūt. Pharifaei autē & omnes Iudaei, nisi crebro la
 » uerint manus, nō māducant, tenentes traditionē seniorū. Et à foro ueniētes, nisi bap
 » zētur, nō comedūt. Et alia multa sunt, quae tradita sunt illis seruare, baptis
 » mata calicū,
 » & urceorū, & aëramētōrū, & lectōrū. Et interrogabāt eū pharifaei & scribāe: Quare
 » discipuli tui nō ambulāt iuxta traditionē seniorū, sed cōmunibus manibus māducāt
 » panē? At ille respondens, dixit eis: Bene prophetauit Esaias de uobis hypo critis, sicut
 » scriptū est: Populus hic labijs me honorat, cor autē eorū longē est à me. In uanū autem
 » me colūt, docentes doctrīnas praecepta hominū. Relinquētes enim mandatū dei, tene
 » tis traditiōes hominū, baptis mata urceorū, & calicū, & alia similia his facitis multa. Et
 » dicebat illis: Bene irritū fecistis praeceptū dei, ut traditiōem uestram seruetis. Moyses
 » enim dixit: Honora patrē tuū & matrem tuā, &: Qui maledixerit patri uel matri, mor
 » te moriatur. Vos autē dicitis: Si dixerit homo patri uel matri, corban, quod est donū,
 » quodcunq; ex me tibi profuerit: & ultra nō dimittitis eū quicquā facere patri suo aut
 » matri, rescindentes uerbū dei per traditionem uestrā quā tradidistis. Et similia huius
 » modi multa facitis. ¶ Hanc narrationē habet Matthaeus cap. quintodecimo, nume
 » ro centesimo quadagesimo octauo. Sed Marcus addit in ipso statim initio pharifaeos
 » cœpisse occasionē arguendi, quod uidissent quosdā è discipulis domini māducare pa
 » nem manibus cōmunibus. Cōmune autē appellabāt quod imundū erat, quod iniqui
 » natum, quod lege prohibitum, & nō solum lege, sed etiam traditione suorum pres
 » byterorū, quos seniores appellāt. Immundas autem & inquinatas manus habere cen
 » sebantur, humana illa seniorum suorum traditione, nisi continuò eas lauissent ante
 » quam sumerent panem, aut cibum quemlibet. Et ponit obseruationem Iudaeorum
 » & pharifaeorum, qui cum ab aliquo negotio, aut è rerum uenaliū loco ueniēbant,
 » non prius cibū capiebant, quàm loti essent, et pocula & urcei ac lances ablutae: necnō
 » aëramēta omnia, & fuscinae, cultriq; ferrei quibus ad cibos concidendos uteban
 » tur: & denique lecti in quibus accumbebant, ipsaq; mensae, ita ut super illotas comes
 » se, fuisset irreligiōsum. adeò in his superstitiose curiosi habebantur, ut dei mandatis,
 » & obseruationibus perparum attenderent, suis uero quammaxime. In qua re do
 » minus uerissime eos arguit & accusat, qui uolebant iniuste ipsum & discipulos eius
 » reprehendere. Et tam argute reprehendit, ut eorum obseruationes diuinis contra
 » rias esse praeceptis mōstret: quas qui obseruet, irrita faciat diuina praecepta necessum
 » sit. Exempli gratia: Traditionem habebāt, quod qui dixisset patri aut matri, corban,
 » (quod significat donum) quocunq; templo à me oblato iuuaberis, modo id infer
 » rent templo, hoc pacto faciendo patrem matrem ue illius participes, non amplius te
 » nerentur honorare patrem aut matrem, subueniendo necessitatibus eorum, si quan
 » do rerum penuria laborarēt. & hoc ipso irritum faciebāt hoc diuinum praeceptum:
 » Honora patrem & matrem. quod Deuteronomij capite quinto habetur. & id: Qui
 » maledixerit patri uel matri, morte moriatur. quod Exodi uigesimo primo, & Leuitici
 » uigesimo habetur. Et multas huiusmodi traditiones habebant. Quod pharifaeorum
 » uirus, procedente tempore multos inuoluit: siue humanae illae traditiones obseruatae,
 » aut omiffae nihil detrimētū afferant, siue obseruatae diuinas uiolent. Sed quid si etiam
 » ad illas obseruandas iuramentis & obtestationibus astringebant pharifaei: Sanè nul
 » lae praeter diuinas, aut quae ex illis pendent, nos mouere debent, quas nec sub ullius
 » hominū nomine dare aut accipere debemus, sed sub solius dei: tantū abest, ut quantū
 » cunq; sanctae uideantur aut arctae, illis praepōni aut aequiparari debeāt. nam non ex
 » operibus salus nostra, sed ex gratia, quā amor parit, & diuinis iussis praestita obedi
 » tia, nobis adsciscit atque conciliat. Deinceps quid de reprehensione pharifaeorum di
 » xerit dominus ad turbas, subdit Marcus, dicens. ¶ Et aduocans iterum turbas, di
 » cebat illis: Audite me omnes, & intelligite. Nihil est extra hominem introiens in eū,
 » quod possit

» quod possit eum coinquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ coinquinant hominem. Si quis habet aures audiendi, audiat. Et cum introisset in domū à turba, interrogabant eū discipuli eius parabolā. Et ait illis: Sic & uos imprudentes estis: Non intelligitis, quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eū coinquinare: Quia nō intrat in cor eius, sed in uentrem uadit, & in secessum exit, purgans omnes escas. Dicebat aut, quoniā quæ de homine exeūt, illa coinquināt hominē. Abintus enim de corde hominū malæ cogitationes procedūt, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritiæ, nequitia, dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia. Omnia hæc mala abintus procedunt, & coinquinant hominem. **C** Hæc responsonem, pariter & eius ad discipulos enucleationem posuit Matthæus capite quintodecimo, numero 151. Vbi dicitur: Sic & uos imprudentes estis: apud Marcum habetur ἀδύνατοι ἐσθε, quod perinde est ac, Sine intelligentia estis: Quod etiā indicat id quod subiungitur, οὐ νοεῖτε; Non intelligitis: Caterum quæ hic in uulgatis æditionibus habentur cōmunicare & communcant, quoties dicuntur, perinde sunt atq; cōmunem & impurū ac immundum facere. loco quorum ubiq; possumus ponere coinquinare, & coinquināt. Porrò idem est uocabulū in Marco, quod interpres latinus prius coinquinare, uertit, ubi ait: Nihil est extra hominē introiens in eum, quod possit eum coinquinare. & quod paulopost uertit communicare, ubi ait: Omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare, & postea semel atq; iterum cōmunicant. Quæ omnia ueniunt, ut legitur in Marco, à uerbo κοινῶς, quod significat iniquo: cui uicinum est uerbum κοινῶνέω, quod significat communico. Oculus malus, qui ex mala cordis concupiscentia, affectione uel mala, ac perturbatione aspicit, ut oculus inuidus, auarus, impudicus, & huiusmodi. Et pro eo quod paulopost dicitur stultitia, in Marco habetur ἀφροσύνη, quod immodestiam & imprudentiam, insipientiamq; designat. Studeamus igitur habere cor mundum à cogitationibus impuris: quia etsi non trāseant in effectum, inquinant nihilominus cogitantes, perinde ut acorytum uitiat cautē, etsi non assumatur in toxicum. Necnon à desyderijs adulteriorū, fornicationum, homicidiorum, per quæ etiā uetantur omnia fratrum odia, furta, auaritiæ, malitiæ, doli, impudicitia. Studeamus etiā habere oculum bonum & simplicem. Et animum & os cōtineamus ab omni blasphemia, maledicto, aut conuicio. Nō alta de nobis sapiamus, qui puluis & umbra sumus: sed omnem uitæ superbiam fugiamus (ut quam deus odit, & cui resistit) & omnē immodestiam, imprudentiamq; & insipientiam: ut filij dei omni ex parte mundi, et puri esse possimus. nam nisi illa habuerimus, & fugerimus ista, immundi erimus, coinquinati, & prophani. Et ut cor in corpore ad effectus animales, sic uoluntas in anima ad spirituales: unde aut bona quæ ad purificationē & sanctitatem præparant, aut mala quæ coinquinant, prodeūt. Quam obrem maxima cura, custodienda est uoluntas: & intelligentia, quæ est oculus eius: & memoria, quæ est promptuariū & penus eius. Post supradictam doctrinā **CHRISTUS**, subiungit Marcus de liberatione filia mulieris Chananæ: à dæmonij uexatione, dicens. **C** Et inde surgens, abiit in fines Tyri & Sidonis: & ingressus domum 37
 » neminem uoluit scire, & non potuit latere. Mulier enim statim ut audiuit de eo, cuius filia habebat spiritum immundum, intrauit & procidit ad pedes eius. Erat enim
 » mulier gentilis, Syrophœnissā genere. Et rogabat eum, ut dæmonium eijceret de filia
 » eius. Qui dixit illi: Sine prius saturari filios. Nō est enim bonum sumere panem filio-
 » rum, & mittere canibus. At illa respondit, & dixit illi: Vtique domine: Nam & catelli
 » comedunt sub mensa de micis puerorum. Et ait illi: Propter hunc sermonem, uade,
 » exijt dæmonium à filia tua. Et cum abiisset domum, inuenit puellam iacentem supra
 » lectum & dæmonium exijisse. **C** Hanc historiā habet Matthæus capite quintodecimo, numero 152. Sed addit pauca Marcus ad Matthæū, ut quod dominus domū in-

gressus esset, & neminem scire uellet, sed latere non potuerit. Verū ea fidei uirtus est, ut dominus siue ecclesiam fidelium, siue cœlum ingressus: & si similis sit se cœlare uolenti, latere non possit. Sed ab omni gente, quæ fidem habet, protinus inuenitur: & illa ad eum, aut in ecclesiā, aut in cœlum fide penetrat: & fit illico uoti cōpos, quod est liberari ab omni maligna potestate. Verum si qui infideles sunt, quos in domo clausus latere uelit, latet, nec ab eis cognosci potest. Addit etiā quod illa mulier erat gentilis, Syrophœnissā genere, nomine composito à Syro & Phœnice: uel ut antiqui codices habent, *σύρα φοινίκισσα*, id est Syra è Phœnice Syriæ. Sed ex Matthæo, qui eā uocat Chananæam, cognoscitur fuisse de gente Chananæorum, eamq; oram incoluisse Chananæos. Et quanquā uocabulū, quo hic utitur Marcus, cum ait, *ἦν δὲ ἡ γυνὴ ἑδδαυῖτις*, & Græcam significet, & gentilem: aptius tamen hic gentilis uerti uidetur, nam Tyrii, Sidonij, Phœnices, Syrophœnices, Chananæi, nequaquam peculiariter Græci dicuntur, & si gentiles. Cætera intelligantur, ut & Matthæi ca. quinto decimo declarata sunt. Deinde prosequitur Marcus de reditu domini ad mare Galilææ, dicens, **¶** Et iterum exiens de finibus Tyri, uenit per Sidonē ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos. Et adducunt ei surdum & mutum, & deprecabantur eum, ut imponat illi manum. Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius: & expuēs, tetigit linguam eius: & suspiciēs in cœlum, ingemuit, & ait illi: Ephphata. quod est, adaperire. Et statim apertæ sunt aures eius, & solutum est uinculum linguæ eius, & loquebatur recte. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant, & eo amplius admirabātur, dicentes: Bene omnia fecit, & surdos fecit audire, & mutos loqui. **¶** Hanc de surdo & muto (& nō solum muto, quia omnis natura surdus, mutus est, sed & qui etiā si audisset, impedimentum linguæ habebat, quo minus loqui potuisset) historiam fermè integram addit Marcus ultra Matthæum: nam cap. quinto decimo, numero 153. solum generaliter surdos & mutos curatos dicit. Adducitur ergo surdus & mutus ad dominum: & talis quidam mutus, cui etiā à natura perinde lingua erat impedita, ut & auditus. Dominus seorsum auocat eū, turba quid faceret minime conscia. Sacros digitos infert auribus eius, & sancta saliuā tangit linguā eius. Suspicit in cœlum, & ingemiscit: & ait illi: Adaperire. Et illico, quæ clausa erant & impedita, aperta sunt & soluta. Et qui nunquam audierat, & qui nunquam locutus fuerat, necq; loqui potuisset, etiam si audisset, audiebat, & loquebatur recte. Restituit sanū, quem læsa incurabiliter natura acceperat: & præcepit eis ne cui dicerent. Verum tacere nō potuerunt. Surdus & mutus, genus nostrum designare intelligatur: quod obedientiæ auditum per præuaricationem perdiderat, & loquelæ spiritalium laudum ignorantia incurrerat. Quas etiam auditas effari ob impedimētum nequiret. Dominus illum seorsum à turba abducit: quia occulta sunt opera dei, & talia quæ homines capere nō possint. Digitos auribus infert: innuens quod sicut primus homo in principio diuinis manibus plasmatus fuit: ita postea nō possit sine attactu diuinorum digitorum, diuinarumq; manuum reparari: seq; olim fuisse plasten, nunc autem & anaplasten. Saliuā, sapiētiae discretionisq; potentiam significat: quæ sine tactu diuino nunquam nobis restituta fuisset. Suspicit in cœlū, ut intelligamus unde nostra instauratio. Ingemiscit, calamitatis nostræ miserescens, ostendensq; nō sibi gratum esse, opus suum aliunde fuisse corruptum: non enim à deo corruptio est, sed operis perfectio. Quod dicit, Adaperire, ostēdit qd sicut uerbo dei facta sunt omnia, ita uerbo dei sunt recreanda: quodq; ut homo primum uerbo dei creatus est, ita postea uerbo dei recreatus. Nam continuo aures eius apertæ sunt, & lingua soluta. Quā in re declarauit dominus se uerbum illud esse, de quo dicitur: Ipse dixit, & facta sunt. Quod præcepit ne cui dicerēt, innuit gloriam ab hominibus nō esse quærendam, sed solī deo tribuendam. Nec tam id præcepit ad tacendum

Psal. 12.

149.

cendum, quàm ad exemplum uanæ gloriæ fugiendi appetitus præstandū. Nam magna-
 gnalia dei tanta tacere non potuerūt, neq; debuerūt. Et quomodo tacere potuissent,
 uidentes in oblato præuaricatoris, sed iam sibi restituti figuram, & primi Adam an-
 tequam peccasset, symbolum? Nam ut primus Adam digitis dei formatus, continuo
 audiuit, & nunquam edoctus locutus est: sic oblatus, digitis domini tactus, continuo
 audiuit, & locutus est quæ nunquam didicerat. Non ergo natura sumus surdi & mu-
 ti, & organorum quæ deus fecit, impedimenta habentes: sed id præuaricatiōis opus
 est. Quod uidentes illi, spiritu sancto moti, in hanc uocem proruperunt: Bene omnia
 fecit: tanquam confitentes ipsum eum esse, de quo post primi hominis creationem di-
 ctum est: Viditq; deus cuncta quæ fecerat, & erant ualde bona. Et addiderunt: Et sur- *Gene. 1.*
 dos fecit audire, & mutos loqui. Quod nō solum de eo, qui oblatus fuerat, uerū est:
 sed & de ipsis, quibus secreta operatione auditum tribuerat, & affatum ad magna-
 lia dei prodenda, ad quæ prius surdi erant atq; muti. Sic ergo nos uisitare dignetur qui
 tangit & sanat, & uerbo potest omnia: ut audientes & loquentes nunquam ab obe-
 dientia & laude diuina cessemus, magna-
 lia eius indies magis atq; magis prædicādo:
 cui debet creatiōis & recreatiōis, & instauratiōis nostræ gratia. Cui in gloria dei pa-
 tris cum spiritu sancto, confessio honor, & gratiarū actio in oīa seculorū secula. Amē.

C A P V T O C T A V V M.

IN diebus illis, iterum cum turba multa esset, nec haberent *39*
 quod manducarent, conuocatis discipulis, ait illis: Mife-
 reor super turbam: quia ecce iam triduo sustinent me, nec
 habent quod manducant. Et si dimisero eos ieiunos in do-
 mum suam, deficient in uia: quidam enim ex eis de longè
 uenerunt. Et responderunt ei discipuli sui: Vnde istos quis poterit hic satu-
 rare panibus in solitudine? Et interrogauit eos: Quot panes habetis? Qui
 dixerunt: Septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et accipiēs
 septem panes, gratias agens, fregit, & dabat discipulis suis, ut apponerēt: &
 apposuerunt turbæ. Et habebant pisciculos paucos, & ipsos benedixit, &
 iussit apponi. Et manducauerunt, & saturati sunt: & sustulerunt, quod su-
 perauerat de fragmētis, septē sportas. Erant autē qui manducauerāt, qua-
 si quatuor milia, & dimisit eos. ¶ Et statim ascendens nauim cum discipu- *40*
 lis suis, uenit in partes Dalmanutha. Et exierunt Pharisei, & cœperunt con-
 15 quirere cum eo, quærentes ab illo signum de cœlo, tentantes eum. Et in-
 gemiscens spiritu, ait: Quid generatio ista signum quærit? Amen dico uo-
 bis, si dabitur generationi isti signum. ¶ Et dimittens eos, ascendit iterum *41*
 nauim, & abiit trans fretum. Et oblitī sunt panem sumere: & nisi unum pa-
 nem nō habebāt secum in nauī. Et præcipiebat eis, dicens: Videte & caue-
 20 te à fermento Phariseorum, & fermento Herodis. Et cogitabant ad alteru-
 trum, dicentes: quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis **I E S U S:**
 Quid cogitatis quia panes nō habetis? Nōdū cognoscitis nec intelligitis?
 Adhuc cæcatum habetis cor uestrum? Oculos habentes, non uidetis: & au-
 res habentes, non auditis? Nec recordamini quando quinque panes fregi-

in quinque milia, & quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Di- 25
 cunt ei: Duodecim. Quando & septem panes in quatuor milia, quot spor-
 tas fragmētōrū tulistis? Et dicūt ei: Septē. Et dicebat eis: Quomodo non-
 dum intelligitis? Et ueniunt Bethsaidā, & adducunt ei cæcum, & rogabant
 eum ut illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra uicum:
 & expuens in oculos eius impositis manibus suis, interrogauit eum, si quid 30
 uideret. Et aspiciens, ait: Video homines uelut arbores ambulantes. Dein-
 de iterū imposuit manus super oculos eius, & cœpit uidere, & restitutus est,
 ita ut clare uideret omnia. Et misit illum in domum suam, dicens: Vade in
 42 domum tuam: & si in uicum introieris, nemini dixeris. ¶ Et egressus est IESVS
 & discipuli eius in castella Cæsareæ Philippi: & in uia interrogabat di- 35
 scipulos suos, dicens eis: Quem me dicunt esse homines? Qui responderūt
 illi, dicētes: Alii Ioannem Baptistam, alii Heliam, alii uero quasi unum de
 prophetis. Tunc dicit illis: Vos uero quem me esse dicitis? Respondēs Pe-
 trus, ait ei: Tu es CHRISTVS. Et comminatus est eis, ne cui dicerent de
 illo. Et cœpit docere eos, quoniā oportet filium hominis pati multa, & re- 40
 probari à senioribus, & à summis sacerdotibus, & Scribis, & occīdi, & post
 tres dies resurgere, Et palām uerbum loquebatur. Et apprehendēs eum Pe-
 trus cœpit increpare eum. Qui conuersus & uidēs discipulos suos, commi-
 natus est Petro, dicens: Vade retro me satana, quoniam non sapis quæ dei
 43 sunt, sed quæ sunt hominum. ¶ Et conuocata turba cum discipulis suis, di- 45
 xit eis: Si quis uult me sequi, deneget semetipsum, & tollat crucem suam,
 & sequatur me. Qui enim uoluerit animam suam saluam facere, perdet eā:
 qui autem perdidit animam suam propter me & euangelium, saluū faciet
 eam. Quid enim proderit homini, si lucretur mundum totum, & detrimen-
 tum animæ suæ faciat? Aut quid dabit homo commutationis pro anima 50
 sua? Qui enim me confessus fuerit, & uerba mea in generatione ista adulte-
 ra & peccatrice, & filius hominis cōfitebitur eum, cum uenerit in gloria pa-
 tris sui cum angelis sanctis.

ANNOTATIONES BREUES L. CIRCA LITERAM CA. VIII.

1	illis - iterum	περισεύματα	16	Spiritu * αὐτῶ suo,
2	quod	plurale.	18	panem
	τί	12	de fragmentis	ἄρτους
	quid	κλασμάτων	fragmentorum	plurale. (rutrum
	& infra.	12	quali	20
2	conuocatis	ὡς	fermè	Et cogitabant ad alte- ἢ διελογίζοντο πρὸς ἄλληλους
	* ὁ ἰησοῦς	13	ascendens nauim	Et disputabant inter & infra. (sele
2	discipulis * αὐτῶ suis	13	ἐμβαὲς εἰς τὸ πλοῖον	22
10	& - ipsos		ingressus in nauim	22
11	apponi * ἢ αὐτὰ &		& infra.	25
11	qd' superauerat (ipsos		25	milia: - &

26 Quando

26	Quando & ὅτε δὲ	33	ita ut clare uideret oia Ἐνέβλεψε τελευτῶς	43	ardenter increpare
	Quando autem		ἀπανταξ	43	comminatus est
26	septem – panes		& respexit clare oēs		ἐπιτιμᾶν
26	quot sportas ἑπτὰ σπορτάκια	33	dicēs. – Wade in do		ἐπετίμησεν
	quot sportarū pleni	34	& si (mum tuam	46	deneget
	tudines		μηδὲ		ἀπαρνησάτω
27	dicunt – ei.	34	nemini dixeris.	47	abneget
27	nondum		μηδὲ εἶπῃς τινὶ		Qui enim
	non	34	necq; dixeris cuiquā		ὅς ᾧ ἂν
28	ueniunt	34	dixeris		Quicumque enim
	singulare.		* ἐρτῆ κώμη in uico.	48	& infra.
29	extra uicum;	35	in castella	48	euangeliū, * οὕτως sic
	suis,		ἐν τῶν κώμας	49	detrimentum faciat
30	illi	36	responderūt – illi di		ζημιωθῆ
	aspiciens	37	Baptistam, * & (cētes 50		iacuram fecerit
31	homines, * ὅτι quia	37	alij uero – quasi		commutationis
31	arbores * ὁρῶ cerno	38	Tunc		ἀντάλλαγμα
32	& cœpit uidere,		ἢ αὐτῶς		commutationem
	& fecit eū respicere		Et ipse	51	accusatiuus.
		38	Respondens		me confessus fuerit,
			* δὲ autem		ἐπαυχυνθῆμε
		40	de illo.		confusus fuerit super
			de se	52	erubuerit me (me,
		42	palam		confitebitur eum
			παρησία		ἐπαυχυνθῆσεται αὐτῶν
			libere,		confundetur super eū,
					erubescet eum

COMMENTARIUS IN CAPVT OCTAVVM.

Bi Marcus tam diligēter explicuit surdi & muti, & insuper linguae im-
pedimentum habentis historiā: in quo dominus se ostendit integræ con-
ditorem naturæ, & corruptæ reparatorem: mox subdit aliud signum, in
quo idem se ostendit eum esse, qui uniuersæ à se conditæ prouidet crea-
turæ, dicens. ¶ In diebus illis iterum cum turba multa esset cum IESV, 39
nec haberent quod manducarent, cōuocatis discipulis, ait illis: Misereor super turbā,
quia ecce iam triduo sustinent me, nec habent quod manducant. Et si dimisero eos se-
iunos in domum suam, deficient in uia: quidam enim ex eis de longē uenerūt. Et re-
sponderunt ei discipuli sui: Vnde istos quis poterit hic saturare panibus in solitudine?
Et interrogauit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem. Et præcepit turbæ
discumbere super terram. Et accipiēs septē panes, gratias agens, fregit, & dabat disci-
pulis suis, ut apponerēt: & apposuerūt turbæ. Et habebāt pisciculos paucos, & ipsos
benedixit, & iussit apponi. Et manducauerunt, & saturati sunt. Et sustulerūt quod su-
perauerat de fragmentis, septem sportas. Erant autem qui manducauerāt quasi qua-
tuor milia, & dimisit eos. ¶ Quod hic dicitur, sustinent me, apud Matthæum dicitur,
perseuerant mecum: quamuis utrobicq; Græce idem sit uerbū, scilicet προσμένεσθαι μοι.
quod potius, manēt apud me, uertendum erat: ut in Matthæo quoq; admonuimus.
Porrò quæ hic habentur, à Matthæo cap. quintodecimo, numero 154. narrata sunt.

- Et hic & illic eadem prorsus rerum intelligentia est. Erat autem tunc dominus in deserto, & illo quidem quod dici solet Bethsaidæ. Ex quo ingressus in nauim cum discipulis suis, in regionem mediam in ter Bethsaidam, & Tyberiadem concessit, dicente Marco.
40. » Et statim ascendens nauim cum discipulis suis, uenit in partes Dalmanutha. Et exierunt pharisæi, & coeperunt conquirere cum eo, quærentes ab illo signum de caelo, tentantes eum. Et ingemiscens spiritu, ait: Quid generatio ista signum quærit: Amen dico uobis, si dabitur generationi isti signum. ¶ Quod hic dicit Marcus, in partes Dalmanutha, Matthæus dicit, in fines Magedan, siue ut nunc codices Græci habent, in fines Magdala. Vnde fit ut Magedan sic dicta à fructu suauis & electo, & Magdala à turribus, et Dalmanutha à paupertate parata & numerata: eadem sint loca. Quod autem subiungit, coeperunt conquirere cum eo: perinde est atque conferre & miscere sermonem cum eo. Et addit Marcus hic ultra Matthæum, quod dominus ingemuit spiritu, nimium sicut ingemuit super surdum & mutum, ob cæcitatem cordis eorum: & multo quidem magis, quod ob obicem quem opponebant, nullam prorsus sanitatem recipere possent: dominus autem eos saluare uolebat. Et quod subiungit: Si dabitur generatio ni isti signum, quod perinde est ac si dixisset: Non dabitur generationi isti signum, id intelligitur de signo, ut petebant à caelo. Nam ex Matthæo, numero 122. dixit eis dandum signum Ionæ prophetæ, quod non è caelo dandum erat eis, sed ex inferno. Matthæi capite sextodecimo, numero 155. hæc pharisæorum & Sadducæorum subdola cum domino congressio, latius exprimitur. Quibus dimissis, ut qui neque doctrinam, neque medelam reciperent, per mare, alio concessit dominus. Quod subdit Marcus, dicens. ¶ Et dimittens eos, ascendit iterum nauim, & abiit trans fretum. Et oblitus sunt panem sumere, & nisi unum panem non habebant secum in naui. Et præcipiebat eis, dicens: Videte & caute à fermento pharisæorum, & fermento Herodis. Et cogitabant ad alterutrum dicentes quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis IESVS: Quid cogitatis, quia panes non habetis: Nondum cognoscitis, nec intelligitis: Adhuc cæcatum habetis cor uestrum: Oculos habentes non uidetis, & aures habentes non auditis: Nec recordamini quando quinque panes fregi in quinque milia, & quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis: Dicunt ei: Duodecim. Quando & septem panes in quatuor milia, quot sportas fragmentorum tulistis: Et dicunt ei: Septem. Et dicebat eis: Quomodo nondum intelligitis: Et ueniunt Bethsaidam. Et adducunt ei cæcum, & rogabant eum, ut illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra uicum, & expuens in oculos eius, impositis manibus suis, interrogauit eum si quid uideret. Et aspiciens ait: Video homines uelut arbores ambulantes. Deinde iterum imposuit manus super oculos eius, & coepit uidere, & restitutus est, ita ut clare uideret omnia. Et misit illum in domum suam, dicens: Vade in domum tuam, & si in uicum introieris, nemini dixeris. ¶ Abiit trans fretum, ad orientem flectens: nam Bethsaidam & Cæsarea Philippi, ad quas profectus est dominus, respectu Dalmanuthæ regionis, in parte orientali sitæ sunt, quod ex Topographijs cognoscere promptum est. Et quod dicit: Videte & caute à fermento pharisæorum, & fermento Herodis, id est quod ait Matthæus cap. sextodecimo, numero 156. à fermento pharisæorum & Sadducæorum. Vnde conijci potest, Herodem fuisse de hæresi Sadducæorum: & Sadducæos, eos esse qui cap. tertio huius appellatur Herodiani. Fermentum Sadducæorum, est doctrina manifeste impia: pharisæorum, hypocriasis & uana pietas. Et cum ait dominus: Adhuc cæcatum habetis cor uestrum: Oculos habentes non uidetis, & aures habentes non auditis: taxat eos ut adhuc obnoxios oraculo Esaiæ dicentis cap. sexto: Audite audientes, & nolite intelligere: & uidete uisionem, & nolite cognoscere. Excaeca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claudet: ne forte uideat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanetur. Reliqua similia sunt istis, quæ Matthæus habet cap. 16. usque ad historiam de cæco
- Esai. 6.

de caeco oblato (quam Mattheus non tetigit) cui dominus, expuendo in oculos eius, & manus ei imponendo, uisum restituit. Caecus illi Bethsaidæ offertur. Et qui offerunt, rogant ut illum tangat. Et hæc, fidei offerentiũ signa sunt. Caecus, quẽq; mente corruptum & dei cognitione priuatum significat. Manum caeco porrigit, quod indicat eũ non denegare auxiliũ suũ fidentibus, et opẽ postulãtib; . Educit extra uicũ, id est extra pagũ, docẽs opera quocq; diuina extra uulgi prospectũ esse facienda. Quod primum expuit in oculos, & manus imponit, id nostram primam exprimit plasmationem, quæ secundum carnem est. Et ideo interrogatus qui sanabatur, sensum quĩdem fatebatur, sed nondum consummatum. Quod secundo tangit, & perfecte uidet omnia, id secundam nostram significat generationem, quæ secundum spiritum est, quæ secũdo diuinitatis tactu nobis obuenit, & qua perfecte discernimus omnia. Primo nãque deus facit quod imperfectum est, deinde quod perfectũ: primũ quod carnale animalẽq; est, subinde quod cœleste atque spirituale. Mittit dominus illuminatum in domum suam. Sed quæ est domus spiritualiter illuminati, nisi ecclesia? Qui sunt uici extra ecclesiam: nisi infidelium termini, quibus sacramenta diuina non sunt aperienda nisi domi sint, & ad sanctam accesserint ecclesiam? Et ideo à domino audiuit id: Si in uicum introieris, nemini dixeris. At domi, ut cuiquam diceret non prohibuit, sed foris. Porro ut uerba CHRISTI erant parabola, ita & facta. Neque enim factum ipsum latere uoluit, quod re ipsa seipsum prædicabat tã domesticis, & ijs qui illũ adduxerant, quã Bethsaidicis incolis qui eum apprime nouerãt, sed quod sub inuolucro suorũ tum uerborũ, tum factorum tegebatur. Post hæc Marcus de profectioe domini à Bethsaida urbe maritima, in Cæsareã Philippi, quæ illa multo orientior est, & citra Libanũ montem, inter fluentia duorũ fontium Jordanis sita, mentionẽ facit, dicens. ¶ Et egressus est IESVS & discipuli eius, in castella Cæsareã Philippi, & in uia interrogabat discipulos suos, dicens eis: Quem me dicunt esse homines? Qui responderunt illi, dicentes: Alij Ioannem Baptistam, alij Eliam, alij uero quasi unum de prophetis. Tunc dicit illis: Vos uero quem me esse dicitis? Respondens Petrus, ait ei: Tu es CHRISTVS. Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo. Et cœpit docere eos, quoniam oportet filium hominis pati multa, & reprobari à senioribus, & à summis sacerdotibus & scribis, & occidi, & post tres dies resurgere. Et palam uerbum loquebatur. Et apprehendẽs eum Petrus, cœpit increpare eũ. Qui conuersus & uidens discipulos suos, cõminatus est Petro, dicens: Vade retro me satana, quoniam non sapis quæ dei sunt, sed quæ sunt hominum. ¶ Quæ hic Marcus discutit, eadẽ aut certe similia habet Matthæus cap. sextodecimo, numeris 157. 158. Et quod dicitur hic: Et cõminatus est eis ne cui dicerent de illo, apud Matthæum dicitur: Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent quod ipse esset IESVS CHRISTVS. Quo fit ut illud ἐπιμυσει apud Marcum, quod aliàs increpare & obiurgare interpretari solẽt, hoc in loco adiectis minis prohibere significet: ac si dicamus, interminatus est siue arcte præcepit eis, ne cui dicerent περὶ αὐτοῦ, id est de se. Quidnam? Quod ipse esset CHRISTVS. Quod uero sequitur, & post tres dies resurgere, Matthæus sic habet, & tertia die resurgere. Quare uerti potuit, itra tres dies, siue in tribus diebus resurgere: ne uideretur diaphonia, ut in libello de triduo CHRISTI, fusius discussuimus. Et quod rursus ait Marcus, Et palam uerbũ loquebat, hoc est libere ac aperte nulla usus parabola dicebat dominus se oportere multa pati, reprobari, & occidi, & tertia die resurgere. Postremo cum ait: Et cõminatus est Petro dicens: Vade retro me satana, id cõminatus est, designat, increpauit, et acerbe reprehẽdit. Nã quod adijcit, Vade retro me satana, nõ est cõminatõ, sed increpantõ & asperẽ reprehẽdentõ, etiã si comminari sit quippiã injungere, aut inhibere additis minis. Hæc autem omnia ipse quocq; Matthæus habet cap. decimo sexto, ut iã dictũ est, deide subiũgit Marcus

43

de cruce CHRISTI ferēda factū sermonē, dicēs. ¶ Et cōuocata turba cum discipulis suis, dixit eis: Si quis uult me sequi, deneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Qui enim uoluerit animā suam saluam facere, perdet eam: qui autem perdidit animam suam propter me & euangelium, saluam faciet eam. Quid enim proderit homini si lucretur mundum totum, & detrimentū animæ suæ faciat? Aut quid homo commutationis dabit pro anima sua? Qui enim me confessus fuerit, & uerba mea in generatiōe ista adultera & peccatrice: & filius hominis confitebitur eum, cum uenerit in gloria patris sui, cum angelis sanctis. ¶ De hac CHRISTI imitatione in ferenda cruce, & sui abnegatione: quæ nihil aliud est quàm mortificatio sui: & (ut sic dicam) sancta quædam apathia, qua quis non in se, sed in deo uiuit: non in sua, sed in dei uoluntate (nullam enim uoluntatem, nisi eam, quæ dei est, habere debet sanctus apathes, & uerus CHRISTI imitator) dictum est Matthæi capite sextodecimo, numero cētēsimō sexagesimotertio. Sed hic addit Marcus ad Matthæum, quod dominus habiturus de cruce ferenda sermonem, aduocauerit turbam unā cum discipulis suis: nā Matthæus tātum discipulorū meminuit. Vnde cognoscitur uoluisse etiam dominum turbā in ferenda cruce esse sui imitatricem: idēq; ad omnes uere perfectēq; fideles pertinere. Addit etiam particulam, pro qua nunc legitur in recentioribus codicibus nostris: Qui enim me confessus fuerit, & uerba mea in generatione ista adultera & peccatrice: & filius hominis confitebitur eum, cum uenerit in gloria patris sui cum angelis sanctis. Sed Marcus nō habet Græce, cōfessus fuerit, & confitebitur, sed ἐρωτεύθη & ἐπαυχυνθήσεται, id est erubuerit & erubescet: estq; eadem sententia cum hac Lucæ capite nono: Nam qui me erubuerit & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cum uenerit in maiestate sua, & patris & sanctorum angelorum. Quin & uetusti codices habent, non confessus fuerit, & confitebitur: sed confusus fuerit, & confundetur. Vnde fit, ut uetus interpres confundor & erubescor pro eodem acceperit. Qui sanè plerūq; in Marco magis improprie uertisse uidetur, quàm alius aut alij, qui alios Euangelistas uerterunt: quisquis is fuerit Marci interpres, ne quis putet eum fuisse Hieronymum. Et idcirco quispiam hoc sermone offensus: Qui enim me confusus fuerit, & uerba mea in generatiōe ista adultera & peccatrice: & filius hominis confundetur eum, cum uenerit in gloria patris sui cum angelis sanctis, mutauit confusus in confessus, & confundetur in confitebitur, duplicem pariens confusionem. Per uerba mea & sermones meos, euangeliū intelligimus. Generatio adultera est, quæ à deo recedit, & alteri adhæret. Peccatrix, quæ mandata dei transgreditur. Filius hominis, dominus noster, saluator mundi. Ergo eū nō erubescamus & sanctum euangeliū: sed potius toto corde, toto animo, totisq; uiribus amplectamur: ut cū uenerit in maiestatis suæ cum patre & spiritu sancto, & sanctis angelis iudicare uiuos & mortuos: ipse nos nō erubescat, sed filiorum loco amplectatur inter sanctos angelos & iustos, quem in mundo amplexi fuerimus inter impuros & iniustos. Sed id faciamus nō attendentes nos ipsos, sed gloriam eius solius, qui omne bonum est, & qui trinus cuncta gubernat, id est pater & filius & spiritus sanctus. Cui honor & confessio & gloria in perennia seculorum secula. Amen.

C A P V T N O N V M.

44

D dicebat illis: Amē dico uobis, quia sunt quidam de hie-
stantibus, qui non gustabunt mortem, donec uideant re-
gnum dei ueniēs in uirtute. Et post dies sex assumpsit IESVS
Petrum & Iacobum & Ioannē, & duxit illos in mon-
tem excelsum solos, & trāsfiguratus est coram ipsis. Et ue-
stimenta

stimenta eius facta sunt splendentia, & candida nimis uelut nix, qualia ful-
 lo nō potest super terram candida facere. Et apparuit illis Helias cum Moy-
 se, & erant loquentes cum IESU. Et respondens Petrus, ait IESU: Rabbi,
 5 bonum est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula: tibi unum, & Moy-
 si unum, & Heliae unum. Non enim sciebat quid diceret. Erant enim timore
 10 exterriti. Et facta est nubes obumbrās eos: & uenit uox de nube, dicēs: Hic
 est filius meus charissimus, audite illum. Et statim circumspecti, neminē
 15 amplius uiderunt, nisi IESUM tātum secum. ¶ Et descendentibus illis de
 monte, praecepit illis, ne cuiquam quod uidissent, narrarent: nisi cum filius
 20 hominis à mortuis resurrexerit. Et uerbum cōtinuerunt apud se, cōquiren-
 tes quid esset, cum à mortuis resurrexerit. ¶ Et interrogabāt eum, dicentes: 46
 Quid ergo dicūt Pharisei & Scribae, quia Heliam oporteat uenire primū?
 Qui respōdēs, ait illis: Helias cum uenerit primo, restituet omnia, & quo-
 25 modo scriptū est in filium hominis, ut multa patiatur & contemnatur: Sed
 dico uobis: quia & Helias uenit, & fecerunt illi quaecunq; uoluerūt, sicut
 scriptum est de eo. ¶ Et ueniens ad discipulos suos, uidit turbam magnam 47
 circa eos, & Scribas conquiretes cum illis. Et confestim omnis populus ui-
 dens IESUM, stupefactus est, & expauerunt: & accurrentes, salutabant eū,
 30 Et interrogauit eos: Quid inter uos conquiritis? Et respōdēs unus de tur-
 ba, dixit: Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum:
 qui ubicunq; eum apprehenderit, allidit illum, & spumat, & stridet denti-
 bus, & arescit. Et dixi discipulis tuis ut eiicerent illū, & nō potuerunt. Qui
 35 respōdēs eis, dixit: O generatio incredula, quandiu apud uos ero? Quan-
 diu uos patiar? Afferte illum ad me. Et attulerunt eum. Et cum uidisset eū,
 statim spiritus cōturbauit illum, & elisus in terram, uolutabatur spumans.
 Et interrogauit patrem eius: Quātum temporis est, ex quo ei hoc accidit?
 At ille ait: Ab infantia, & frequenter eum in ignem & in aquam misit, ut eū
 40 perderet. Sed si quid potes, adiuua nos, misertus nostri. IESUS autem ait
 illi: Si potes credere, omnia possibile sunt credenti. Et continuò exclamās
 35 pater pueri, cum lachrymis aiebat: Credo domine, adiuua incredulitatem
 meam. Et cum uidisset IESUS concurrentem turbam, comminatus est spi-
 ritui immūdo, dicēs illi: Surde & mute spiritus, ego praecipio tibi exi ab eo,
 & amplius ne introeas in eum. Et exclamans, & multum discerpens eum,
 40 exiit ab eo: & factus est sicut mortuus, ita ut multi dicerēt quia mortuus est.
 IESUS autē tenens manum eius, eleuauit eum, & surrexit. ¶ Et cum in- 48
 troisset in domum, discipuli eius secreto interrogabant eū: Quare nos non
 potuimus eiicere eum? Et dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi
 45 in oratione & ieiunio. ¶ Et inde profecti, praetergrediebantur Galilaeā, nec
 uolebat quēquā scire. Docebat autem discipulos suos, & dicebat illis, quo-
 niam filius hominis tradetur in manus hominum, & occidetur, & oc-
 cibus, tertia die resurget. At illi ignorabāt uerbum, & timebant interrogare

D.

eum. Et uenerunt Capharnaum. Qui cum domi essent, interrogabat eos: Quid in uia tractabitis? At illi tacebāt. Siquidem in uia inter se disputaue-
 rant, quis eorum maior esset. Et residens, uocauit duodecim, & ait illis: Si
 quis uult primus esse, erit omnium nouissimus, & omnium minister. Et ac- 50
 cipiens puerum, statuit eum in medio eorum: quem cum complexus esset,
 ait illis: Quisquis unū ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me
 recipit: & quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui misit me.
 50 ¶ Respondit illi Ioannes, dicens: Magister, uidimus quendam in nomine
 tuo eiicientē dæmonia, qui nō sequitur nos, & prohibuimus eum. IESVS 55
 aut ait: Nolite prohibere eum: nemo est enim qui faciat uirtutem in nomi-
 ne meo, & possit citò male loqui de me: qui enim nō est aduersum uos, pro
 51 uobis est. ¶ Quisquis enim potum dederit uobis calicem aquæ frigidæ in
 nomine meo, quia CHRISTI estis: amen dico uobis, non perdet mercedē
 52 suam. ¶ Et quisquis scandalizauerit unum ex his pusillis credētibus in me, 60
 bonum est ei magis, si circūdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mit-
 teretur. Et si scandalizauerit te manus tua, abscede illam. Bonum est tibi de-
 bilem introire in uitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in
 ignem inextinguibilem: ubi uermis eorum non moritur, & ignis non extin-
 guitur. Et si pes tuus te scādalizat, amputa illum. Bonum est tibi claudum 65
 introire in uitam æternam, quàm duos pedes habentem, mitti in gehennā
 ignis inextinguibilis: ubi uermis eorum nō moritur, & ignis non extingui-
 tur. Quod si oculus tuus scandalizat te, eiice eum. Bonum est tibi luscum
 introire in regnum dei, quàm duos oculos habentem, mitti in gehennam
 ignis: ubi uermis eorum nō moritur, & ignis nō extinguitur. Omnis enim 70
 igne salietur, & oīs uictima sale salietur. Bonū est sal. Quod si sal insulsum
 fuerit, in quo illud condietis? Habete in uobis sal, & pacē habete inter uos.

ANNOTATIONES BREUES LII. CIRCA LITERAM CAP. IX.

3	ueniens ἐκλυθῆσθαι uenisse præteritum.	6	transformatus est splendentia - &	16	plurale. cū à mortuis surrexerit τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι illud à mortuis resur-
3	in uirtute. ἐν δυνάμει	7	apparuit ὤφθη	17	Quid - ergo (gere- dicunt - Pharisei &
3	assumpsit παραλαμβάνει præfens.	10	uisus est ἤσθη	17	18 restituet ἀποκαθιστῆ præfens.
4	duxit ἀναφέρει subducit	10	diceret. λαλήσῃ	19	in filium ἐπὶ υἱοῦ de filio
5	excellsum * κατὰ δύναμιν seorsum	12	charissimus: ὁ ἀγαπῶν	21	discipulos - suos.
5	transfiguratus est μετεμορφώθη	14	quod ἃ	22	populus ὁ ὄχλος turba

32 stupefactus

23	stupefactus est - & expauerunt,	34	illud * ὃ illud,	50	nouissimus
24	eos.	34	exclamans		ἐχάτος
	τοὺς γραμματεῖς		κράξας	51	ultimus
	scribas		clamans & infra.	51	statuit - eum
24	inter uos	34	exijt - ab eo:	55	& prohibuimus eum
	πρὸς αὐτοὺς	43	prætergrediebantur		* ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν
	inter uosipfos		* διὰ per	58	quia nō sequitur nos.
26	allidit	44	autem	58	aquæ frigidæ
	ῥήσασθαι		ἔτι	59	CHRISTI
	lacerat		enim		χριστοῦ
26	dentibus * αὐτῶν suis	45	tradetur	61	genitiuus.
29	attulerunt eum		πρὸς ἑαυτοὺς		mola asinaria
	* πρὸς αὐτῶν		præfens.		λίθος μωλικός
	ad eum.	46	refurget.	62	lapis molaris
29	Et cum uidisset		- At illi ignorabāt uer		scandalizauerit
	καὶ ἰδῶν	47	bū: & timebāt interro		σκανδαλίζῃ
	subauditur IESVS		essent, (gare eum, 62		præfens.
30	conturbauit		γεόμενος		debilem
	ἔσπασεν		singulare.		κυλλῶν
	discerpfit	48	Quid in uia		mancum,
30	elifus		* πρὸς ἑαυτοῦς	63	mutilum
	πίπτων		inter uosipfos		ire
	cadens,	48	tractabatis:		ἀπελθεῖν
	lapsus		διελογίζεσθε	69	abire
31	ex quo		disputabatis		in gehennam ignis
	ὅθεν	49	quis - eorum		inextinguibilis,
	quod	49	Et residens		εἰς τὴν γενναμ, εἰς τὸ πῦρ
32	in aquam		καθίσας		ἢ ἄσβεστον
	εἰς ὕδατα		Cum sedisset		in gehennam, in igne
					inextinguibilem

COMMENTARIUS IN CAPVT NONVM.

Einde subdit Marcus de transfiguratione domini, quæ fuit specimē ma-
 iestatis eius in gloria uenturi seculi, dicens. ¶ Et dicebat illis: Amen dico
 uobis, quia sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortē, do-
 nec uideant regnum dei ueniēs in uirtute. Et post dies sex assumpsit IESVS
 Petrum & Iacobum & Ioannē, & duxit illos in montem excelsum
 solos, & transfiguratus est corā ipsis, Et uestimenta eius facta sunt splendentia, & can-
 dida nimis uelut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere. Et apparuit
 illis Elias cum Moyse, & erant loquētes cum IESU. Et respondens Petrus, ait IESU:
 Rabbi, bonū est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula: tibi unum, & Moyse unū,
 & Eliæ unum. Nō enim sciebat quid diceret. Erant enim timore exterriti. Et facta est
 nubes obumbrans eos, & uenit uox de nube, dicens: Hic est filius meus charissi-
 mus, audite illum. Et statim circumspicentes, neminem amplius uiderunt nisi IESUM
 tantum, secum. ¶ Particula, Sunt quidem de hic stantibus, qui non gustabunt mortē,
 donec uideant regnum dei ueniens in uirtute: tangitur capite sextodecimo Matthæi,
 numero 164. Potest etiam intelligi (ut dictum illic est) de Petro, Iacobo, & Ioanne, qui ui-
 derunt regnum dei in uirtute, in sancta scilicet & magnifica CHRISTI transfigura-
 tione. Quod etiam insinuare uidentur uerba illa Marci, ἰδῶσι & ἐκλυθηῖαν, quæ præ-

44

- teritionem sonant, perinde ac si dicas: Donec uiderint regnum dei uenisse in uirtute & potestate. Ac manifestum quidem est, Petrum & Iacobum post hanc potentis regni dei uisionem gustasse mortem, hunc Hierosolymis gladio, illum crucis supplicio. De Ioanne autem cum inter Græcos, tum inter Latinos cōtrouersia est: quia, donec, non importat quod ipsum post uisionē mori oportuerit: sed & ex alia domini sententia illum in aduentū secundum referuari etiam uiuum, uolūt, qua scilicet dixit
- Ioan. 21.** Petro: Si eum uolo manere donec ueniam, quid ad te? Super qua re Georgius Trapezonius disceputationem conscripsit. Quod uero subiungitur: Et post dies sex assumpsit Petrum, Iacobum & Ioannem, quos & duxit in montem excelsum solos: id Matthæus habet cap. septimodecimo, numero 165. Atque per montem illum excelsum, nonnulli montem Thabor intelligunt. Verum cum dominus illo tempore fuerit in finibus Cæsareæ Philippi, ubi est Libanus, mons insignis, & in scripturis admodum celebratus, & de quo Esaias capite trigesimo quinto sic habet: Gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Saron: ipsi uidebūt gloriam domini, & decorem dei nostri: is uideri potest fuisse mons ille excelsum, in quo dominus suæ gloriæ specimen uoluerit ostendere inter Moysen & Eliam, & illos gloriæ suæ testes habere: & nō solum gloriæ, sed etiam ex Luca, passionis, et quam in Hierusalem passurus erat, ignominia: quæ lex & propheta, gloriam CHRISTI & ignominiam enunciant: Moyses, lex: Elias, propheta: CHRISTVS, finis, et quem prædicat & annunciant lex & propheta. Et ad hoc ipsum uidetur dominus discipulos suos in Cæsaream, quæ ad radices montis Libani sita est, duxisse: ut in illo monte transfiguraretur ante eos. Porro cum Matthæus & Marcus dicunt, post dies sex, & Lucas capite nono, post ferè dies octo, nihil compugnantia est. nam unum consequo trahit alterum: probè enim fit, post ferè dies octo, ergo post dies sex. Quod autē hic dicitur, post dies sex: perinde ualet ac die septimo, aut octauo. Et quod illic, post ferè dies octo: idem quod die septimo aut octauo, sed nondum exacto. Est igitur idem & hic & illic sensus, sed modus loquendi diuersus. Et omnia hic, ut apud Matthæum capite septimodecimo, numero prædicto, intelligi possunt. Cæterum quid præceperit dominus discipulis cum descendit de monte, subdit Marcus, dicens. ¶ Et descendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quod uiderent narrarent, nisi cum filius hominis à mortuis resurrexerit. Et uerbū continuerunt apud se, conquirentes quid esset, Cum à mortuis resurrexerit. ¶ Hoc idem habet Matthæus cap. septimodecimo, numero 166. Sed addit hic Marcus, quod uerbum cōtinuerunt apud se. Et quid hoc est, nisi quod tenuerunt uisionem domini secretam apud se, donec à mortuis resurrexisset: Et disquirebāt inter se quid illud esset, Cum à mortuis resurrexerit. Quod se filium hominis nuncuparet, iā sciebant. Sed & eis paulo ante prædixerat, numero scilicet 42. quod in tribus diebus resurgeret. Verū nō satis intelligebāt quo pacto resurgeret: num scilicet ut resurrexerat puella illa archifsynagogi, quā ipse suscitauerat: an de alio loqueret resurrectionis modo. De alio profecto loquebāt, quē intelligere nō poterāt: quia nunquā talē uiderant, nequē audiuerant, quæ est cōpleta, consummataque resurrectio, & omnis resurrectionis ueritas, qualis erit in die nouissimo. Sed cum hunc resurrectionis modū, inter se disquirendo, intelligere nō potuissent, de alio interrogabāt dominū: ut subdit Marcus, dicens. ¶ Et interrogabāt eū, dicentes: Quid ergo dicūt pharisæi & scribæ, quia Eliam oportet uenire primū? Qui respondens, ait illis: Elias cū uenerit primo, restituet omnia, & quomodo scriptū est in filium hominis, ut multa patiatur, & cōtemnatur. Sed dico uobis, quia & Elias uenit, & fecerūt illi quæcunquē uoluerūt, sicut scriptū est de eo. ¶ De tribus solū discipulis domini, hic & superius habetur sermo, Petro, Iacobo, et Ioanne. Qui cū crederent dominū, Messiam esse ac CHRISTVM, ut reuera erat, & post resurrectionē arbitrarētur omnia fore cōsummata, & nondū nouissent Eliam prophetam

prophetam uenisse: quem tamen pharisæi & scribæ dicebant oportere prius uenire quam regnū Mesiaë, præparantē & instaurantē omnia in aduētum illius: ideo interrogabāt dominū, curnā dicerent pharisæi & scribæ, Eliam prius uenturum. Quibus dominus respondit quod in Marco habetur, ἡ λίας μὲν ἔλθῃ πρῶτον, ἀποκαθιστὰ πάντα, id est: Elias cum uenerit primo, instaurat siue restituit omnia: per præteritum enim & presens hic loquitur Marcus. Quod de Ioāne uerum est, qui erat Elias, de quo loquitur Malachias. Quem neque discipuli, neque pharisæi, neque scribæ nouerant esse Eliā, & ideo nesciebāt Eliam uenisse, qui tamen uenerat. Et dominus non solum dixit eis: Cū Elias primo siue prius uenerit, restituit omnia: sed etiā adiecit, quomodo scriptū est de filio hominis, id est de se, quod multa pati debeat & contēni. Quæ ex Psalmis, & Esaia cap. quinquagesimo tertio, & alijs prophetis cognoscuntur abunde. Et ubi adjicitur: Sed dico uobis, quod Elias uēnit, & fecerunt illi quæcunque uoluerunt, sicut scriptum est de eo, particula, Sicut scriptum est de eo, referrī debet ad id, Elias uēnit, ut sic intelligat: Elias uēnit, sicut scriptū est de eo, Sed quid scriptū est de eo: Vox clamantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite in solitudine semitas dei nostri. Et sic uēnit. Et particula illa, Fecerunt illi quæcunque uoluerunt: per parenthesis legenda est, ut uitemus hyperbaton. Sed & quod dicit: Dico uobis quia Elias uēnit, explicat quod prius dixerat: Elias cum uenerit primo, restituit omnia. Cum autem hæc dicta sunt, dominus erat cum tribus discipulis solū: nam alios alibi dimiserat, ad quos (facta suæ gloriæ ostēsiōne) redit, dicente Marco. ¶ Et ueniens ad discipulos suos, uidit turbam magnam circa eos, & scribas conquirentes cum illis. Et contestim omnis populus uidens IESVM, stupefactus est, & expauerunt, & accurrentes salutabant eum. Et interrogauit eos: Quid inter uos conquiritis? Et respōdens unus de turba, dixit: Magister, attuli filium meum ad te, habentem spiritum mutum: qui ubicūq; eum apprehenderit, allidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & arefcit. Et dixi discipulis tuis ut eijcerent illum, & non potuerunt. Qui respondens ei, dicit: O generatio incredula, quandiu apud uos ero? Quandiu uos patiar? Afferte illum ad me. Et attulerūt eum. Et cum uidisset eum, statim spiritus conturbauit illum, & elisus in terram uolutabatur spumās. Et interrogauit patrē eius: Quantū temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia: Et frequenter eum in ignem & in aquam misit, ut eū perderet. Sed si quid potes, adiuua nos, misertus nostri. IESVS ait illi: Si potes credere, omnia possibilīa sunt credenti. Et cōtinuō exclamās pater pueri, cum lachrymis aiebat: Credo domine, adiuua incredulitatem meā. Et cum uidisset IESVS cōcurrentem turbam, cōminatus est spiritui immundo, dicens illi: Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introëas in eum. Et clamans & multum discerpens eū, exijt ab eo, & factus est sicut mortuus, ita ut multi dicerēt, quia mortuus est. IESVS autem tenens manum eius, eleuauit eum, & surrexit. ¶ Tangit hoc Matthæus cap. septimo decimo, numero 168. Sed addit hic Marcus, quod inuēnit scribas altercantes cum discipulis suis, & copiosam circa eos turbam: quem cum uidit turba, admirata est & obstupuit, quod erat signum inopinati eius aduentus: quod autem accurrebāt salutantes eū, desyderij illius & beneuolētia. Sic dominus cū à maiestate descendet in terrā, turbabuntur multi, terrebuntur & expauescēt. Et multi etiā præ magno desyderio, ex longa expectatiōe, eū cum omni lætitiā excipiēt. Interrogauit eos quibus de rebus inter se contenderent. tunc ille gratia cuius erat contentio inter scribas & apostolos, psilijt in mediū, & narrauit negociū. Vnde intelligit, scribas tūc contēdisse cum apostolis, qd' nō potuissent sanare sibi oblatū puerū, ipsos cōtemnentes, quasi qui nullam potentiā haberēt. Et hic ille est qui genibus CHRISTI aduolutus, apud Matthæū, precabatur eū, dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est, et male patit. Addit etiā hic Marcus, quod puer erat mutus, & quod ex uerbis domini,

- spiritus ille erat mutus & surdus. Eiusmodi autem spiritus, sunt immundi spiritus, qui mutos faciunt & surdos, aded ut ne adiurationes quidem, & uerborum intelligentias capere uideantur. Sed dices: si spiritus erat mutus & surdus, & ab infantia occupauerat puerum ut respondit pater, quomodo dicit Lucas de puero: Et ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat. & hic Marcus de spiritu: Et clamans & multum discerpens eum, exijt ab eo? Nā si mutus erat, quomodo clamabat? Certè hic clamor sermonem nullum, nullamq; loquelam indicabat: sed sonum doloris, & rugitum quendam ac mugitum terribilem, quem arreptitij emittere solent cum primum uexat eos, torquet, ac misere laniat daemionium. Quam infelicitatē, fides IESU CHRISTI à nostro genere propulsat, & nos à tātā necessitate liberat, cui sit gloria in secula. Mox uero discipuli, cur non potuerint illud eijcere, causam petierūt à domino, dicente Marco.
- 48 > **¶** Et cum introisset in domum, discipuli eius secretò interrogabant eum: Quare nos non potuimus eijcere eum? Et dixit illis: Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione & ieiunio. **¶** Ob incredulitatem generationis illius, & partim etiam, autore Matthæo, apostolorum, non potuerunt eijcere, nam si fidem habuissent, spiritus CHRISTI semper præsens aderat, qui has ad finem usque mundi operatur uirtutes, modo apta sint instrumenta: qui enim uel sine instrumentis omnia potest, uult etiam & medio instrumentorum operari, ut magis cognoscatur sua communicata bonitas, & suarum gratiarum dona liberius suscipiantur. Sed & quadam secreta ordinatione, hoc genus daemioniorum, oratione & ieiunio eijciendum esse docuit, quod cū sit mutum, interrogatum non respondet: & cum sit surdum, increpationes non admittit, nec timet comminationes. Ergo ad solum deum fundenda est oratio: & ut oratio sit exaudibilior, adiungendum est ieiunium & propria afflictio. Posthæc ex illo loco profectus est dominus in Iudæam, ubi erat breui moriturus, & transeundo per mediam Galilæam, uenit primum Capharnaum, ut exprimit Marcus, dicēs.
- 49 > **¶** Et inde profecti, prætergredebantur Galilæam, nec uolebat quenquā scire. Docebat autē discipulos suos, & dicebat illis: quoniā filius hominis tradetur in manus hominū, & occident eū, & occisus, tertia die resurget. At illi ignorabant uerbum, et timebāt interrogare eū. Et uenit Capharnaū. Qui cum domi esset, interrogabat eos: Quid in uia tractabatis? At illi tacebant. Siquidem in uia inter se disputauerāt, quis eorū maior esset. Et residens uocauit duodecim, & ait illis: Si quis uult primus esse, erit omnium nouissimus, & omnium minister. Et accipiēs puerum, statuit eū in medio eorū. Quē cū completus esset, ait illis: Quisquis unū ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit: & quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eū qui misit me. **¶** Hoc Matthæus tangit, partim cap. septimodecimo, numero 168. partim cap. duodeuigesimo, numero 172. Addit tamen Marcus, quod nolebat quenquā scire, quodq; cum apud Capharnaū in domo interrogasset discipulos, quē in uia agitassent sermonē, illi tacebāt. At si tacebāt, quomodo ait Matthæus: In illa hora accesserūt discipuli ad IESUM, dicentes: Quis putas maior est in regno coelorum? Ore certè tacebāt, sed corde et intra se loquebātur. At dominus ad dicta cordis, sermonē suū applicuit: ostendens cogitatus eorū se latere nō posse, dicente Luca: IESVS uidens cogitationes cordis eorū, apprehēdit puerum, & statuit illum secus se. Aequè enim silentiū deo loquitur, atq; sermo. Porro historia pueri in medio collocati, ad humilitatis exēplum etiā ex Matthæo, cap. duodeuigesimo, numero 172. nota est. Deinde de uiro illo qui in nomine IESU arcebat daemonia, subdit Marcus Ioannem interrogasse dominum, dicens.
- 50 > **¶** Respondit illi Ioannes, dicens: Magister, uidimus quendam in nomine tuo eijcientem daemonia, qui nō sequitur nos, & prohibuimus eum. IESVS autem ait: Nolite prohibere eum. Nemo est enim qui faciat uirtutem in nomine meo, & possit citò male loqui de me. Qui enim non est aduersum uos, pro uobis est. **¶** Hoc Matthæus non habet.

habet, sed Lucas capitū nono, numero. 86. Vt dominus secreta operatus est in Paulo non sequente apostolos, saltem corpore (Continuò, inquit, non acquieui carni & sanguini, neque ueni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos: sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum) sic secreta operatus fuerat in eo, qui in nomine suo daemonia eijciebat. Et ut Paulus mēte sequebatur CHRISTVM cum apostolis, sic & ille: sed internum motum uidet deus, nos externum. Et ideo dominus reprehendit apostolos, qui prohibebant eum, temeraria & quæ ab exterioribus pendeant iudicia interdicens, cum diuina ignoretur uoluntas, quæ cognoscit abscondita. Adhæc, qui donum habet uirtutū faciendarum, quod uidebant apostoli illum habere, ut is citò male loquatur ac sentiat de CHRISTO, fieri non potest. Dico citò, facile: nam Iudam habuisse illam potestatem scimus, qui etiam si uirtutē aliquam in nomine eius operatus est, nihilominus ubi in laqueos daemonis incidit, postea de eo male locutus est, & ipsum uendidit. At ille qui in sancto illo nomine uirtutes operabatur, non erat contra apostolos, sed pro apostolis: quare de ipsis ut de domino bene loquebatur, quod maius erat, quàm si sequens eos, officia aliqua præstitisset corpora, de quibus aperiente Marco, subdit dominus. ¶ Quisquis enim potū dederit uobis calicem aquæ frigida in nomine meo, quia CHRISTI estis: amen dico uobis, non perdet mercedem suam. ¶ Tanta est dei benignitas, ut cum ex conditionis nostræ obligatione teneamur bene facere, & mutua humanitatis officia impedere, nec ob id quicquam nobis debeatur (obligatio enim est, & naturæ debitum) nihilominus mercedem gratiæ suæ largiri nobis uelit, & uel minimū facientibus bonum retribuere, et maxime si illud in nomine eius, si amore eius & propter ipsum fecerimus: ut si dederimus alicui fideli haustum aquæ in nomine eius, & quia ipse CHRISTI est, merces nostra non peribit apud deum. Quanto magis ergo ille, qui amabat CHRISTVM, qui bene loquebat de eo & apostolis, gratiā promerebat, & non erat prohibendus: qui enim amat quēpiam, ac de eo bene loquitur, magnum illi impedit beneficium, & quod uacuum gratiā nequaquā esse debet. Sed ut gratia dabitur bona facientibus, ita ediuersimoda mala facientibus irrogabuntur flagella: nam transgressio obligationis, iuste puniunt. Quod subdit dominus per Marcū, dicēs. ¶ Et quisquis scandalizauerit unū ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis, si circumdaretur mola asinaria collo eius, & in mare mitteretur. Et si scandalizauerit te manus tua, abscide illā. Bonū est tibi debilem introire in uitā, quàm duas manus habentē ire in gehennā, in ignē inextinguibilem: ubi uermis eorū non moritur, & ignis non extinguitur. Et si pes tuus te scandalizat, amputa illū. Bonū est tibi claudū introire in uitā aeternā, quàm duos pedes habentē mitti in gehennā ignis inextinguibilis: ubi uermis eorū non moritur, & ignis non extinguitur. Quod si oculus tuus scandalizat te, eijce eum. Bonū est tibi luscum introire in regnū dei, quàm duos oculos habentē mitti in gehennā ignis, ubi uermis eorū non moritur, & ignis non extinguitur. Omnis enim igne salietur, & omnis uictima sale saliet. ¶ Hæc tãgunē à Matthæo cap. 18. numeris 173. 175. Et addit pauca ad Matthæū, ut post gehennā ignis, id inextinguibilis. Itē ter hanc particulā: Vbi uermis eorū non morit, & ignis non extinguit. Quibus uidet innui, & ignē illū non esse elementarē, nam omnis talis extinguitibilis est: & uermē illū non esse terrenū, quando quidē omnis talis morit. Quare uermis ille est anīa quæcunq; in corpore peccatis infecto, foetidoq; ac mortuo inhabitat: cui ignis ille inextinguibilis, qualē deus nouit, paratus est ad tormentū. At anīa quæ legē dei seruat, et quā spes totaq; in deo fiducia purgat, fides illuminat, & charitas perficit, & multiformis gratia dei, in corpe puro, odore, & uiuo inhabitās, uictima dei est, & uictima quidē uiua. Ex quo intelligitur id, quod subinde adiecit ex uerbis domini Marcus: Omnis enim (scilicet uermis) igne salietur: et omnis uictima sale saliet. Ergo uermis, anīa iūsta. Victima, anīa sancta. Ignis, ignis gehennæ.

tenebræ exteriores .perpetua dei ignorantia, supplicium ac tormentum perpetuum. Sal, sal diuinum, sapientia dei, lux immensa, perennis dei cognitio, gaudium & gloria sempiterna. Saltri, ad immortalitatem, siue in tormentis, siue in felicitate, referuari. Vermis non moritur: quia anima incorruptibilis est & immortalis, quamuis foeda sit, & uitijs corrupta. Et multo magis uictima, quæ est anima sancta & gratijs abūdās, est incorruptibilis, immortalis, & æterna. Sed hæc, in uita uiuens æterna: illa uero, uiuēs in morte perpetua, uel potius semper moriēs, nec potens unquā mortis nunquā finientis finire tormenta. Deinde aperiente Marco subdit dominus. ¶ Bonū est sal. Quod si sal in sulcum fuerit, in quo illud condietis? Habete in uobis sal, & pacem habete inter uos. ¶ Hoc de doctrina & sapiētia, qua aliquando alij alios in hoc mundo saluunt & condiunt, intelligitur. De quo capite quinto Matthæi, numero 35. dictum est. Et hoc habere intra nos iubemur, & pacem cum alijs, ut esse possimus uictima illa deo pacifica, & æterno sale cōdita. Quod nobis annuat rex super benedictus, summus pater æternus, qui mysteria sua in sancto euangelio coæterni filij sui nobis reuelat. Cui honor, decus, & imperium, per filium suum dominum nostrum, & cum filio in spiritu sancto, in omnia secula seculorum. Amen.

CAPVT DECIMVM.

54 T inde exurgens, uenit in fines Iudææ ultra Iordanē, & conueniunt iterum turbæ ad eum: & sicut consueuerat, iterum docebat illos. Et accedentes Pharisei, interrogabant eum, si licet uiro uxorem dimittere, tentantes eum. At ille respondens, dixit eis: Quid uobis præcepit Moyses? Qui dixerunt: 5 Moyses permisit libellum repudij scribere, & dimittere. Quibus respondens IESVS, ait: Ad duritiam cordis uestri scripsit uobis præceptum istud. Ab initio autē creaturæ masculum & foeminam fecit eos deus. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit ad uxorem suam, & erunt duo in carne una. Itaque iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo deus coniunxit, homo non separet. Et in domo iterum discipuli eius de eodem interrogauerunt eum. Et ait illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam. Et si uxor dimiserit uirum suum, & alii nupserit, mœchatur. ¶ Et offerebāt illi paruulos, ut tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus. Quos cum uideret IESVS, indigne tulit, & ait illis: Sinite paruulos uenire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim est regnum dei. Amen dico uobis, quisquis nō receperit regnum dei uelut paruulus, non intrabit in illud. Et complexans eos, & imponens manus super illos, benedicebat eos. ¶ Et cum egressus esset in uia, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: 26 Magister bone, quid faciam ut uitam æternam percipiam? IESVS autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus deus. Præcepta nostri: Ne adulteres, Ne occidas, Ne fureris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne fraudem feceris: Honora patrem tuum & matrem. At ille respondens, ait illi: Magister, hæc omnia obseruaui à iuuetute mea. IESVS autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit ei: Unum tibi deest, Vade, quæcunque habes

habes uende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & ueni, se-
 quere me. Qui contristatus in uerbo, abiit mœrens: erat enim habens mul-
 tas possessiones. ¶ Et circumspectus IESVS, ait discipulis suis: Quam 57
 difficile qui pecunias habent, in regnum dei introibunt? Discipuli autem
 50 obstupecebant in uerbis eius. At IESVS rursus respondens, ait illis: Fi-
 lioli, quàm difficile est confidentes in pecuniis, in regnum dei introire? Fa-
 cilis est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in re-
 gnum dei. Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos: Et quis po-
 55 test saluus fieri? Et intuens illos IESVS, ait: Apud homines impossibile
 est, sed non apud deum: omnia enim possible sunt apud deum. ¶ Et post 58
 hæc cœpit ei Petrus dicere: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te.
 Respondens IESVS, ait: Amē dico uobis, nemo est qui reliquerit domū,
 aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrē, aut filios, aut agros propter
 40 me & propter euangeliū, qui non accipiat centies tantum nunc in tempore
 hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecu-
 tionibus: & in seculo futuro uitam æternā. Multi autem erūt primi, nouissi-
 mi: & nouissimi, primi. ¶ Erant autem in uia ascendentes Hierosolymam, 59
 & præcedebat illos IESVS. Et stupebant, & sequentes timebant. Et assu-
 45 mens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei uentura. Quia ecce
 ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdo-
 tum & scribis & senioribus, & damnabunt eum morte, & tradent eum gen-
 tibus, & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficient
 eum: & tertia die resurget. ¶ Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filii 60
 50 Zebedæi, dicentes: Magister, uolumus ut quodcunque petierimus, facias
 nobis. At ille dixit eis: Quid uultis ut faciā uobis? Et dixerunt: Da nobis,
 ut unus ad dexteram tuam, & alius ad sinistram tuam, sedeamus in gloria
 tua. IESVS autem ait eis: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem
 quem ego bibo: aut baptismo quo ego baptizor, baptizari? At illi dixe-
 55 runt ei: Possumus. IESVS autem ait eis: Calicem quidē, quem ego bibo,
 bibetis: & baptismo quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad de-
 xteram meam uel ad sinistram, non est meum dare uobis, sed quibus para-
 tum est. ¶ Et audiētes decem, indignati sunt de Iacobo & Ioanne. IESVS 61
 aut uocans eos, ait illis: Scitis quia hi qui uidentur principari gentibus, do-
 60 minantur eis: & principes eorum potestatem habent ipsorum. Non ita est
 autem in uobis: sed quicumque uoluerit fieri maior, erit uester minister: &
 quicumque uoluerit in uobis primus esse, erit omnium seruus. Nam & filius
 hominis non uenit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, & daret animam
 suam redemptionem pro multis. ¶ Et ueniunt Hiericho, & proficiscēte eo 62
 65 de Hiericho, & discipulis eius, & plurima multitudine, filius Timæi Barti-
 mæus cæcus sedebat iuxta uiam medicās. Qui cū audisset quia IESVS Na-
 zarenus est, cœpit clamare & dicere: IESU fili Dauid, miserere mei. Et

comminabantur ei multi, ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili Dauid, miserere mei. Et stans IESVS, præcepit illum uocari. Et uocant cæcum, dicentes ei: Anima quior esto: Surge, uocat te. Qui proiecto uestimen- 70
to suo, exiliens, uenit ad eum. Et respondens IESVS, dixit illi: Quid tibi uis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, ut uideam. IESVS ait illi: Vade, fides tua te saluum fecit. Et confestim uidit, & sequebatur eum in uia.

ANNOTATIONES BREUES XLIX. CIRCA LITERAM CA. X.

1	ultra Iordanem:	μη' ἀποσερήσεις	ἐκ δεξιῶν, ἐξ εὐωνύμων
	διὰ τῶ πέραν τῶ ἰορδάνου	Ne fraudaueris.	à dextris, à sinistris
	per locum qui est ultra	28 sequere me	& infra.
8	creaturæ (tra Iordanē	* ἄρας τὸν σταυρόν	54 bibo, aut
	κτίσεως	sublata cruce,	πίνω, καὶ
	creationis	tollens crucem.	bibo, &
10	duo, in carne una.	51 in uerbis:	57 meam uel
	οἱ δύο, εἰς σάρκα μία	ἐπὶ τοῖς λόγοις	μου
	qui duo fuerant incar-	super uerbis	meam &
	nem unam.	51 Filioli:	57 dare – uobis,
13	super eam.	τέκνα	58 indignati sunt
	ἐπ' αὐτήν	Filij	ἤρξαντο ἀγανακτεῖν
	in eam,	33 transire:	coeperunt indignari
	aduersus eam	εἰσελθεῖν	59 uocans
14	paruulos	ingredi	προσκαλεσόμενος
	παιδιά	34 magis admirabantur:	aduocans
	puellos & infra.	πρὸς ὧς ἐξεπλήθυνον	59 principari
15	comminabantur	supramodū stupebāt	ἄρχων
	ἐπετίμων	36 deum. Et – posthæc	imperare
	increpabant	39 matrem,	60 dominantur eis:
15	Quos cum uideret	* ἢ γυναῖκα aut uxore	κατακυριεύουσιν αὐτῶν
	ἰδὼν δὲ	39 filios,	dominantur in eas
	Cum uidisset autem	τέκνα	60 principes
16	ad me: – &	liberos & infra.	οἱ μεγάλοι
18	non intrabit	40 qui non	qui magni sunt
	οὐ μὴ εἰσελθῆ	quin	60 potestatem habet ipsorum:
	nequaquam ingrediet	centies tantum	κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν
20	in uia	ἑκατονταπλασίονα	potestatem exercent in
	εἰς ὁδόν	centupla	60 Non ita est (eas)
	in uiam	42 futuro	οὐχ οὕτως δὲ ἔσται
20	procurrens	τῶ ἐρχομένῳ	Non ita autem erit.
	προσδραμῶν	uenturo	61 maior
	accurrens	45 quæ essent ei uentura.	μέγας
20	rogabat eum, – dicēs.	τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν	positiuus.
21	percipiam:	κληρονομήσω	* ἐν ὑμῖν in uobis,
	hæreditate possidebo	47 scribis – & senioribus:	in uobis
	hæreditabo	51 dixerunt * αὐτῷ εἰ.	ὑμῶν
24	Ne fraudem feceris.	52 ad dexteram, ad sinistram	63 ex uobis
			64 ei: sibi
			64 proficiente

64 proficiscente
ἐκπορευομένῳ
egrediente
65 plurima
ἱκανῶς
copiosa,
sufficiente
69 præcepit

εἰπερ
dixit
70 Animæquior esto.
θάρα
Confide,
Bono animo esto.
71 exiliens
ἀνασας

cum surrexisset
ad eum.
πρὸς τὸν ἰησοῦν
ad IESVM
72 uideam.
ἀναβλέψω
uisum recipiam
& infra.

COMMENTARIUS IN CAPVT DECIMVM.

Ox prosequitur Marcus de Phariseis, qui accesserunt ad dominum in finibus Iudææ ultra Iordanem, dicēs. ¶ Et inde exurgens, uenit in fines Iudææ ultra Iordanem, & cōueniunt iterū turbæ ad eum. Et sicut consueuerat, iterum docebat illos. Et accedēs Pharisei, interrogabāt eū, si licet uiro uxorem dimittere: tentantes eum. At ille respondens, dixit eis: Quid uobis præcepit Moyses? Qui dixerunt: Moyses permisit libellum repudij scribere, & dimittere. Quibus respondens IESVS, ait: Ad duritiam cordis uestri scripsit uobis præceptum istud. Ab initio autē creaturæ masculum & foeminam fecit eos deus. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adhærebit ad uxorem suam: & erūt duo in carne una. Itaq; iam nō sunt duo, sed una caro. Quod ergo deus coniunxit, homo nō separet. Et in domo iterum discipuli eius de eodem interrogauerunt eum. Et ait illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam. Et si uxor dimiserit uirum suum, & alij nupserit, mœchatur. ¶ In illis finibus est terra Moabitum. Et hæc materia de non dimittenda uxore, similiter hic tractatur à Marco, ut à Matthæo capite undeuigesimo, numeris 184. & 185. nisi quod hic Marcus non addit particulam, nisi ob fornicationem, quæ inuenitur in Matthæo. De qua & Hermas meminit, cum de hac materia interrogans angelum, dicit: Domine, si quis habuerit uxorem fidelem in domino, & hanc inuenerit in adulterio: nunquid peccat uir, si conuiuuit cum illa? Et dixit mihi: Quandiu nescit peccatum eius, sine crimine est uir uiuens cum illa: Si autem scierit uir uxorem suam deliquisse, & nō egit poenitentiam mulier, & permanet in fornicatione sua, & conuiuuit cum ea uir, reus erit peccati eius, & particeps mœchatiōis illius. Et dixi illi: Quid ergo, si permanserit in uitio suo mulier? Et dixit: Dimittat illam uir, & uir per se maneat. Quod si dimiserit mulierem suam, & aliam duxerit, ipse mœchatur. Quæ autē tales erāt, nō licebat ex lege dimittere, maxime si erant manifeste in peccato deprehensæ, sed ex lege lapidabantur. Porro responsionem domini ad discipulos super hac re interrogantes eum, hic ponit Marcus eandem, quam & Matthæus tangit ad Phariseos eodem capite undeuigesimo, numero 185. Et eius aperta est intelligentia. Hinc prosequitur Marcus de pueris, qui pio parentū affectu offerebātur domino, ut tangerētur ab eo, dicens. ¶ Et offerebant illi paruulos, ut tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus. Quos cum uideret IESVS, indigne tulit, & ait illis: Sinite paruulos uenire ad me, & ne prohibueritis eos. Taliū enim est regnum dei. Amen dico uobis, quisquis non receperit regnum dei uelut paruulus, non intrabit in illud. Et complexans eos, & imponēs manus super illos, benedicebat eos. ¶ Beati sunt paruuli illi, quos dominus sanctis manibus tetigit, sanctis ulnis amplexatus est, & sacro ore benedixit: ad eō puritatē, simplicitatem, & innocentiam uitæ diligit: quorum ipse autor est & opifex. Addit hic Marcus ultra Matth. cap. undeuigesimo, numero 187. dominum indigne tulisse discipulorum cōminationem, ne pueri offerētur: in quo intelligimus eos incurrere indignationē dei, qui prohibēt aut impediūt aliquos ad eū uenire.

54

55

- Vult enim misericordia diuina, & illa incomprehensibilis bonitas, amplecti, benedicere & saluare, & suo sancto tactu ad se trahere omnes. Addit & dominum dixisse, Quisquis non receperit regnū dei (quod est regnum fidei in CHRISTVM) ut paruulus (id est purus, simplex, & innocens, & hæc est humilitas spiritus) non intrabit in illud, id est in regnum dei, quod tandem est regnum cœlestis, gloriosum, & æternum. Multis ergo hac sententia timor domini incuti debet, & ingeri sollicitudo, humilis, puræ, innocentis que uitæ. Deinde historiam de adolescente diuite subdit Marcus, dicens. ¶ Et cum egressus esset in uia, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: Magister bone quid faciam, ut uitam æternam percipiam? IESVS autem dixit ei: Quid me dicitis bonum? Nemo bonus, nisi unus deus. Præcepta nostri: Ne adulteres, Ne occidas, Ne fureris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne fraudem feceris: Honora patrem tuum & matrem, At ille respondens, ait illi: Magister, hæc obseruaui à iuuentute mea. IESVS autem intuitus eum, dilexit eum, & dixit: Vnū tibi deest: Vade, quæcunque habes uende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni, sequere me. Qui contristatus in uerbo, abiit mœrens: erat enim habens multas possessiones. ¶ Cum hic ait: Vnum tibi deest: Vade, quæcunque habes uende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni, sequere me: quomodo unum deest, cum tria proponat illi faciendā: Primum, uendere omnia. Secundū, dare pauperibus. Tertiū, sequi ipsum. Et quid est illud unum? Sanè paupertas spiritus, ad quā consequendā, tria illa erant ei necessaria, & maxime omnium tertiū, scilicet sequi dominū: non tam motione pedū, quàm imitatione uitæ, & mortificatione affectuū, in quo ueræ in deo diuitiæ consistunt, quæ cū ijs quæ in mūdo sunt, quæ ueræ nō sunt (ubi quis animū adiecerit) stare nō possunt. Et hanc quoque historiā ponit Matthæ, cap. unde uigesimo, numero 188. Sed Marcus hic addit, quod genu flexit ante dominum: quod erat humilitatis & reuerentiæ argumētum. Addit etiā quod IESVS intuitus eum, dilexit ipsum: quando quidem bonā in eo recognouit, quam ipse conderat naturam, qua patrē & matrē honorabat, & mandata seruabat ab ea ætate, qua ualuit illa cognoscere, & si nō spiritu, saltem litera, & desyderio quoque regni cœlestis & uitæ trahebatur æternæ: sed catena una uinciebatur, scilicet diuitiarū amore, in quibus cōfidebat, quæ eū impediebat quominus deū ut par erat, timeret, reuereretur, amaret, & mādata ut oportebat impleret: quæque tandē eū usque adeo demētauit, ut malluerit illa teneri, quàm acquirere regnū cœlorū: & ita cœlesti thesauro prætulit terrenū thesaurum, se suapte uoluntate à deo auertens, & contra dei uoluntatem cœlestis regnum perdens illa una cupiditate excæcatus, & proinde eo quod uerè bonum esset, priuatus. Nam diuites deus non odit, sed dona sua in eis intuens, illos diligit, Linqvāt ergo amorem diuitiarum, & quærant dei amorem. Ille diuites diligit, diuitiæ eos diligere non possunt. Faciantque, ne amor dei, qui summè bonus, & solus bonus est, erga eos frustra sit. Non auertantur tristes, sed conuertantur ad deum iucūdi. Cōfidant in eo, qui saluare potest. Deferāt confidentiā in diuitijs, quæ saluare nō possunt, sed perdere. Rūpant catenā hāc. Dent omnia pauperibus. Euolent ruptis cōpedibus ad cœlestē thesaurū. Cōsiderēt quā infelix sit iuuenis ille, qui olim diues fuit, qui hoc solo nūc miser est, quo se beatū putabat. Sequantur CHRISTVM, suam & solā salutem, memores sermonis, quem dominum habuisse discipulis suis memorat Marcus, dicens. ¶ Et circumspectens IESVS, ait discipulis suis: Quā difficile qui pecunias habent, in regnū dei introibunt? Discipuli autem obstupescabant in uerbis eius. At IESVS rursus respondēs, ait illis: Filioli, quā difficile est confidentes in pecunijs in regnum dei introire? Facilius est camelum per foramē acus transire, quàm diuitē intrare in regnū dei. Qui magis admirabantur, dicētes ad semetipsos: Et quis potest saluus fieri? Et intuēs illos IESVS, ait: Apud homines impossibile est, sed nō apud deū.

Omnia

» Omnia enim possibilis sunt apud deum. **C**Hæc instructio domini aduersus stultam confidentiam, & irrationalem amorem diuitiarum, posita est Matthæi capite undeuigesimo, numero 189. & per uia illic facta est intelligentia. Nec tam diuitias dimittendas, quibus ad necessaria comparanda uti possumus, cum tempus exoptulat, & opera charitatis efflagitant, quam effectum diuitiarum, nobis hic insinuare uidetur Marcus: cum uerba Petri ad dominum refert, dicens. **C**Et cepit ei Petrus dicere: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Respondens IESVS, ait: Amē dico uobis: Nemo est qui relinquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros propter me & propter euangelium, qui non accipiet centies tantum: nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros cum persecutionibus: & in seculo futuro uitam æternam. Multi autem erunt primi, nouissimi: et nouissimi, primi. **C**Petrum & alios discipulos affectum rerum terrenarum dimisisse, & secutos fuisse dominum, constat: at eos res suas totas uendidisse & erogasse pauperibus, non constat. cum posteaquam Petrus secutus est dominum, legamus apud Matthæum: Et cum uenisset IESVS in domum Petri, uidit focrum eius iacentem. Et apud Marcum: Et protinus egredientes de synagoga, uenerunt in domum Simonis & Andreæ. Et apud Lucam: Surgens autem IESVS de synagoga, introiit in domum Simonis. Et rursum cap. quinto: Ascendens autem in unam nauium, quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum. Ergo affectum ad res, non res ipsas reliquerant. Neque dominus omnem affectum relinquere iubet ihs, qui opes habent, sed affectum possidendi eas, & confidendi in illis: nam fieri potest, ut adsit affectus pie erogandi illas, & eisdem aliorum necessitatibus subueniendi. Et hunc præcipit dominus: Da (inquit) pauperibus. & illum prohibet, cum ait: Quam difficile est confidentes in pecunijs, in regnum dei introire: Primum affectum habentes, Abraham, Isaac & Iacob, diuites fuerunt. Secundum, diues qui sepultus est anima in infernum detracta. Sed dices: Dixit dominus adolescenti: Vade, quæcunque habes uende, & da pauperibus: opes igitur dimittendæ sunt, non opus affectus solum. Certè ihs qui opes sine prohibito affectu habere non possunt, facultates ipsæ amouendæ sunt, ut amoueatur ad ipsas affectus, ut res aliæ ceteræ, ad quas stulto feruntur amore, ut etiã filij & filia. Qui autem sine affectu noxio habere possunt, nihil prohibet eos illas ad sanctos usus possidere. Quod si qui etiam propter maiorem CHRISTI imitationem, & ut facilius crucem eius ferant, omnia & affectu & re ipsa relinquunt: semel omnia deo offerentes, quod pluribus uicibus essent erogaturi: & hi quoque sic à deo tracti sunt perfectiores. De adolescente autem id nouerat dominus, quod quoad opes haberet, nimio illis hæret affectu. Ideo expe diebat ei, ut omnia uenderet & erogaret, postmodum illis cariturus iuxta sanctum domini consilium. Et multi sunt huiusmodi, ut cum nihil habeant, nihil omnino diuitias curent, nullaque sitis habendi torqueat eos. Si autem eis assint fortunæ, plus æquo ad illas afficiantur, quibus prouidentia perbenigne prospicit, si relinquit pauperes: nam paupertate uti sciunt, diuitijs nesciunt. Alij sunt natura & gratia liberales & misericordes, qui opposito se habent modo. Et de illis & istis dicitur: Dominus pauperem facit, & ditat. Alij sunt ad utranque sortem apti, & qui cum Paulo dicere possunt: In omnibus instituti sumus & satiari & esurire, & abudare & penuriam pati: omnia possumus in eo, qui nos confortat. Et hi sunt optimi. Ergo si res ipsas non relinquimus, saltem affectus noxios relinquamus: sic illas habentes, quasi non habeamus, mercedem benignitatis dei habituri, quam dominus aperuit Petro & ihs, qui relictis omnibus secuti sunt eum. Quæ consimiliter ut hic, continentur in Matthæo cap. undeuigesimo, numero 191. Deinde Marcus prosequitur perfectionem domini in Hierusalem, dicens. **C**Erant autem in uia ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos IESVS, Et stupebant, & sequentes timebant. Et assumens iterum duodecim, cepit illis dicere quæ essent ei uentura,

E

58

Matth. 8.

Marc. 1.

Luc. 4.

1. Reg. 2.

Philip. 4.

59

- 22 Quia ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacer-
 23 dotum, & scribis, & senioribus, & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus,
 24 & illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficiet eum: & tertia die
 25 resurget. ¶ A terra Moabitide per Iordanem & Hierichonta ascenditur in Hierusa-
 26 le. Et quæ hic Marcus habet, eadē narrat Matthæus cap. uigesimo, numero 193. Ad-
 27 dit tamen Marcus, quod IESVS præcedebat discipulos & apostolos in uia, qui stupe-
 28 bant. Super quo: Sanè super respõsione quã fecerat de difficultate salutis eorum qui
 29 diuitias habent, id est diuitijs hæret. Et sequentes timebãt. Quid timebant? Ne præ dif-
 30 ficultate salutis, uita priuarẽtur æterna: & ne ipsi qui se primos existimabant, fortè effi-
 31 cerẽtur nouissimi, & reprobï. Cætera ut in Matthæo intelliguntur. Continẽter subdit
 60 22 Marcus de ambitioẽe Iacobi & Ioannis, dicens. ¶ Et accedunt ad eum Iacobus & Ioan-
 23 nes filij Zebedæi, dicentes: Magister, uolumus ut quodcunq; petierimus facias nobis.
 24 At ille dixit eis: Quid uultis ut faciam uobis? Et dixerunt: Da nobis ut unus ad dexte-
 25 ram tuam, & alius ad sinistrã tuã sedeamus in gloria tua. IESVS autem ait eis: Nescitis
 26 quid petatis. Potestis bibere calicẽ quem ego bibo, aut baptismo quo ego baptizor,
 27 baptizari? At illi dixerunt ei: Possumus. IESVS autem ait eis: Calicem quidem quem
 28 ego bibo, bibetis: & baptismo quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autẽ ad dexte-
 29 rã meã, uel ad sinistrã, nõ est meum dare uobis, sed quibus paratum est. ¶ Ex Mat-
 30 thæo capite uigesimo, numero centesimo nonagesimo quarto, accesserunt ad domi-
 31 num Iacobus & Ioannes per matrem. Quare uerba Marci hic apposita, repræsẽtãt
 32 instructionem Salomes matris apostolorum, qui ita eam instruxerant, ut peteret ad do-
 33 mino quatenus petitioni quam factura esset, annueret. Id autem quod uolebant, erat,
 34 ut in regno eius, in gloria, in maiestate (uti pauloante in monte sancto uiderãt) unus
 35 eorum in dextera ipsius sederet, & alter in sinistra. At dominus qui ea sciebat anteq̃
 36 essent cogitata, uersutã petitioni matris adorantis, & ante pedes suos profusa, quo-
 37 minus repulsam pateretur, non annuit: sed uoluit (etsi sciret) ut palam explicaret,
 38 quo patẽtius argueret discipulos, & ostenderet se nosse cogitata eorum, & illos sub-
 39 misisse matrem ad deum, tanquam ad hominem qui posset astuta petitione & incau-
 40 ta promissione capi: quod nequaquam fieri poterat. Sed sensus adhuc carnos, ani-
 41 males & crassos, & nondum scientia dei perfectos habebãt, quos ambitio, & ea qui-
 42 dem magnã gloriã excæcabat: & sic quidem excæcabat, ut putarent eum qui deus
 43 erat, sua consilia latere. O quã grande malum ambitio, quã sic sancta duorum apo-
 44 stolorum, & præcipuorum quidem pectora tetigit, & cæterorum corda in indigna-
 45 tionem, & in quandam, ut sic dicam, maleuolentiã, & charitatis læsionem impulit, di-
 61 22 cẽte Marco. ¶ Et audientes de cem, indignati sunt de Iacobo & Ioanne. IESVS au-
 23 tem uocãs eos, ait illis: Scitis quia hi qui uidentur principari gentibus, dominãtur eis:
 24 & principes eorum, potestatem habent ipsorum. Non ita est autem in uobis. Sed
 25 quicumque uoluerit fieri maior, erit uester minister. Et quicumque uoluerit in uobis
 26 primus esse, erit omnium seruus. Nam & filius hominis nõ uenit ut ministraretur ei,
 27 sed ut ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis. ¶ Horum in-
 28 dignationem, ut & illorum ambitum refrenauit dominus, hos ad beneuolentiam et
 29 charitatem reuocãdo, illos ad humilitatem: neque ipsi qui utrinque deo dociles erãt,
 30 reluctati sunt. Et ita humanum fuit quod illos tentauit, diuinum quod sanauit. Edo-
 31 cti quoque sunt ut se non aspicerent (nam id, illos ambitiosos fecerat: & istos, indi-
 32 gnabundos, atque erga illos male affectos) sed CHRISTVM, ut ab eo ueram disce-
 33 rent humilitatem, qui cum maior esset angelis, & omni nomine quod nominatur
 34 in cœlo & in terra, uenerat ut hominibus ministraret. Et ut inter se mutuam retine-
 35 rent beneuolentiã, dilectionem & amorẽ: quia cum ille melior esset omni amore,
 36 sic diligebat homines, ut propriã uitã uoluerit ponere pro totius mudi redimenda
 37 uniuersitate

uniuersitate. Et hæc eadem quæ Marcus hic habet, expressit Matthæus cap. uigesimo, numero 195. Deinde narrat Marcus de cæco, quem illuminauit dominus in ipso ingressu urbis Hiericho, dicens. ¶ Et ueniunt Hiericho, & proficiscente eo de Hiericho & discipulis eius & plurima multitudine, filius Timæi Bartimæus cæcus, sedebat iuxta uiam mendicans. Qui cum audisset, quia IESVS Nazarenus esset, cœpit clamare, & dicere: IESV fili Dauid, miserere mei. Et cōminabantur ei multi, ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili Dauid, miserere mei. Et stans IESVS, præcepit illū uocari. Et uocant cæcū, dicentes ei: Animæ quior esto: Surge, uocat te. Qui proiecto uestimento suo, exiliens, uenit ad eū. Et respondens IESVS, dicit illi: Quid tibi uis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, ut uideam. IESVS autē ait illi: Wade, fides tua te saluum fecit. Et confestim uidit, & sequebatur eum in uia. ¶ De duobus illuminatis meminit Matthæus cap. uigesimo, numero 196. Hic autem Marcus de altero eorum tantum, cuius nomen addit Bartimæum, quod Matthæus non expressit. Videtur quæ Bartimæus esse nomen proprium, sicuti Bartholomæus, quorum hoc, filiū Tholomæi: illud, filium Timæi significat. Addit etiam Bartimæū simul ac uocatus fuit, pallium abiectisse: nimirum quo expeditior, læta admodum & alacri mente, & plena fide ac spe de sanitate obtinenda ueniret ad uocantem. O utinam cum deus nos uocat, ut nos ab infirmitatibus nostris curet, & nostras ignorantias cæcitatesque, & totius nequitie tenebras discutiat, celeriter omnibus impedimentis abiectis, ad illū curremus, & audiremus id: Fides tua te saluum fecit. Et quanquā diceret, Wade, non quidem iurans, sed permittens nos nostræ potestati: nequaquam tamen nostra potestate abutentes abiremus, sed illuminati & sanati sequeremur eum cum Bartimæo: qui etiam abiectum pallium, non legitur resumpsisse: quod designat, qui semel induerit CHRISTVM, non debere amplius mundum induere, neque retro abire. Sequeremur inquam eum in uia per totam uitam, nostræ salutis autorem agnoscentes, magnificantes, glorificantes: quia reuera est salus nostra, lux nostra, uita nostra. Quem in diuinitatis unitate, & discretū in hypostaticarū beatitudinū trinitate, cū patre & spiritu sancto decet omnis laus & gloria, et gratiarū actio in cœlo & in terra, et ab omni creatura in omnia seculorum secula, Amen.

C A P V T V N D E C I M V M.

H T cū appropinquarent Hierosolymæ & Bethaniæ ad montem oliuarum, mittit duos ex discipulis suis, & ait illis: Ite in castellum quod contra uos est. Et statim introeūtes illuc inuenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominū sedit. Soluite illum, & adducite. Et si quis uobis dixerit, quid facitis: dicite quia domino necessarius est: & continuo illum dimittet huc. Et abeuntes, inuenerunt pullum ligatū ante ianuā foris in biuio, & soluūt eū. Et quidā de illic stantibus, dicebant illis: Quid facitis, soluētes pullū? Qui dixerūt eis sicut præceperat illis IESVS: & dimiserūt eis. Et duxerunt pullū ad IESVM, & imponunt illi uestimenta sua, & sedit super eum. Multi autē uestimenta sua strauerunt in uia. Alii autē frōdes cædebant de arboribus, & sternebāt in uia. Et qui præibant, & qui sequebantur clamabāt, dicentes: Osanna. Benedictus qui uenit in nomine domini. Benedictum quod uenit regnū patris nostri Dauid. Osanna in excelsis. ¶ Et introiuit Hierosolymā in templū, & circumspectis omnibus cum iam ue-

65 sp̄era esset hora, exiit in Bethaniã cum duodecim. ¶ Et alia die cum exirent à Bethania, esuriit. Cum'que uidisset à longe ficum habentem folia, uenit si quid forte inueniret in ea. Et cum uenisset ad eam, nihil inuenit præter folia: non enim erat tempus ficorum. Et respondens, dixit ei: Iam non amplius in æternũ ex te fructum quisquam manducet. Et audiebant discipuli 20
 66 eius. ¶ Et ueniunt iterum Hierosolymam. Et cum introisset in tẽplum, cœpit eiicere uendentes & ementes in tẽplo: & mēsas nummulariorũ & cathedras uendentiũ colũbas euertit. Et non sinebat ut quisquã trãfferet uas per templũ, & docebat, dicēs eis: Nõnne scriptũ est, quia domus mea, domus orationis uocabitur omnibus gentibus: Vos autem fecistis eam speluncam 25
 67 latronum. ¶ Quo audito, principes sacerdotũ & scribæ quærebant quomodo eum perderent: timebãt enim eum, quoniam uniuersa turba admirabatur super doctrina eius. Et cum uespera facta esset, egrediebatur de ciuitate.
 68 ¶ Et cum mane transirẽt, uiderũt ficũ aridã factã à radicibus. Et recordatus Petrus dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, aruit. Et respõdēs IESVS 30
 ait illis: Habete fidem dei: Amen dico uobis, quia quicumque dixerit huic monti, tollere & mittere in mare, & non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit quia quodcũq; dixerit fiat, fiet ei. Propterea dico uobis: omnia quacũq; orantes petitis, credite quia accipietis, & eueniẽt uobis. Et cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis aduersus aliquem: ut & pater ue- 35
 69 ster qui in cœlis est dimittat uobis peccata uestra. Quod si uos non dimiseritis, nec pater uester qui in cœlis est, dimittet uobis peccata uestra. ¶ Et ueniunt rursus Hierosolymã. Et cum ambularet in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes & scribæ & seniores, & dicũt ei: In qua potestate hæc facis: & quis dedit tibi hanc potestatem, ut ista facias? IESVS autem respon- 40
 dens, ait illis: Interrogabo uos & ego unum uerbum, & respõdete mihi, & dicam uobis in qua potestate hæc faciam. Baptismũ Ioannis, de cœlo erat, an ex hominibus? Respondete mihi. At illi cogitabant secũ dicentes: Si dixerimus de cœlo, dicet nobis, quare ergo non credidistis ei? Si dixerimus ex hominibus, timemus populum: omnes enim habebant Ioannem, quia 45
 uerè propheta esset. Et respondētes, dicũt IESVS: Nescimus. Et respõdens IESVS, ait illis: Neq; ego dico uobis in qua potestate hæc faciam.

ANNOTATIONES BREUES XXXIX. CIRCA LITERAM CA. XI.

1	Hierosolymæ	δ κύριος αὐτοῦ χεῖρα ἔχει	apud
	* εἰς βηθφαγῆ	domin⁹ eo opus habet	præceperat - illis
	ad Bethphage	7	dimittet
	& Bethaniæ	ἀποστέλλει	9
1	& Bethaniam	mittit. p̄sens p̄ futuro	10
4	nemo - adhuc	7	ante
6	facitis * τοῦτο hoc,	πρὸς	iniecerunt
6	domino necessarius est	ad,	11
			frondes

σοιβάας

σοιβάδας	18	si quid fortè iueniret	αυτῶ * ὁ ἄρ' ἔπη
14 regnum		εἰ ἄρα εὐρήσει τί	qd' quæ dicit fiūt, erit
* ἐν ὀνόματι κυρίου		si quid utiq; inueniret	illi quicquid dixerit.
14 in nomine domini	19	respondens	36 peccata
14 in excelsis.		* ὁ ἰησοῦς IESVS,	τὰ παραπτώματα
ἐν τοῖς ὑψίστοις	19	Iam non amplius	delicta
15 Hierosolymam		μηκέτι	& infra.
* ὁ ἰησοῦς, &	21	Ne posthac	37 dimittet - uobis
IESVS, &	21	ueniunt - iterum	42 faciam.
16 uespera	21	introisset	ῥοιῶ
ἑσπέρα		* ὁ ἰησοῦς IESVS	præsens. & infra.
16 genitiuus	28	egrediebatur	42 Baptismum
16 alia die	31	Amen * ᾯ enim	τὸ βάπτισμα
τῆ ἐπαύριον	33	quia quodcūq; dixit	Baptisma
postridie,		rit fiat, fiet ei.	Baptismus
postero die		ὅτι ἀλέγεται, ἔσται	44 dicet - nobis,
			44 ei: * ἀλλὰ Sed

COMMENTARIVS IN CAPVT VNDECIMVM.

Vid egerit dominus ex Herichōte ueniens, cum appropinquauit Hierosolymis, subiungit Marcus, dicens. ¶ Et cum appropinquarent Hierosolymæ & Bethaniæ ad montem oliuarum, mittit duos ex discipulis suis, & ait illis: Ite in castellum quod contra uos est. Et statim introcūtes illic, inuenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit: soluite illum, & adducite. Et si quis uobis dixerit, quid facitis, dicite quia domino necessarius est. Et continuo illum dimittet huc. Et abeuntes inuenerunt pullum ligatum ante ianuam foris in biuio, & soluunt eum. Et quidam de illic stantibus, dicebant illis: Quid facitis, soluentes pullum? Qui dixerunt eis sicut præceperat eis IESVS: & dimiserunt eis. Et duxerunt pullum ad IESVM, & imponunt illi uestimenta sua, & sedit super eum. Multi autem uestimenta sua strauerunt in uia. Alij autem frondes cædebant de arboribus, & sternebant in uia. Et qui præibant, & qui sequebantur, clamabant, dicentes: Osanna, Benedictus qui uenit in nomine domini. Benedictū quod uenit regnū patris nostri Dauid. Osanna in excelsis. ¶ Bethania sub monte oliuarū sita est, & Bethphage in ipso orificio uallis, unde nomen habet, quippe quæ domum orificij uallis designat. Sic autem appropinquarent dominus & discipuli eius Hierosolymis, quod apud Bethaniam priore nocte ex Ioannis duodecimo, quæ uerāt, & iā erāt apud Bethphage paulo uiciniores, in ipso scilicet montis ascensu: unde in pagum quendam ex illo loco conspicuum (non enim ex illo loco Hierosolyma uideri potest, hoc faciente montis obiectu, quod norunt qui descriptiones locorum nō ignorant) præmisit duos è discipulis suis, ut soluerent ex Matthæo asinam & pullum asinæ: sed Marcus de asina tacuit, quam (ut dictum est) Matthæus expressit. Sed addit Marcus dominum dixisse, super pullum nullum hominum adhuc sedisse: quod populum gentilem significaret, qui iugum legem que domini nondum acceperat, neque adhuc ullus eū ad uiam stabilitatis, & solidæ salutis adduxerat. Cætera ijs quæ in Matthæo cap. uigesimo primo, numeris 197. & 198. habentur, sunt similia. Dein ceps subdit Marcus ingressum eius in Hierusalem, & in templum, dicens. ¶ Et introiuit Hierosolymā in templū, et circūspectis omnibus, cum iam uesperæ esset hora, exiit in Bethaniā cū duodecim. ¶ Vbi ingressus est dominus in Hierosolymā & in

- templū, quid fecerit, generali cōprehensione expressit Marcus, cum ait: Et circūspēctis omnibus, cum iam uespertina esset hora, exijt. Quod alij specialius: nā circūspēctio domini non fuit talis, qualis est illorū, qui curiose aspiciunt in templis parietes, laquearia, donaria, uota, sacerdotū pompam, & uirorū mulierumq; ornatum, in cōstanter huc & illuc uana curiositate oculos iactātes. Nec sic circūspexit omnia, & abiuit sed circūspexit si quid honorem dei offenderet, ob idq; eiecit ementes & uendentes, & trapezitas, lucrū ex commutatione numerorum captantes. Circūspexit etiā in quibus deus esset honorandus & glorificāndus, Hinc infirmos opem dei in domo eius cōflagitantes, sanauit: & cupientes audire uerbum dei, usq; ad uesperā & diei inclinatio nē instruxit. Quod subindicabat, hęc et similia circūspicere debere pōtīfices, & qui auctoritatem aliquam habentes præsunt in domo dei. Quibus diligentissime peractis, egressus est Hierosolymis, & profectus Bethaniam, unde rursus postero die redijt
- 65 „ Hierosolymam, dicēte Marco. ¶ Et alia die cum exirent à Bethania, esurijt. Cumq; uidisset à longe ficum habentem folia, uēnit, si quid forte inueniret in ea. Et cum uenisset ad eam, nihil inuenit præter folia: nō enim erat tempus sicorum. Et respondēs, dixit ei: Iam non amplius in aeternum ex te fructum quisquam manducet. Et audiebant discipuli eius. ¶ Esuries ac sitis CHRISTI est, ut fiat uoluntas patris eius, Hic est fructus quem desyderat in arboribus: qui si suo tempore inueniatur, arbor recipit benedictionem: si uero non inueniatur, & iam tempus afferēdi fructum exactum sit, maledictioni proxima est. Qua data, haud ita multo post rationalis arbor, quæ irrationabiliter uiuit, arescit & morte truncatur. Et quid ulterius restat, nisi ut flammis uenda cōmittatur perēnibus: Et hoc cōminatoriū infructifera uita hominibus de arescēta ficu factū, narrat etiā Matthæus cap. uigesimo primo, numero 201. Data maledictione ficui in parabolam, dominus uēnit Hierosolymam, ut aperit Marcus, dicens.
- 66 „ ¶ Et ueniunt iterum Hierosolymam. Et cū introisset in templum, cœpit eijcere uendentes & ementes in templo: & mensas numulariorum, & cathedas uendentium columbas euertit. Et non sinebat ut quisquam transferret uas per tēplum: & docebat, dicēs eis: Nōne scriptum est, quia domus mea, domus oratiōis uocabitur omnibus gētibus: Vos autem fecistis eam speluncam latronū. ¶ Arbor quæ folia habebat, & ex apparatu foliorū fructū habere uidebatur, & non habebat, neq; quod maledictioni proxima esset, erat habitura: figura erat scribarum & pharisæorū, qui præ se quidē ferebant fructum, at folia duntaxat habebant, & exteriora fructuum signa: intus autē prorsus uacui erant. Et ei quod Matthæus de eiectione uendentium & ementiū è tēplo primo die ingressus eius ait, simile factum fuisse secūdo quoq; die narrat Marcus. Et hoc frequēter fecisse dominus legit, ut insinuaret nihil adeò sibi displicere, ut in tēplo dei auaritiam, quæ si hodie eijciatur, cras aliū sibi fodiet cuniculum, & rursus irumpet in ecclesiam. Vetuit & uas quodcūq; per templum deferri, quod sacra sacris solum sint deputanda, & locus sacer fundendis deo precibus, diuinisq; dicendis laudibus sit dedicatus, non prophanis sordidisq; usibus. Ad quod etiam frequenter admonebat populum, testimonio scripturarum templum non negotiationum, non uiliū operum, sed orationis esse locum, dicente Esaiā: Omnem custodiētem sabbatū ne polluat illud, & tenentem fœdus meum, adducas eos in montē sanctum meum, & iustificabo eos in domo orationis meæ. Holocausta eorū & uictimæ eorū placebūt mihi super altari meo: quia domus mea, domus orationis uocabitur cunctis populis, ait dominus deus. Sed & quod fecerant domū dei, speluncā latronū, etiam Hieremias testis est, dicens: Nōne ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua inuocatum est nomen meum in oculis uestris: Porrò ut uerum templū dei, quod erat corpus CHRISTI, per auaritiam traditum est, & per inuidiam, ambitionem & contemptum morte dissolutum: sic, his exigentibus peccatis, templum materiale destructum est, ut

Esa. 56.

Hier. 7.

est, ut Hieremias ante prædixerat, sic inducēs deum loquentē. Nunc quia fecistis oīa opera hæc, dicit dominus: & locutus sum ad uos mane consurgēs, & loquens, & nō audistis, & uocaui uos, & non respondistis: faciam domui huic, in qua inuocatum est nomen meum, & in qua uos habetis fiduciā, & loco quē dedi uobis & partibus uestris, sicut feci Sylo, & proijciam uos à facie mea. Et subdit: Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumes pro eis laudem & orationem, & nō obsistas mihi: quia non exaudiam te. Proinde uideant nunc qui sacris ædibus præsent, ne consimilibus peccatis, & loca sancta destruantur: & qui illis præsent, quiq; in eis habent fiduciam, à facie dei proijciantur, nec eum posthac habere propitium, & exorabilem possint. Sed quid molirentur scribæ & pharisæi, quia CHRISTVS locum sanctum ab avaritia, lastrucinijs & immunditijs purgare uolebat, docebatq; eos ueritatem, aperit Marcus, dicens. ¶ Quo audito, principes sacerdotum & scribæ quærebant quomodo eum 67
perderent: timebant enim eum, quoniam uniuersa turba admirabatur super doctrina eius. Et cum uespera facta esset, egrediebatur de ciuitate. ¶ Nōne illi in eo (quod iam dictum est) albo Hieremiæ erāt, sed atro notati calculo: Quærebant ut eum perderent, qui mane surgebat & loquebatur ad eos, & audire uolebant. ille uocabat, & respuebant: & sic etiam respuebant, ut eum interficere uellent si possent. sed metus reprimebat eos, ne interno homicidio, per manuum iniectionem in ipsum, prodito, populus ultor eos lapidaret, qui admiratione magna tenebatur doctrinæ eius: & eū, & bene quidē, ut prophetā illum qui expectabatur, habebat: ut etiam tãgit Matthæus in calce cap. uigesimiprimi, numero 205. Porro si dominus prima die hebdomadis Hebræorum intrauit Hierosolymam, regio sibi honore impēso, qui per ora prophetarum prædictus fuerat: secunda die, quam nos adhuc gentili ritu Lunæ adscribimus, mane esuriit, maledixit infructuosæ arbori, eiecit è templo negociantes: & eadem illa die principes sacerdotum & scribæ apprehendissent illum, nisi metus populi eos coercuisset: ac eadem quoq; die cum uespera appropinquaret, egressus est ciuitatem. & tertia die mane, quæ gentiliter ex sydere Marte nominatur, rediundo in Hierusalem transiuit per locum ubi erat ficus, quam pridie illius diei maledixerat, quem admodum subdit Marcus, dicens. ¶ Et cum mane transirent, uiderunt ficum arida factā à radicibus. Et recordatus Petrus, dixit ei: Rabbi, ecce ficus cui maledixisti, 68
aruit. Et respondens IESVS, ait illis: Habete fidē dei: Amē dico uobis, quia quicumq; dixerit huic monti, tollere & mittere in mare: & non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit: quodcunque dixerit fiat, fiet ei. Propterea dico uobis, omnia quæcunq; orantes petitis, credite quia accipietis, & eueniēt uobis. Et cū stabitis ad orandū, dimittite si quid habetis aduersus aliquē, ut & pater uester, qui in cœlis est, dimittat uobis peccata uestra. Quod si uos non dimiseritis, nec pater uester qui in cœlis est, dimittet uobis peccata uestra. ¶ Die Lunæ mane maledixit dominus ficui, & die Martis mane uidit eam Petrus arefactam à radicibus: quod indicat maledictioni ultionē interitūq; esse proximū. Et hoc quoq; tãgit Matthæus cap. uigesimoprimum, numero 202. Sed dices: Matthæus in eo loco dicit: Et arefacta est cōtinuò ficus. Et uidētes discipuli, mirati sunt, dicētes: Quomodo cōtinuò aruit? Si continuò, quomodo primum in crastino mane Petrus & discipuli illud perceperūt? Cōtinuò sanē illa sensit maledictionis potentiam, & quod ait Matthæus παραχρημα, id est statim, etsi discipuli in transitu patientem illum effectum, qui aut sensim, aut repente factus est, non perceperint: in crastino autem id percipiētes, illud dixerint. Vnde sit ut Matthæus nihil aduersetur Marco, neque Marcus Matthæo, sed in omnibus conspirent. Id tamen interest, quod hic Marcus diem & tempus distinctius obseruat, qui & addit hic ultra Matthæum, dominum adiecisse: Cum stabitis ad orandū, dimittite si quid habetis aduersus aliquē, ut et pater uester qui in cœlis est, dimittat uobis peccata uestra. Et qđ huic subiungit,

69 » Quod illic ideo non resumpsit Matthæus, quod simile posuerat cap. 6. numero 54.
 » Et hac tertia die dominus pro consuetudine sua, mane uenit Hierosolymam in tem-
 » plum, ut subdit Marcus dicens. ¶ Et ueniunt rursus Hierosolymam. Et cum ambula-
 » ret in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes, & Scribæ, & seniores, & dicunt ei:
 » In qua potestate hæc facis? Et quis dedit tibi hanc potestatem, ut ista facias? IESVS au-
 » tem respondens, ait illis: Interrogabo uos & ego unum uerbum, & respōdete mihi,
 » & dicam uobis in qua potestate hæc faciam: Baptismus Ioānis de cœlo erat, an ex ho-
 » minibus? Respōdete mihi. At illi cogitabant secum, dicentes: Si dixerimus de cœlo,
 » dicet nobis, quare ergo nō credidistis ei? Si dixerimus ex hominibus, timemus popu-
 » lum. Oēs enim habebāt Ioannē quia uerè propheta esset. Et respōdētes, dicūt IESVS:
 » Nescimus. Et respondēs IESVS, ait illis: Neq; ego dicam uobis in qua potestate hæc
 » faciam. ¶ Ambulabat in templo, nō ociosus, sed sanans ac docēs. Nam ex Matthæo
 » capite uigesimoprīmo, numero 203. accesserunt ad eum docentem principes sacer-
 » dotū, & seniores populi, & uolebāt scire in qua potestate, quæ tunc, & quæ quotidie
 » in tēplo faciebat, ea faceret, & qua autoritate. Quod ex eius ore audire digni non fue-
 » runt: qui omni ex parte fuissent arguendi, & sceleratæ conscientiæ & responsionis, si
 » quid de interrogatis ab eo se scire dixissent. Nam si de baptismo Ioannis interroga-
 » ti, dixissent illud de cœlo fuisse: & potestatem domini, de qua quærebant, multo ma-
 » gis de cœlo esse, de qua tantum (cōscia turba) Ioannes perhibuerat testimonium, eos
 » fateri oportuisset. Et in hoc arguendi fuissent, quod cum sciuisent illud fuisse è cœlo,
 » non recepissent, neq; pœnitētiam, uti plurima pars populi, fuissent amplexati. Sed &
 » ultrò fatentes se nescire quod scirent, falsi sunt se esse, qui uidentes, non perspicerent:
 » & audientes, nō intelligerent. Et id, quia noluerunt fateri se perspicere & intelligere.
 » Et consimilis intelligentia est in Matthæo, cap. uigesimoprīmo, numero supradicto.
 » Ergo fide superbenigni IESV illuminati, fateamur, libenter nos uidentes perspicere,
 » & audientes intelligere: & omnia dicta factaq; eius à deo esse: & multo quidem ma-
 » gis sine ulla cōparatione, quàm Ioannis, cum hic, solum fuerit amicus spōsi: ille, spon-
 » sus. hic, uox temporalis & transiens: ille, uerbum æternū, & semper manens. hic, præ-
 » co: ille, deus, deiq; filius, ac æterni unigenitus patris. Cui per ipsum in utriusque uni-
 » tate spīritus, honor, decus, & imperium in omnia secula seculorum. Amen.

CAPVT DVO DECIMVM.

70

T cœpit illis in parabolis loqui: Vineā pastinauit homo, &
 » circūdedit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & lo-
 » cauit eā agricolis, & peregre profectus est. Et misit ad agri-
 » colas in tempore seruum, ut ab agricolis acciperet de fructu
 » uineæ. Qui apprehēsum eum, ceciderunt, & dimiserūt uacuū. Et iterū misit 5
 » ad illos alium seruū, & illū in capite uulnerauerūt, & cōtumeliis affecerūt.
 » Et rursum alium misit, & illum occiderunt, & plures alios: quosdam cāden-
 » tes, alios uero occidentes. Adhuc ergo unū habēs filium charissimū, & illū
 » misit ad eos nouissimum, dicens, quia reuerbuntur filium meum. Coloni
 » aut dixerūt adinuicem: Hic est hæres, uenite occidamus eum, & nostra erit 10
 » hæreditas. Et apprehendentes eum, occiderunt, & eiecerunt extra uineam.
 » Quid ergo faciet dominus uineæ? Veniet & perdet colonos, & dabit uine-
 » am aliis. Nec scripturam hanc legistis: Lapidem quem reprobauerūt ædifi-
 » cātes, hic factus est in caput anguli. A domino factum est istud, & est mira-
 » bile

15 bile in oculis nostris? Et quærebant eum tenere, & timuerunt turbã: cogno-
 uerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. ¶ Et relicto eo, abie- 71
 runt. Et mittūt ad eum quosdam ex Phariseis & Herodianis, ut eum cape-
 rēt in uerbo. Qui ueniētes, dicunt ei: Magister, scimus quia uerax es, & nō
 20 curas quenquam: nec enim uides in faciem hominum, sed in ueritate uiam
 dei doces: Licet dari tributum Cæsari, an non dabimus? Qui sciēs uerfutia
 illorum, ait illis: Quid me tētatis? Afferte mihi denarium ut uideam. At illi
 obtulerunt ei. Et ait illis: Cuius est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei: Cæ-
 25 sari. Respondēs autē IESVS, dixit illis: Reddite igitur quæ sunt Cæsaris,
 Cæsari: & quæ sunt dei, deo. Et mirabātur super eo. Et uenerunt ad eū Sad-
 30 ducæi, qui dicunt resurrectionem non esse, & interrogabant eum, dicentes:
 Magister, Moyses nobis scripsit, ut si cuius frater mortuus fuerit, & dimise-
 rit uxorē, & filios non reliquerit, accipiat frater eius uxorem ipsius, & resu-
 scitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erāt, & primus accepit uxorem,
 & mortuus est, nō relicto semine. Et secundus accepit eā, & mortuus est, &
 35 nec iste reliquit semē. Et tertius similiter. Et acceperūt eā similiter septem,
 & nō reliquerunt semen. Nouissima omniū defuncta est & mulier. In resur-
 rectione ergo cum resurrexerint, cuius de his erit uxor? septem enim habue-
 runt eam uxorem. Et respondens IESVS, ait illis: Nōne ideo erratis, nōn
 40 sciētes scripturas, neque uirtutem dei? Cum enim à mortuis resurrexerint,
 neque nubent neq; nubentur: sed sunt sicut angeli dei in cœlis. De mortuis
 autē quod resurgant, nō legistis in libro Moyse, super rubum quomodo di-
 xerit illi deus, inquiēs: Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob?
 Non est deus mortuorum, sed uiuorum. Vos ergo multum erratis. ¶ Et ac- 72
 cessit unus de Scribis, qui audierat illos conquirentes, & uidens quoniam
 45 bene illis responderit, interrogauit eum quod esset primum omnium man-
 datū. IESVS autē respōdit ei: quia primū omniū mādatū est: Audi Israël,
 Dominus deus tuus, deus unus est. Et diliges dominum deum tuum ex to-
 to corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mēte tua, & ex tota uirtute tua.
 Hoc est primum mandatum. Secundum autem simile est illi: Diliges pro-
 50 ximum tuum tanquā teipsum. Maius horum aliud mandatū nō est. Et ait
 illi Scriba: Bene magister, in ueritate dixisti: quia unus est deus, & non est
 alius præter eum. Et ut diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex to-
 ta anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tanquam seipsum,
 maius est omnibus holocaustomatibus & sacrificiis. IESVS autem uidens
 55 quod sapienter respondisset, dixit illi: Non es longè à regno dei. Et nemo
 iam audebat eum interrogare. ¶ Et respondens IESVS dicebat docens in 73
 templo: Quomodo dicūt Scribæ CHRISTM filiū esse Dauid? Ipse enim
 Dauid dicit i spiritu factō: Dixit dominus domino meo, sede à dextris me-
 is: Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorū. Ipse ergo Dauid
 60 dicit eum dominū, & unde est filius eius? Et multa turba eum libēter audia-

74 uit. ¶ Et dicebat eis in doctrina sua : Cauete à scribis , qui uolunt in stolis ambulare , & saluari in foro , & in primis cathedris sedere in synagogis , & primos discubitus in cœnis. Qui deuorant domos uiduarum sub obtentu proluxæ orationis : hi accipient proluxius iudicium. ¶ Et sedēs IESVS contra gazophylacium , aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium : & multi diuites iactabāt multa. Cum uenisset autē uidua una pauper , misit duo minuta , quod est quadrans . Et conuocans discipulos suos , ait illis : Amen dico uobis , quoniam uidua hæc pauper , plus omnibus misit qui miserunt in gazophylacium. Omnes enim ex eo quod abūdabat illis , miserūt : hæc uero de penuria sua , oīa quæ habuit misit , totū uictū suū. 65

ANNOTATIONES BREUES XXXIX. CIRCA LITERAM CAP. XII.

1	pastinauit ἐφύτευσε	19	uenarentur sermone non curas quenquā οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός	35	neq; nuptum datur, angeli - dei
	plantauit		nō est tibi curæ de q̄q̄	36	super rubum
2	lacum, ὑπολήνιον	20	dari tributū Cæsari.		ἐπι τοῦ βάτον
5	dimiserunt ἀπέβαλαν		an non dabimus?	38	in rubo
	remiserunt		κῆνσον καίσαρι δοῦνα, ἢ οὐ; δῶμερ, ἢ μὴ δῶμερ;	39	sed * θεός deus
6	& illū in capite uulnerauerūt, et cōtumelijs affecerunt. κακῶν ῥιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, ὁ ἀπέβαλαν ἠτιμωμένον.	20	cēsum Cæsari dare, an nō? dabimus, an nō uersutiā (dabimus? τῆρ ὑπόκριση	42	conquirētes, συζυτῶντων
	& illis iactis lapidib ⁹ caput cōtuderūt, & remiserūt cōtumeliā	22	obtulerunt - ei.	44	simul disputantes, tuus, deus ἡμῶν, κύριος
7	plures (affectū πολλοὺς	23	Reddite - igitur	45	illī. αὐτῆ
	multos	24	uenerunt	47	hoc
8	charissimum, ἀγαπητόν	27	filios τέκνα	49	horum
	dilectum * αὐτοῦ suum	27	refuscitet ἐξαναστήσῃ	50	his
9	meū * ἐκείνοι δὲ Illi autē	28	exuscitet	47	Et ut diligatur ἢ τὸ ἀγαπᾶν αὐτόν
9	Coloni - autem οἱ γεωργοὶ	29	Septem - ergo iste αὐτός	49	Et diligere ipsum
	Agricolæ & infra.		ipse	50	maius est πλεῖον ἐστὶ
10	adinuicem. πρὸς ἑαυτοὺς	30	eam - similiter	57	plus est
	inter sese.	35	neq; nubēt, neq; nubentur, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐγαμίσκονται	50	sapienter νουνεχῶς
17	caperent in uerbo. ἀγρεύσωσι λόγῳ		neq; ducunt uxores,	57	& saluari in foro, ὁ ἀσασμούς ἐρταῖς ἀγοραῖς
	captarent sermone			57	& salutatiōes in foris
				57	& in primis cathedris sedere ἢ πρωτοκαθεδρίας
				58	& praesidētias
					sub obtētū proluxæ orationis

προφάσα

προφασει μακρὰ προσευ 60	contra	mitteret,
χορευοι	κατέναντι	iaceret
prætextu, plixie orâtes	ex aduerso	62 conuocans
59 prolixius	60 iactaret	προσκαλεσάμενος
περισσότερον	βάλλε	aduocans
abundatius.		

COMMENTARIVS IN CAPVT DVODECIMVM.

Vbdit Marcus parabolam, quam ex re proposuit dominus principi-
 bus sacerdotum & presbyteris, id est senioribus populi, qui ad se uene-
 rant, dicens. ¶ Et cœpit illis in parabolis loqui: Vineam plantauit ho- 70
 mo, & circumdedit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & lo-
 cauit eam agricolis, & peregre profectus est. Et misit ad agricolas in tempore ser-
 uum, ut ab agricolis acciperet de fructu uineæ. Qui apprehensum eum ceciderunt,
 & dimiserunt uacuum. Et iterum misit ad illos alium seruum, & illum in capite uul-
 nerauerunt, & contumelijs affecerunt. Et rursum alium misit, & illum occiderunt, &
 plures alios: quosdam cædentes, alios uero occidentes. Adhuc ergo unum habens fi-
 lium charissimum, & illum misit ad eos nouissimū, dicēs: quia reuerebuntur filiū me-
 um. Coloni autem dixerūt adinuicem: Hic est hæres, Venite occidamus eum, & no-
 stra erit hæreditas. Et apprehendentes eum occiderūt, & eiecerunt extra uineā. Quid
 ergo faciet dominus uineæ: Veniet & perdet colonos, & dabit uineā alijs. Nec scri-
 pturam hęc legistis: Lapidē quē reprobauerunt ædificātes, hic factus est in caput an-
 guli: A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris: Et quærebant eum
 tenere, & timuerunt turbam. Cognouerunt enim, quoniam ad eos parabolam hanc
 dixerit. ¶ Hęc parabola posita est à Matthæo capite uigesimoprimo, numero 205.
 Et eadem est hic intelligētia, quæ & in Matthæo illic dicta est. Vineam, populus Israël.
 Homo qui plantauit, deus. Sepes, cœlestis custodia. Turris, Hierusalem. Lacus in ea
 fossus, lex Moyfi. Agricola & coloni: pontifices, scribæ, & pharisæi. Serui pramissi,
 propheta & sancti uiri. Filius, CHRISTVS, quem occiderunt eiec-tum extra uineā,
 quia extra portam in loco caluarie. Retinere uoluerunt uineam, cum dicebant: Si di- 70
 mittimus eum sic, omnes credent in eum, & uenient Romani, & tollent nostrū locū
 & gentem. Et adiecit Caiphæ: Vos nescitis quicquā, nec cogitatis. Quia expedit uo-
 bis, ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat. Et audita parabo-
 la, quam propter se dictam intellexerunt principes sacerdotū & seniores, non auden-
 tes propter turbam manus iniicere in eum, abierūt, tēdiculas & dolos, quibus eum
 caperent, neclere uolentes. Et quomodo, subdit Marcus, dicēs. ¶ Et relicto eo, abie- 71
 runt, Et mittūt ad eum quosdam ex pharisæis & Herodianis, ut eum caperēt in uer-
 bo. Qui uenientes, dicunt ei: Magister, scimus quia uerax es, & nō curas quēquam:
 nec enim uides in faciem hominum, sed in ueritate uiam dei doces: Licet dare tribu-
 tum Cæsari, an non dabimus? Qui sciens uersutiam illorum, ait illis: Quid me tenta-
 tis? Afferte mihi denarium, ut uideam. At illi obtulerunt ei. Et ais illis: Cuius est ima-
 go hæc, & superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Respondens autem IESVS, dixit illis:
 Reddita igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt dei, deo. Et mirabantur su-
 per eo. Et uenerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse, & inter-
 rogabant eum, dicentes: Magister, Moyses nobis scripsit, ut si cuius frater mortu-
 us fuerit, & dimiserit uxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater eius uxorem
 ipsius, & resuscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant, & primus ac-
 cepit uxorem, & mortuus est non relicto semine. Et secundus accepit eam, & mor-
 tuus est, & nec iste reliquit semē. Et tertius similiter. Et acceperūt eā similiter septē, &

TRICA LITERAR. CA...
 44 ill...
 45 horam...
 47 Erud...
 49 man...
 57 Et salu...
 57 Et in p...
 57 Et in p...
 57 Et in p...

Ioan. 11.

» non reliquerunt semen. Nouissima omnium defuncta est & mulier. In resurrectione
 » ergo cum resurrexerint, cuius de his erit uxor? Septem enim habuerunt eam uxore,
 » Et respōdens IESVS, ait illis: Nōne ideo erratis, non scientes scripturas, neque uir
 » tutem dei? Cum enim à mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur: sed
 » sunt sicut angeli dei in cœlis. De mortuis autem quod resurgant, non legistis in libro
 » Moyse, super rubum quomodo dixerit illi deus, inquit: Ego sum deus Abraham,
 » & deus Isaac, & deus Iacob. Non est deus mortuorum, sed uiuorum. Vos ergo mul
 » tum erratis. ¶ Lupi ad CHRISTVM mittunt astutas uulpes, quosdam scilicet phari
 » sæos, omni hypocrisi & uulpina fraude plenos, & nequaquam melioris notæ Hero
 » dianos, qui (ut dictum iam est) Sadducæi erant, & Herodianæ hæreseos: quiq; etiã ui
 » dentur fuisse exigēdo tributo præfecti. Verum uulpes illæ, etsi maxime uafra & uer
 » sipelles, deprehensæ sunt à domino in astutia sua. Et id de tributo Cæsari reddēdo, tā
 » git Matthæus capite uigesimosecundo, numero 207. & satisfactionem de resurre
 » ctione mortuorum ad Sadducæos, eodem cap. numero 208. Et eadem est hic & illic
 » intelligentia. Deinde subdit Marcus de pharisæo legisperito interrogante domi
 » num, dicens. ¶ Et accessit unus de scribis, qui audierat illos conquirentes, & uidens
 » quoniam bene illis responderit, interrogauit eum quod esset primum omnium man
 » datum: IESVS autem respondit ei, quia primum omnium mādaturum est: Audi Israël:
 » Dominus deus tuus, deus unus est. Et diliges dominum deum tuum ex toto corde
 » tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota uirtute tua. Hoc est primum
 » mādaturum. Secūdam autem simile est illi: Diliges proximum tuum, tanquā teipsum,
 » Maius horum aliud mandatum non est. Et ait illi scriba: Bene magister, in ueritate di
 » xisti, quia unus est deus, & non est alius præter eum. & ut diligatur ex toto corde, &
 » ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine, & diligere proximum tan
 » quam seipsum, maius est omnibus holocaustomatibus & sacrificijs. IESVS autem ui
 » dēs quod sapienter respondisset, dixit illi: Non es longe à regno dei. Et nemo iam au
 » debat eum interrogare. ¶ Grauis olim quæstio, quodnam in lege primum omni
 » um & maximū mādaturum esset inter Iudæos uersabatur: quibusdam quoddam, alijs
 » aliud primum esse & maximum asserentibus. At quid supra ea re sentiret dominus,
 » cum tam efficaci respōsione occlusisset ora Sadducæis, scriba quidam legis doctor ex
 » Matth. 22. Matthæo, scire cupiens, interrogauit eum quodnam esset primum omnium manda
 » tum, tētans nihilominus eū ex eodem, an posset & huic quoq; quæstioni facere satis.
 » Cui dominus ex Deuteronomio, id est secūda lege respondit: non ex Exodo, qui pri
 » mæ legis mādaturum continet: Audi Israël, dominus deus tuus, deus unus est. Et diliges
 » dominum deum tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, &
 » ex tota uirtute tua. Hoc est primum mādaturum. Vbi cum ait, Audi, credere præcipit.
 » Nam fides, ex auditu. Et cum, Diliges, credulitati & fidei adiungēdam esse dilectio
 » nē dei, & eā quidē quæ tota sit & plenissima: ex toto (inquit) corde tuo, & ex tota ani
 » ma tua, & ex tota mēte tua, & ex tota fortitudine tua. Quæ si sit tota, nihil utiq; diligi
 » poterit, quin illa diligat, aut eius particula. Erit aut dilectio illa tota: si deus totus & to
 » taliter in se exēpte & absolute, & totus in oibus in exempta, & quodāmodo cōtracte
 » diligatur. Sed si in se & absolute, optime: si in alijs & ueluti cōtracte, imperfecte. Nā
 » & hoc propter illud, ut splendor propter fontanā lucē. Quare de absoluta illa dei di
 » lectione, hoc præceptū domini intelligēdum haud ab re uidetur, in qua nullus error
 » esse potest, & nullus creaturæ cultus: in contracta autē esse potest, nisi cōtinuò ex cō
 » tracta resiliamus in absolutam: quia hic pure deus & deus unus creditur, & idem pu
 » ra fide, ac puro colit amore, qd est omniū primū, & maximū mandatū. Et respōdit illi
 » dominus ex secūda lege, ut innueret ex secunda lege, id est noua, quæ est lex CHRI
 » STI, lex gratiæ, reconciliationis & amoris, hoc mandatum esse quærendū, & quæ
 » sitionem

tionem illam esse uerè diluendam, ut & eam ipse qui erat uerus ipse uerè, & non iam typicæ, & figuratæ, secundæ legis autor, uerè dissoluit. Vetus autem lex, lex rigoris erat & timoris, de qua in Exodi uigesimo, cum dabatur Moyfi audiens te populo, scribitur: Cunctus autem populus uidebat uoces, & lampades, & sonitum buccinæ, montemq; fumantem, & perterriti ac pauore concussi, lieterunt procul, dicentes Moyfi: Loquere tu nobis, & audiemus: nō loquatur nobis dominus, ne forte moriamur. Qui ergo ex prima lege & Exodo, quaestionis solutionem quærebant, non inueniebant. Nam ut lux umbra prior, sic dilectio timore, & præceptum de diligendo deo, præcepto de timendo. Et plus exhibuit dominus, quàm scriba doctus interrogauerit, nam ubi sciscitanti de primo omnium mandato, satisfecit dominus: statim adiecit quod esset secundum, à primo proxime necessarium, hoc scilicet: Diliges proximum tuum tanquàm teipsum. Maius (inquit) horum aliud mandatum nō est. Quo etiam diligendi proximi mandato, dominus secundum humanitatem designatur: quod in parabola Samaritani decimo Lucae, ipse declarare dignatus est. Ergo non satis est credere et diligere absolutam diuinitatem: sed & credere & diligere oportet filii dei, qui & deus est, humanitatem, secundum quam omnibus est proximus, & omnibus misericordiam fecit hominibus. Hac itaque dilectione proximi, in omnibus non diligitur nisi CHRISTVS, ex qua cōtinuò ad absolutam dilectionem ipsius (quandoquidē ipse idem absolute deus est) transuolare debemus, tanquam in deo nostro transgredientes murum. Et utinam sic purè cognosceretur, & coleretur ubique terrarum CHRISTVS, deus homo, deus proximus, ut in omni homine cognosceretur proximus, & esset omnis homo omni homini in eo quodam modo proximus: ut omnia unius corporis membra sibi inuicem proxima sunt & amica. Tunc enim impleretur hæc gemina, quæ dominus rãtopere probat, salutis necessaria dilectio, quæ tota secundum spiritum intelligēda est, & que nunquã implebitur, donec CHRISTVS purè annuncietur, donec pater adoretur in spiritu & ueritate, & solū dei uerbum honoretur omnino: cætera autē ueluti adiectitia & superflua, si nō etiã noxia, reijciantur. CHRISTVS est omnia, uerbum dei omnia, cætera tanquam nihilum & inane. Porro quia capite quinto Matthæi, numero trigesimo septimo, polliciti sumus nos dicturos hic ordinationes mandatorum, quas illic non posuimus: idcirco quomodo etiam nūc Hebræi illa ponunt, & quomodo Christiani, subiiciendum duximus.

HEBRÆI.

CHRISTIANI.

- 1 Ego dominus deus tuus, & eduxi te de terra Aegypti de domo seruitutis. Marc. 12.
Matth. 22.
- 2 Nō habebis deos alienos coram me, non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cælo desuper, & quæ in terra deorsum: nec eorum quæ sunt in aquis sub terra, nō adorabis ea, neque coles. Ego enim sum dominus deus tuus, fortis, zelotes, uisitās iniquitatem patrum in filiis in tertiam & quartam generationē eorum qui oderunt me, Matth. 4.
Marc. 12
Matth. 22.
Matth. 5.
- 1 Audi Israël, Dominus deus tuus, deus unus est. Et diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mēte tua, & ex tota uirtute tua. Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs. Matth. 5.
- 2 Diliges proximum tuum sicut teipsum. Ego autē dico uobis, diligite inimicos uestros, benefacite his qui oderunt uos, & orate pro persequentibus & calumniantibus uos: ut sitis filij patris ueltri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Matth. 5.
- 3 Non periurabis. Ego autē dico uobis non iurare omnino: neq; per cælū, quia thronus dei est: neque per terram, quia scabellum est pedum eius: neque per Hierosolymā, quia ciuitas est magni regis: neq; per caput tuum iuraueris, quia non potes unum capillum albū facere aut nigrū. Sit autem sermo uester, est est, non nō: quod autem his abundantius est, à malo est. Matth. 5.

F

- et facies misericordiam in misericordia his qui diligunt me, & custodiunt precepta mea.
- 3 Non assumes nomen dei tui in uanum: nec enim habebit in fontem dominus eum, qui assumpserit nomen domini dei sui frustra.
 - 4 Memoro ut diem sabbati sanctifices. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua. Septimo autem die sabbatum domini dei tui est. Non facies omne opus in eo tu, et filius tuus, & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, iumentum tuum, & aduena qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit deus coelum et terram & mare, & omnia quae in eis sunt, & requieuit die septimo. Idcirco benedixit dominus diei sabbati, et sanctificauit eum.
 - 5 Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis longeuus super terram, quam dominus deus tuus.
 - 6 Non occides (dabit tibi).
 - 7 Non moechaberis.
 - 8 Non furtum facies.
 - 9 Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.
 - 10 Non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis uxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quae illius sunt.
- 4 Sabbatis benefacite, & nolite malefacere. Dominus enim est filius hominis, etiam sabbati. Sabbatum Iudaeorum, sexta prima dies: sabbatum domini, octaua dies: quia per actus omnibus quae pro salute nostra erant facienda, in ea gloriose resurgens in immortalitate, ab omnibus quieuit. Hoc, spirituale & intimum: illud, corporale & extimium. In hoc, intimas dei beneficentias, uiuifica CHRISTI circa nos opera, spirituale enim per eam nobis redditam immortalitatis stolam meditantur Christiani: in illo autem externa dei opera, mundi fabricam, & externum uniuersi operis eius decorem meditantur Hebraei. Hoc, lux et ueritas: illud, umbra & figura.
- 5 Honora patrem tuum & matrem, sed maxime secundae generationis: quia isti, illorum, id est patris & matris prima natiuitatis, sunt ueritas. Quia nisi quis renatus fuerit de nouo, non potest uidere regnum dei. Et nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum dei: quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est.
 - 6 Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico uobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo raca, reus erit concilio. Qui autem dixerit, fatue: reus erit gehennae ignis.
 - 7 Non moechaberis. Ego autem dico uobis, quia omnis qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo.
 - 8 Non furaberis, non fraudem facies: sed & ei qui uult tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium: & quicumque petit a te, da ei: & uolenti mutare a te, ne auertaris.
 - 9 Non falsum testimonium dices. Dico autem uobis, quod omnia omne uerbum ociosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij.
 - 10 Non concupisces: quia sollicitudo seculi istius, & fallacia diuitiarum, & (ut adicit dominus in Marco) circa reliqua concupiscentiae introeuntes, suffocant uerbum.

Haec sunt ordinationes praceptorum. Aiunt autem Hebraei quinque priora praepcepta deum respicere: & quinque posteriora, proximum: & in uno quoque quinque priorum nomen Tetragrammaton, quod scribitur, sed non legitur, quod & nomen dicitur ineffabile, contineri. Ac primum omnium esse maximum, deinde secundum maius tertio, & tertium quarto, atque ita deinceps usque ad postremum, quod existimant omnium minimum. Hac autem ratione dicunt primum maius secundo: quia non credere in deum est maius peccatum, quam idola colere: quandoquidem multi et si idololatrae sint, credunt tamen in deum, sicut scriptum est: Timuerunt dominum, & sculpsibus suis seruerunt, nam isti confitebantur quidem deum, sed ei adiugebant alterum sicuti & hi qui dicebant: Ex quo autem cessauimus thurificare reginam caeli, & libare ei libamina, indignuimus omnibus. Porro, secundum tertio: quia idololatriam maius peccatum ponunt, quam sumptionem nominis dei in uanum. & ita deinceps, quae ad longum explorare nimis uideat a proposito nostro alienum. Et quid mirum, si Iudaei ueterem legem sequentes ex

Exodo

4. Reg. 17.

Hierc. 44.

Exodo hūc seruant ordinē: qui cū uenerint ad CHRISTVM, qui est salus omniū, aliū sequentur nobiscū ex uera secunda lege, quæ nō est umbratile illud Deuteronomiū Moyfi, sed lux Euāgelica CHRISTI, & suā etiam legem secundum spiritū intelligēt: & in octaua adorabunt patrē in spiritu & ueritate, quē tota dilectione amplectentur, uano reiecto timore. Ordinatio aut̄ quam diximus nouæ esse legis, quibus fuerit exactius disquirēdi animus, ex Matthæi cap. 22. 12. 15. 5. 13. & Marci 12. 5. 3. 7. 10. 4. 14. & Ioannis 3. paucis aliunde adiectis, facile cognoscetur. Sed ad Marcū reuertamur. Hanc responsionē domini ad pharisæum legis doctorē, habet Matthæus cap. uigesimo secundo, numero 209. Sed Marcus addit, quod scriba, id est legis doctor, responsum domini approbarit: adeo ualida est ueritas, ut à suis quoq; inimicis non possit non probari, quanquā & rationem intelligere potuit, quod dominus ex secūda lege, non ex prima quæstionem distulerit. Nam si Exodica de præceptis doctrina fuisset potior, frustra uideretur nonnullis immutatis in Deuteronomio resumpta. Exactior ergo ex Deuteronomio respōsio, cui contradicendū nō erat, fuerat exquirēda: quod & fecit dominus, adeo ut responsionē ipsius neq; calūniari potuerit, neq; uoluerit scriba etiā in lege doctus, imò probauerit maxime. Et hinc qui inimici sunt, si respiscere uelint, & in eo proposito perseuerent, intelliguntur facile ueniā apud deū inuenturi. Quod satis ostenditur per hunc pharisæum: qui etsi nulla fide uenerat, sed ut tētare, & in aliquo redargueret dominū: quā primum tamē ueritati acquieuit, audiuit ab eodem: Non es longè à regno dei, ueluti præteritorū immemore & futura respiciente. Posteaquā uero hic legisperitus, qui omniū opinioe (ut uerisimile est) maximus erat, & in quo certaminis summa erat collocata, non solū fuit uictus, sed & domino propria confessione palmā tribuit (Bene, inquit, magister, in ueritate dixisti) omniū aliorū cōclusa sunt ora. Et ut de uicto duce, & iā capto omnes milites sese dedūt: sic omnes alij scribæ illius silētio sese submiserunt. Quos tamen dominus adhuc subiugare pergit, ut quos primū armis ipsorū uicerat, id est quæstionibus, quibus se uincere ipsum putarant: nūc suis eosdē etiā uincat, præposita eis quæstione de CHRISTO, id est de

• Messia (qui quidē ipse erat) cuius filius esset, dicente Marco. ¶ Et respondens IESVS 73
 • dicebat, docēs in tēplo: Quomodo dicūt scribæ CHRISTVM filium esse Dauid: Ipse enim Dauid dicit in spiritu sancto: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: Donec ponā inimicos tuos scabellū pedū tuorū. Ipse ergo Dauid dicit eum dominū.
 • Et unde est filius eius: Et multa turba eum libēter audiuit. ¶ Et hoc habet Matthæus capite uigesimo secundo, numero ducentesimo decimo. Si eā intelligentiā scripturarum habuissent, quam spiritus dei subministrat, legendo id: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Tecum principiū in die uirtutis tuæ in splendoribus sanctorū ex utero ante luciferum genui te. & id quod Psalmo secūdo de Messia legitur: Dominus dixit ad me, Psal. 109.
 • filius meus es tu, ego hodie genui te. & in super id Esaia: Ecce uirgo concipiet, & pariet filium, & uocabitur nomē eius Emmanuel. Si intelligentiā inquam scripturarū afsecuti fuissent, huic quæstiōi de CHRISTO cuius filius est, respōdissent: Si pater quæritur, dei filius est: sin mater, filius uirginis est: etsi illa secreta sit & abscondita. Quinimmo Messiam filium dei esse, princeps sacerdotum supposebat: cū adiurabat eū ut diceret ipsis, an esset CHRISTVS filius dei. Non consentanee ergo scribæ iuxta suā intelligentiā dicebāt CHRISTVM esse filiū Dauid. Quod si etiā iuxta oracula prophetarū, uerū dicebāt: nō tamē qd̄ dicebāt, intelligebāt, qd̄ scilicet filius Dauid dicere ratiōe uirginis, quæ de Dauid descenderat: quæ & filium dei, uirgo cōcepit, uirgo peperit, uirgoq; permansit in æuum. Et docebat dominus populū cauere à scribis, ut subdit Marcus, dicens. ¶ Et dicebat in doctrina sua: Cauete à scribis, qui uolunt in stolis 74
 • ambulare, & saluari in foro, & in primis cathedris sedere in synagogis, & primos dif

» cubitus in coenis, qui deuorant domos uiduarū sub obtētu proluxae orationis: hī accē-
 » piēt proluxius iudiciū. ¶ Quid est, in doctrina sua, nisi docēdo eos: Sed quid docēdo,
 nisi doctrinā euangelicā: hāc enim doctrina eius est. Ergo id, doctrina sua, idem pol-
 let qd' doctrina euāgelica. Doctrina itaq; euāgelica dominus docet cauendū esse ab
 ambitiosis cuiuscūq; status aut ordinis, ut praelatis, doctoribus, & huiusmodi. Hi autē
 sunt, qui cupiūt ambulare in stolis, id est lōgis, pōpōsis, & superfluis uestibus: saluta-
 ri in illis locis ad quā plurimus cōfluit populus: praesidere in synagogis, & primos re-
 cubitus in coenis obtinere. Docet insuper cauendum esse ab hypocritis, qui prae-
 textu sanctitatis, bona simpliciū deuorāt, siue istos eadē torqueat ambitio, siue mūdi prae-
 rant contemptū. Quae oīa latius prosequitur Matthaeus cap. 23. numero 213. & se-
 quētibus. Hinc transit Marcus ad pauperculā illā mulierem, quae de penuria sua mi-
 75 » sit munus in gazophylaciū tēpli, dicēs. ¶ Et sedēs IESVS cōtra gazophylaciū, aspicie-
 » bat quomodo turba iactaret aēs in gazophylaciū. Et multi diuites iactabāt multa. Cū
 » uenisset autē uidua una pauper, misit duo minuta, quod est quadrās. Et cōuocans dis-
 » scipulos suos, ait illis: Amen dico uobis, quia uidua hāc pauper, plus omnibus misit,
 » qui miserūt in gazophylaciū. Omnes enim ex eo qd' abundabat illis, miserūt: hāc ue-
 » ro de penuria sua, oīa quae habuit misit, totū uictum suū. ¶ Hoc factū de gazophyla-
 cio non habet Matthaeus. Dominus mane ingressus tēplum, raro ante quā inclinaretur
 dies in uesperā, discedere solebat: quod licet ex plerisq; euangelistarū locis cōijce-
 re. nā cibus & potus eius erat, facere uoluntatē patris sui, quā adimplebat, cū illic sta-
 bat, aut docēdo, aut sanando, aut interrogādo, aut respondendo: aut prospiciendo ne
 quid indecēs in domo patris sui fieret, aut si quid pro decoro fieret, probando. Tunc
 autē sedebat cōtra gazophylaciū, id est è regione loci ubi pecuniā deo oblata afferua-
 bātur, qui gazophylaciū dicebat à custodia opū. Et cū uidisset quomodo turba in the-
 saurum domini aēs misisset, & diuites multi multa iecissent: nullos culpauit, sed donū
 pauperulae mulieris cōmendauit: quanquam forte humana aestimatione omniū mi-
 nimum fuisset (nam duo aera minuta, quae erant quarta pars alicuius numi illius tem-
 pestatis) at nō diuina. In quo ostendit, non munus ipsum, sed dantis affectum ante de-
 um aestimari. Nam illa pauperula eo affectu & pietate iu deum ferebatur, ut totam
 miserit substantiam suam, suas opes omnes, & quicquid habuit numorū, immo quod
 etiam illi necessarium erat ad uitam, nisi se plena fide prouidentiae commisisset diuinā,
 at alij ex eo quod abundabat, quod ipsis necessarium non erat, sed quodāmodo su-
 perfluum, miserant in gazophylaciū. Sed quo affectu, qua ue pietate in aliquem
 quispiam fertur, si solum quod superfluum est, illi det: Et tamen tam bonus est deus,
 ut neque illos abijciat, frustret ue gratia, qui sic sua deo aut pauperibus elargiuntur:
 maiori tamen affectui maior commendatio, & gratia respondebit. Et reuera, qui in
 deo non confidunt, pauca dare possunt, nam plurima sunt illis necessaria: quando qui-
 dem quibus prouidentia dei, quae omnia implet, non sufficit, quid sufficiat: Itaq; quā-
 tum confidis, tantū das: tantū inquam, pro tua uirili: & quantū te prouidentiae submit-
 tis, tantū nō indiges. Ergo ut uere diuites simus, & nullis egeamus, prouidentiae no-
 strae nihil tribuamus, etiam si facultates nobis adsint: sed illam omnia ambiētem, con-
 tinentem & gubernantem suspiciamus & admiremur, & ex illa sola pendeamus: af-
 fectum totum, & animi pietatem in deum refundentes: & audiemus à saluatore no-
 stro, plus nos misisse in thesaurum dei, quā omnes diuites seculi. Qui nos & no-
 stros bonos affectus, quos ipse infundit, pro munere acceptare dignetur. Et à nobis,
 quantū ex nobis, pauperrimis & infimis, nec duo minuta habentibus, cū caelestibus,
 ditissimis summisq; laudatoribus in cōfessione trisagiae beatitudinis, summo patri, &
 filio, & spiritui sancto detur laus, honor, & gloria in perennia seculorum secula.
 Amen.

C A P V T T E R T I V M D E C I M V M .

T cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, & quales structurae. Et respondens IESVS, ait illi: Vides has omnes magnas aedificationes? Non relinquetur lapis super lapidem qui non destruat. ¶ Et cum sederet in monte oliuarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & Andreas: Dic nobis quando ista fient: & quod signum erit, quando haec omnia incipient consummari? Et respondens IESVS, coepit dicere illis: Videte ne quis uos seducat. Multi enim ueniunt in nomine meo, dicentes, quia ego sum. & multos seducunt. Cum audieritis autem bella, & opiniones bellorum, ne timueritis: oportet enim haec fieri, sed nondum finis. Exurget enim gens contra gentem, & regnum super regnum: & erunt terrae motus per loca & fames, Initium dolorum, haec. Videte autem uosmetipsos. Tradet enim uos in conciliis, & in synagogis uapulabitis, & ante praesides & reges stabitis propter me in testimonium illis. Et in omnes gentes primum oportet praedicari euangelium. Et cum duxerint uos tradentes, nolite praecogitare quid loquamini: sed quod datum uobis fuerit in illa hora, id loquamini: non enim uos estis loquentes, sed spiritus sanctus. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & consurgent filii in parentes, & morte afficient eos. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic saluus erit. Cum autem uideritis abominationem desolationis, stantem ubi non debet (qui legit, intelligat) tunc qui in Iudaea sunt, fugiant in montes: & qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat, ut tollat quid de domo sua: & qui in agro erit, non reuertatur retro tollere uestimentum suum. Va autem praegnantibus & nutrientibus in illis diebus. Orate uero ut hyeme non fiant. Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio creaturae, quam condidit deus usque nunc, neque fient. Et nisi breuiasset dominus dies, non fuisset salua omnis caro. Sed propter electos quos elegit, breuiavit dies. Et tunc si quis uobis dixerit: ecce hic est CHRISTVS, ecce illic, ne credideritis. Exurgent enim pseudochristi & pseudoprophetae, & dabunt signa & portenta ad seducendos, si fieri potest, etiam electos. Vos ergo uide te. Ecce praedixi uobis omnia. Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellae caeli erunt decedentes: & uirtutes quae in caelis sunt, mouebuntur. Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cum uirtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos suos, & congregabit electos suos a quatuor uentis, a summo terrae usque ad summum caeli. A ficu autem discite parabolam: Cum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit aestas. Sic & uos, cum uideritis haec fieri, scitote quod in proximo sit ostium. Amen dico uobis, quonia non transibit generatio haec, donec omnia ista fiant. Caelum & terra trans

ibunt, uerba autem mea non transibunt. De die autem illo uel hora nemo scit, neq; angeli in caelo, neq; filius, nisi pater. Videte, uigilate & orate. Ne-
 78 scitis enim quando tēpus sit. ¶ Sicut homo qui peregre profectus, reliquit domum suam, & dedit seruis suis potestatem cuiusq; operis, & ianitori praecepit ut uigilet. Vigilate ergo (nescitis enim quando dominus domus ueni-
 at: sero, an media nocte, an gallicantu, an mane) ne cum uenerit repēte, in-
 ueniat uos dormientes. Quod autem uobis dico, omnibus dico: uigilate.

ANNOTATIONES BREUES XLI. CIRCA LITERAM CAP. XIII.

1	egrederetur ἐκπορευομένης	13	in concilijs, εἰς συνέδρια		ταῖς θηλαζούσαις lactantibus
3	has — omnes	14	ante ἐπὶ	26	fiant γένηται * ἢ φυγή ὑμῶν
5	contra templum, κατέναντι τῶ ἱερῶ ex aduerso templi, ἐ regione templi	14	apud stabitis σθῆθεσθε	26	fiat fuga uestra. tribulationes tales, qua- les non fuerunt θλίψεις οἷα οὐ γέγονε
7	fient: ἔσονται	16	statuimini statuimini μη προμεριμνάτε	27	singularia. creaturæ κτισεως
7	incipient cōsummari. μὲν ἡ συνπληροῦνται	16	ne ante solliciti sitis, ne ante sitis anxij quid loquamini, * μηδὲ μελετᾶτε	27	creationis fient. γένηται
10	opiniones ἀκοῶς	17	neque meditemini: quod ὁ ἐὼν	27	singulare. breuiasset ἐκολόθωσε
10	rumores rumores timueritis. θροῦσθε	17	quodcunque loquentes οἱ λαλῶντες	27	decurtasset & infra.
	turbemini	18	qui loquimini οἱ λαλοῦντες	29	hic est ὧδε
11	enim — hæc	19	conferent ἐπαναστήσονται	29	aduerbium. CHRISTVS * ἢ
12	super ἐπὶ	19	insurgent eritis odio ἔσεσθε μισθόμενοι ὑπὲρ	31	aut ergo δὲ
12	contra * ἔσονται	20	eritis odio habiti ab sustinuerit ὑπομείνας	34	autem mouebuntur σαλευθήσονται
21	eram * ἢ τὰ βραχέα & turbationes.	21	perseuerauerit desolationis * ὁ ὄρθρος ὑπὲρ Δανιὴλ τῶ προφήτῃ	37	quatiētur, concutientur parabolam. τὴν πᾶσα βολήν
12	Initium ἀρχαί plurale.		quæ dicta est à Daniele propheta,	37	similitudinem
13	Videte autē uosmet- ipfos. βλέπετε ὃ ὑμῖς ἑαυτοῦς	21	non debet οὐ δεῖ	39	in ostijs. ἐπὶ θύραις
	Cauete autem uos uobisipfis.	25	non oportet nutrientibus	40	in foribus non transibit

οὐμῶ

42 *οὐ μὴ παρέλθῃ*
nequaquam prateribit
& infra
in caelo

44 *οἱ ἐν οὐρανῷ*
qui in caelo sunt
cuiusque operis
ἢ ἡ κάσφ τοῦ ἔργου αὐτοῦ

47 *& unicuique opus suū*
Quod
plurale.

COMMENTARIUS IN CAPVT DECIMVMTERTIVM.

Vo pacto dominus discipulis suis praedictionem destructionis secundi templi insinuarit, aperit Marcus, dicens. **¶** Et cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, & quales structurae. Et respondens **I**ESVS, ait illi: Vides has omnes magnas aedificationes? Non relinquetur lapis super lapidē qui non destruat. **¶** His quae hic dicuntur, respondent scripta Matthaei capite 24. numero 224. Et videtur dominus citra uesperam (quia iturus erat in Bethaniam) tunc e templo egressus, quod tunc destructum iri asseruit. Et merito quidem, quia postquam scribae & pharisaei rationem non habuerant ueri templi dei quin illud destrueret: iustum erat, ut templū eorū in quo tanta gloria deus ipsos uisitauerat, & eū sic uisitantem neque receperant, neque intellexerant, funditus euerteretur. De gloria autē secundi templi, quod cōditum est sub Zorobabele, inquit Aggaus: Nolite timere, quia haec dicit dominus exercitū. Adhuc unum modicū est, & ego cōmouebo caelum & terrā, & mare & aridam: & mouebo omnes gentes, & ueniet desyderatus cūctis gentibus: & implebo domum istā gloria, dicit dominus exercitū. Et subdit: Magna erit gloria domus istius nouissimae, plusquam primae, dicit dominus exercitū. Et unde illi tāta gloria? Ex praesentia certe saluatoris, qui erat Messias, & in quo habitabat plenitudo diuinitatis corporaliter. Et in structuris illius templi non remansisse lapidē super lapidē, quāuis perabunde sufficiat Euāgelij testimoniū: ex historijs tamē idem quoque perspectū haberi potest. Nam impio Iuliano mandate reparari templū Hierosolymis, quicquid supererat uetustarū ruinarum, & fundamentorū, funditus euerterūt, erueruntque Iudaei ad nouum instaurandum: ut & praedictio **C**HRIStI uerissima cōprobaretur dicētis: Nō relinquetur lapis super lapidē, qui nō destruat. Sed terramotus elocās & dissilire faciēs, quae iacebant fundamēta, & terribilis turbo calcē, & quae intrito faciundo praeparabāt euentilans, & flāma ultrix quae inferne frequenter erūpebat, formidabiliter discurrens, & miserabiliter multa milia hominū praefocans & exurens: conatus eorū perfregerunt, & operas illuserunt. Quod ex Theodorito in historia ab Epiphano nobis relicta, libro sexto cognoscitur: & etiam in historia quae ob sui dignitatem a maioribus nostris Ecclesiastica meruit nominari, libro decimo circa finē. Sed & Adammanus, qui sub Theodosio iuniore de locis terrae sanctae conscripsit, quod illius templi ullū superesset uestigium, ne unum quidem uerbum fecit: tametsi de quodam templo in monte Sion sito, sed extra portam & urbis Hierosolymae situm, mentionem faciat. Quid igitur (inquit) qui religionis gratia loca sancta adierunt, de templo Salomonis narrare solent, quod scilicet in illud nemini, siue Christiano, siue Iudaeo sub poena mortis introspicere liceat, tanto minus pedem inferre? Profecto impudentissimum mendaciū, cum a tempore Babylonicae captiuitatis non extiterit templum Salomonis, quod fuit primum templum, sed in illa fuerit funditus subrutum: postea autē secundū templū, nō Salomonis, sed Zorobabelis dictum, a primis etiam extructum fundamentis. Quod & tandem a Tito & Vespasiano euersum est. Et deinde sub Iuliano apostata, cum (ut dictum iam est) dei in iussu nouū instaurare uellet, quicquid ex antiqua ruina uestigij remanserat, prorsus deletum est. Nequaquam ergo quod nunc Mauri ostentāt Hierosolymis, est templū Salomonis aut Zorobabelis: sed mēdaciū diaboli & delubrū fatanae, quod ipsi suo Mahumeti filio praedictionis extruxerūt, quam Meschitā appellant. Hoc dicitur

76

Agg. 21

Colof. 24

F 4

cū uolui, ne cui illuc eunti cupiditas obrepāt, aut introspectiendi, aut ingrediendi: quæ enim religio aut pietas esset, cupiditate eum locum intrandi suam uitam exponere: ex quo suo quodammodo iure, diabolus omnium intrantium animas in perditionem rapit. Sicut enim prima illa Hierusalem, nullū locum præcipue sanctū, præter templum habebat: sic hac tempestate in ea quæ nunc est, siue Helia sit, siue alia homonymos Hierusalem (nō enim est illa prima) nihil est præcipue prophanū, & prorsus solo æquandum, præter id templum, quod Salomonis fabulose appellant, in quo tanto tempore sacrificatum est diabolo. Sed de his satis, cum constet supra quàm dici possit, CHRISTI dictū esse uerissimū. Cōtinuò subiungit Marcus interrogationem, quā discipuli super dictis ipsius fecerūt domino, dicēs. ¶ Et cū sederet in mōte oliuarum cōtra templū, interrogabant eū separatim Petrus, & Iacobus, & Ioannes, & Andreas: Dic nobis quando ista fient, & quod signū erit quādo hæc omnia incipiēt consummari: Et respōdens IESVS, coepit dicere illis: Videte ne quis uos seducat. Multi enim uenient in nomine meo, dicētes quia ego sum, & multos seducent. Cū audieritis autē bella & opīniones bellorū, ne timueritis. Oportet enim hæc fieri, sed nondū finis. Exurget enim gens cōtra gētem, & regnū super regnum, & erunt terræ motus per loca & fames. Initium dolorum, hæc. Videte autem uosmetipsos. Tradent enim uos in cōcilijs, & in synagogis uapulabitis, & ante præfides & reges stabitis propter me, in testimonium illis. Et in omnes gentes primum oportet prædicari Euangeliū. Et cum duxerint uos, tradentes, nolite præcogitare quid loquamini: sed quod datum uobis fuerit in illa hora, id loquamini. Non enim uos estis loquentes, sed spiritus sanctus. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & confurgent filij in parentes, & morte afficient eos. Et eritis odio omnibus propter nomē meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic saluus erit. Cum autem uideritis abominationem desolationis, stantem ubi non debet (qui legit intelligat) tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in mōtes: & qui super tectum, ne descendant in domum: nec introēat ut tollat quid de domo sua, & qui in agro erit, non reuertatur retro tollere uestimentum suū. Væ autē prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Orate uero ut hyeme non fiant. Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam cōdidit deus usque nunc, neque fiēt. Et nisi breuiasset dominus dies, non fuisset salua omnis caro. Sed propter electos quos elegit, breuiauit dies. Et tunc si quis uobis dixerit, ecce hic est CHRISTVS, ecce illic, ne credideritis. Exurgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa & portēra ad seducendos, si fieri potest, etiam electos. Vos ergo uideate: Ecce prædixi uobis omnia. Sed in illis diebus, post tribulationem illam, sol cōtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cœli erūt decidentes: & uirtutes quæ in cœlis sunt, mouebuntur. Et tunc uidebunt filium hominis uenientē in nubibus cū uirtute multa & gloria. Et tūc mittet angelos suos, & cōgrebabit electos suos à quatuor uentis, à summo terræ usq; ad summum cœli. A sicu autē discite parabolā: Cum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas. Sic & uos cū uideritis hæc fieri, scitote quod in proximo sit in ostijs. Amen dico uobis, quoniā non transibit generatio hæc, donec omnia fiant. Cœlum & terra trāsibunt: uerba autem mea nō transibunt. De die autē illo uel hora nemo scit, neque angeli in cœlo, neq; filius, nisi pater. Videte, uigilate & orate. Nescitis enim quando tempus sit. ¶ Sedebat dominus in mōte oliuarum è regione ciuitatis. Mons enim oliuarum è regione Hierusalem est, ex parte orientis, dicēte Zacharia: Et stabunt pedes eius in die illa super montem oliuarum, qui est contra Hierusalem ad orientem. Illic ergo sedebat dominus, tertia die post sabbatum, quam uulgus adhuc more gentium diem Martis appellat: sedebat inquam conuersus ad Hierusalem. Et interrogatio discipulorum & responsio domini latius posita est, & explicata apud

Zab. 14.

cata apud Matthæum capite 24. numero 226. & sequentibus. Quod autem hic ait Marci interpres: Videte autē uosmetipsos: id perinde uult ac, Attendite siue caute uobisipfis. Et addit Marcus ad Matthæū, quomodo prædictū est apostolis, quod tradendi essent in concilia, & in synagogis flagellandi, & apud præfides & reges statuendi, propter dominum in testimonium illis. Qui ita testes fuerunt tam CHRISTI, quàm uerborum eius, quod est sanctum euangelium, ut gloriosi martyres euaserint. Dicit præterea ut & Matthæus capite uigesimoquarto, numero. 227. quod euangelium prius prædicandum est ad omnes gentium nationes, quàm ueniat dies domini. At qui nunc uidemus euangelium prædicari apud nationes nunquam antea cognitās, quæ ex parte occidentis ab Hispanis repertæ sunt, ultra insulas Antropophagorum, intra zonam torridam deurgēdo ad Hypogeum. Sed et ex parte orientis, ad quā etiam ultra eam insulam, quam Taprobanam & Macrobiorum insulā esse putant, enauiugant, ac aliquibus in locis dominantur Lusitani: auditur his diebus sanctum nomē CHRISTI. Sed utinam omnes essent tam auidi illuc optimam margaritam inferendi, quæ est pura doctrina CHRISTI, quàm cupidi sunt illinc referendarum è conchylibus margaritarum, gemmarum, copię auri argentiq̃, aromatum, & cæterarum id genus mercium: & plus posset in pectoribus nostris CHRISTI charitas, quàm cæca miseratq̃ cupiditas. Iam bona pars orbis, à tricenis annis, è faucibus leonis rugientis per totius terræ ambitum animas misere deglutientis erepta esset. Sed fiat CHRISTI uoluntas. At tandem fiet, & prædicabitur ubique CHRISTI euangelium, electis quidem ad salutem, reprobis autē ad condemnationem: prædicabitur inquam pure (hæc mihi in CHRISTO fiducia) non admixtis traditionibus humanis, quod adhuc nequam fit. Nam CHRISTVS est omnia, & solus sua doctrina saluare omnia potens et sufficiens. Et quod dominus præcipit, ut fideles traditi potestatibus propter se, non præcogitent quid sint responsuri: id ideo est ut melius intelligant omnia quæ tunc dicent, non sua esse, sed spiritus sancti. Et horum plurima tradidit Matthæus capite decimo, numero 94. & sequentibus. Ideo in eo loco, qui huic respondet, illa non resumpsit: quorū rursus discipulis hic ex Marco memoriā ingessit dominus. Sed de abominatione desolationis, & reliquis quæ sequuntur, tangit Matthæus cap. uigesimoquarto, numero 228. & sequentibus. At in particula: De die autem illo uel hora nemo scit, neq̃ angeli in cœlo, additur ultra Matthæū, neque filius: quod putatur adiectitiū, præsertim cum dicat Matthæus: Nemo nouit filium nisi pater: neq̃ patrē quis nouit, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Ideoq̃ filiū illud nosse (& quid nō nosset æterna dei sapiētia: etsi non ad reuelandum. Quod si non sit adiectitiū, & simpliciter, hoc est sine adiectione ad reuelandū, intelligatur filiū nescire, hoc ad hypostasim ipsam nequaq̃ referri potest (ut perfidus Arrhius, Photinus, aut incōsentaneè nominatus Erionomius, cū ἄνομος idem esset ἄπιστός τε ἔθεος, aut aliquis huiusmodi satanicorū canū uellet) sed naturæ assumptæ infirmitatē respicit, antequā in sua immortalitatis fulgore gloria. Quis enim CHRISTVM uersatum in terris secundum naturæ assumptæ humilitatem dixisset omnia potentem? Et quid prohibet, qua natura non omnia potuit, tūc eadē eum nō omnia distincte, determinate, & exacte, ut patrē nosse? Duæ certē in CHRISTO erant uoluntates, & duo intellectus, etsi in una indiuisæ hypostaseos persona. Qui si etiam nunc omnia secundum formam illam, qua semper minor est patre, omnia scit exacte: non tamen id absolute, & independentē, ut pater, & ut filius κατὰ τὴν μορφὴν, qua deo est æqualis: sed dependēter & participatiue, ea quidē participatione qua maior esse nō potest, quæ iuxta prophetam, ἔχρισεν ὁ θεός præ participibus suis. Cum ait: Videte, uigilate & orate: cautionem, diligentiam, & mentis in deū eleuationē, ac dei scientiā, iuge in ea exercitium, & desuper gratiam dei expectandam esse admonet. Cum dicit, uidete: hic est cautio, hic dei scientia. Cum, uigilate:

Psal. 44

78 » hic diligentia, hic iuge exercitium. Cum, orate: hic eleuatio mentis in deum, hic gratia à deo expetenda. Et subdit Marcus parabolam de homine, qui peregre proficiscitur, dicens. ¶ Sicut homo, qui peregre profectus, reliquit domum suam: & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis, & ianitori præcepit ut uigilet. Vigilate ergo: Nescitis enim quando dominus domus ueniat: sero, an media nocte, an gallicantu, an mane: Ne cum uenerit repente, inueniat uos dormientes. Quod autem uobis dico, omnibus dico: uigilate. ¶ Hanc non uidetur tetigisse parabolam Matthæus: quanquam de sollicitudine uigilandi admonuit cap. uigesimo quarto, numero 234. Homo qui peregre profectus est, CHRISTVS, qui in cœlum abiit. Domus, quam præsentia corporali reliquit, ecclesia. Serui eius, fideles quique, & maxime qui alijs præ sunt: quibus dedit potestatem cuiusque proprii operis: quia cuiusque distribuit dona ad proprium, secundum gradum suum, opus peragendum. Sed nunquid etiam dedit potestatem ad mala: Minime inquam ad mala opera non est potestas, sed impotentia. Ex domino ergo ista ad mala potestas, & uerius impotentia non est, sed ex nobis. Ianitor, pastor, uicarius CHRISTI, qui ostium est, qui præest custodiæ ecclesiæ. Mâdat illi præ cæteris uigilare: quia eius officium est intendere præcipue, ut quisque in ecclesia manens, suum opus, & bonum quidem opus, cuius potestatem habet, ac donum, peragat: ne fur fores infringat, ne seruos domini sui à bono inturbet, ne cruentus lupo in ouile CHRISTI irrumpat. Attamen sic debet uigilare, ut & seruos omnes cogat uigilare. Vigilare, est fidei, spei, plenissimæque in CHRISTO fiducia, charitati, bonisque operibus accurate intendere. Dormire, est illa omittere, aut ad uitia plabi. Aduertur domini particularis, dies mortis cuiusque. Nox, totum tempus mortalis uitæ. Serum, pueritia. Media nox, tempus medietatis uitæ, ipsaque iuuenta. Gallicantus, senectus. Mane, uitæ exitus. Nam ut serum, initium noctis: sic pueritia initium mortalis uitæ. & ut mane exitus noctis, & initium lucis: sic exitus uitæ, principium diei æternitatis, inter quæ aliæ intermediae ætates currunt. Et hac parabola, qua benignissimus dominus alloquebatur apostolos, omnes suos ad finem usque mundi alloquitur fideles. Proinde dicit: Quod uobis dico, omnibus dico: uigilate. Ergo det nobis illa infinita bonitas, de nobis infinities plusquam nos ipsi, sollicita: sic cuiusque opus suum, ad quod in hoc mundo positus est, peragere: sic accurate, sic attente uigilare, ut à domino gloriæ, quacumque hora uenerit, audire quisque possit: Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui, cum quo esse maximum gaudium est, quem nosse uita æterna est, quem laudare gloria immensa. Ipsi ergo soli deo immortalis, incomprehensibili, inuisibili, patri & filio, & spiritui sancto gloria, honor, & uirtus, & nunc & per infinita seculorum secula. Amen.

CAPVT DECIMUM QVARTVM

79

Narrat autem pascha, & azyma post biduum, & quærebant summi sacerdotes & Scribæ, quomodo eum dolo tenerent & occiderent. Dicebat autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. Et cum esset Bethania in domo Simonis Leprosi, & recuberet, uenit mulier habens alabastrum unguenti nardi pisticæ preciosi: & fracto alabaastro effudit super caput eius. Erant autem quidam indigne ferentes intra semetipsos, & dicentes: Ut quid perditio ista unguenti facta est? Poterat enim unguentum istud uenundari plusquam trecetis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam. IESVS autem dixit: Sinite eam, Quid illi molesti estis? Bonum opus operata est in me.

in me. Semper enim pauperes habetis uobiscū, & cum uolueritis, potestis
 illis benefacere: me aut non semper habebitis. Quod habuit, hæc fecit: præ
 uenit ungere corpus meum in sepulturam. Amen dico uobis, ubicunq; præ
 dicatum fuerit euangelium istud in uniuerso mundo, & quod fecit hæc, nar
 15 rabitur in memoriã eius. ¶ Et Judas Scariothis unus de duodecim abiit ad 80
 summos sacerdotes, ut proderet eum illis. Qui audiētes, gauisi sunt, & pro
 miserūt ei pecuniam se daturus. Et quærebat quomodo illū opportune tra
 20 deret. ¶ Et primo die azymorū, quando pascha immolabāt, dicunt ei disci- 81
 puli: Quō uis eamus, & paremus tibi ut manduces pascha? Et mittit duos
 20 ex discipulis suis, & dicit eis: Ite in ciuitatē, & occurret uobis homo lagenā
 aquæ baiulās. Sequimini eū: & quocūq; introirerit, dicite domino domus,
 quia magister dicit: Vbi est refectio mea, ubi pascha cū discipulis meis man
 25 ducem? Et ipse uobis demonstrabit cœnaculum grande stratum, & illic pa
 rate nobis. Et abierunt discipuli eius, & uenerunt in ciuitatem, & inuenerūt
 25 sicut dixerat illis, & parauerunt pascha. ¶ Vespere autem facto, uenit cum 82
 duodecim. Et discumbētibus eis & manducantibus, ait IESVS: Amē dico
 uobis, quia unus ex uobis tradet me, qui manducat mecum. At illi cœperūt
 cōtristari, & dicere ei singulatim: Nunquid ego? Qui ait illis: Vnus ex duo
 30 decim, qui intingit mecum manum in catino. Et filius quidem hominis ua
 dit sicut scriptum est de eo: uæ autem homini illi per quem filius hominis
 30 tradetur: bonum erat ei, si non esset natus homo ille. ¶ Et manducantibus 83
 illis, accepit IESVS panem: & benedicens, fregit, & dedit eis, & ait illis:
 Sumite, Hoc est corpus meum. Et accepto calice, gratias agens, dedit eis.
 Et biberunt ex illo omnes. Et ait illis: Hic est sanguis meus noui testamen
 35 ti, qui pro multis effundetur. Amen dico uobis, quia iam non bibam de
 genimine uitis, usque in diem illum, cum illud bibam nouum in regno dei.
 Et hymno dicto, exierunt in montem oliuarum. Et ait eis IESVS: Omnes
 scādalizabimini in me in nocte ista: quia scriptum est: Percutiam pastorē,
 & dispergētur oues. Sed postquā resurrexero, præcedam uos in Galilæam.
 40 ¶ Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Et ait 84
 illi IESVS: Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus
 uocem bis dederit, ter me es negaturus. At ille amplius loquebatur: Et si
 oportuerit me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autē & omnes
 dicebant. Et ueniunt in prædium, cui nomen Gethsemani. Et ait discipulis
 45 suis: Sedete hic donec orem. Et assumit Petrum & Iacobū & Ioānem secū,
 & cœpit pauere & tædere. Et ait illis: Tristis est anima mea usq; ad mortē.
 Sustinete hic & uigilate. Et cum processisset paululum, procidit super ter
 ram: & orabat, ut si fieri posset, transfiret ab eo hora, & dixit: Abba pater, o
 50 mnia tibi possibile sunt, transfer calicem hunc à me. Sed non quod ego uo
 lo, sed quod tu. Et uenit, & inuenit eos dormiētes. Et ait petro: Simon dor
 mis? Non potuisti una hora uigilare? Vigilate & orate, ut nō intretis in ten-

tationē. Spiritus quidem promptus est, caro uero infirma. Et iterum abiēs, orauit, eundem sermonem dicens. Et reuersus, denuo inuēnit eos dormientes (erant enim oculi eorum grauati) & ignorabant quid responderent ei. Et uenit tertio, & ait illis: Dormite iā, & requiescite. Sufficit. Vēnit hora, 55
 ce filius hominis tradetur in manus peccatorum. Surgite, eamus: Ecce qui me tradet, pp̄e est. Et adhuc eo loquēte, uenit Iudas Scarioth unus de duodecim, & cum eo turba multa cum gladiis & lignis, missi à summis sacerdotibus & Scribis & senioribus. Dederat autē traditor eius signum eis, dicēs: Quencunq; osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & ducite caute. Et cum uenisset, statim accedēs ad eum, ait: Aue rabbi. & osculatus est eum. At illi manus iniecerunt in IESVM, & tenuerunt eum. ¶ Unus autē quidā de circumstantibus educens gladium, percussit seruum summi sacerdotis, & amputauit illi auriculā. Et respondēs IESVS, ait illis: Tanquam ad latronē existis cum gladiis & lignis comprehendere me? Quotidie eram apud uos in tēplo 65
 docēs, & non me tenuistis. Sed ut impleātur scripturæ. Tunc discipuli eius relinquētes eum, omnes fugerunt. Adolescens autem quidam sequebatur eum, amictus sindone super nudo, & tenuerūt eum. At ille reiecta sindone, 86
 nudus profugit ab eis. ¶ Et adduxerunt IESVM ad summum sacerdotem, & conuenerunt omnes sacerdotes & Scribæ & seniores. Petrus autem à longe secutus est eum usq; intrò in atrium summi sacerdotis, & sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se. Summi uero sacerdotes, & omne concilium quærebāt aduersus IESVM testimoniū, ut eum morti traderēt: nec inueniebant. Multi autē testimonium falsum dicebant aduersus eum: & conuenientia testimonia non erant. Et quidam surgentes, falsum testimoniū ferebant aduersus eum, dicentes: quoniam nos audiuius eum dicentem: Ego dissoluam templum hoc manufactum, & post triduum aliud non manufactum ædificabo. Et non erat conueniens testimonium illorum. Et exurgēs summus sacerdos in medium, interrogauit IESVM, dicēs: Non respondes quicquam ad ea quæ tibi obiiciūtur ab his? Ille autē tacebat, & nihil respondit. Rursū sūmus sacerdos interrogabat eū, & dixit ei: Tu es CHRISTVS filius dei benedicti? IESVS autē dixit illi: Ego sum, & uidebitis filium hominis sedētem à dextris uirtutis dei, & uenientem cum nubibus cœli. Summus autē sacerdos scindens uestimēta sua, ait: Quid adhuc desyderamus testes? Audistis blasphemiam. Quid uobis uidetur? ¶ Qui omnes cōdemnarunt eum esse reum mortis. Et cœperunt quidam cōspuere eum, & uelare faciē eius, & colaphis eum cædere, & dicere ei, prophetiza. & ministri alapis eum cædebant. ¶ Et cum esset Petrus in atrio deorsum, uenit una ex ancillis summi sacerdotis: & cum uidisset Petrum calefacientem se, aspiciēs illū, ait: Et tu cum IESV Nazareno eras. At ille negauit, dicēs: Neque scio, neque noui quid dicas. Et exiit foras ante atrium, & gallus cantauit. Rursus autem cum uidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus, quia hic ex 90
 illis est

illis est. At ille iterum negavit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebat Petro: Verè ex illis es: nam & Galilæus es. Ille autem cœpit anathematizare & iurare, quia nescio hominè istum quem dicitis. Et statim gallus iterum cantavit. Et recordatus est Petrus uerbi quod dixerat ei IESVS: Prius quam gallus cantet bis, ter me negabis. Et cœpit flere.

ANNOTATIONES BREVES LXX. CIRCA LITERAM CAP. XIII.

3	in die festo ἐν τῇ ἑορτῇ	22	refectio — meâ: ὁ κατ'ἀλυσμα	οὗ	cuius
	in festiuitate		diuerforium	46	pauere & tædere. ἐκθαμβεῖσθαι ἢ ἀδύμονεσθαι
4	fieret in populo ἔσται τῷ λαῷ	23	cœnaculum ἀνώγειον		expauescere & grauius angere.
	fiat populi	23	stratum * ἔτοιμον paratum: — &	47	Suffinete μείνατε
6	spicati πισικῆς	28	Nunquid ego? Ὁ ἄλλος, μίτι ἐγώ;	49	Manete non quod ego uolo, sed quod
	pisticæ, fidelis, probatae	28	& alius, nūquid ego?		οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί
7	intra semetipsos πρὸς ἑαυτοὺς	29	Qui * ἀποκριθεὶς respondēs,	55	nō quid ego uolo, sed iam: (quid.)
	apud sese	29	qui intingit ὁ ἐμβραβηθόμενος	56	de cætero qui me tradet, ὁ πρῶτος ἀδιδόμενος
8	Vt quid εἰς τί	29	anceps ad p̄sēs & im-		præfens.
	Ad quid	29	mecū — manū (perf.)	57	Et * εὐθέως continuō
8	enim — unguentum	31	tradetur. πρῶτος ἀδιδόμενος	57	Iudas — Scarioth
12	habebitis. ἔχετε	31	præfens. & infra.	58	lignis, — missi
	præfens. & infra.	33	Sumite, * φάγετε comedite.	59	traditor eius ὁ πρῶτος ἀδιδόμενος αὐτοῦ
14	& quod ἢ ὁ	35	effundetur. ἐκχυνόμενον	59	qui tradebat eum signum σύσημον
	& id quod relatiuum.	37	præfens. hymno dicto, ὑμνήσαντες	60	symbolum ducite caute, ἀπαγγέγετε ἀσφαλῶς
15	in memoriam εἰς μνημόσυνον		cum hymnū dixissent, plurale.		abducite tuto, abducite secure.
15	eius. αὐτοῦ	38	in me — in nocte ista:	61	ait * αὐτῷ illi, — Aue
	fœmininum.	42	amplius loquebatur. ἐκ περιωσῆς ἔλεγε	61	rabbi * ῥαββί rabbi.
15	Scariothis ὁ ἰσκαριώτης	42	ex abūdanti dicebat.	62	In IESVM: ἐπ' αὐτῶν
	Isariotes	42	Et si μᾶλλον ἔαρ		in eum
16	proderet πρὸς ἄνδρα		Immo si	62	circunstantibus, τῶν παρεσκηκότων
	traderet	43	me — simul		astantibus
18	discipulī * αὐτῶν sui.	44	cui		
20	lagenam κεράμιον				

	& infra.	74	conuenientia	90	Nazarenō
66	Tunc καὶ & — discipuli eius		ἴσα æqua,	90	Νεϋ̄ scio, neϋ̄ noui
67	Adolescens νεανίσκος diminutiuum.	77	sufficiētia, bona	91	particulæ permutatæ, ante atrium:
68	tenuerunt eum * οἱ νεανίσκοι		post triduum διὰ τριῶν ἡμερῶν		εἰς τὸ προαύλιον
	adulescentuli.	78	per triduum	94	Galilæus es.
70	& conuenerunt Ἐ συνέχονται & conueniunt * αὐτῷ ad eum		Et non Ἐ οὐδὲ * οὕτως		* ἢ ἡ λαλιὰ σου ὁμοιάσῃ & loquela tua assimilata
70	sacerdotes οἱ ἀρχιερεῖς summi sacerdotes	80	Et ne sic quidem Ἐ οὕτως οὐκ οὕτως	94	anathematizare (tur. ἀναθεματίζεσθαι)
71	ministris — ad ignem,		ad ea quæ tibi obijci- untur ab his?		detestari
72	calefaciebat — se: θερμαινόμενος calefiebat * πρὸς δ' φῶς ad lucē	82	τί οὗ τοίους καταμαρ- τυροῦσθαι;	95	nescio οὐκ οἶδα
			Quid isti aduersum te testantur?	95	non noui statim
74	Multi autem ἄλλοι enim	82	filius — dei		ἐκ δευτέρου
		82	dixit — illi		secundo,
		83	uirtutis — dei		iterum
		84	desyderamus ἄξιον ἔχομεν	97	Et coepit flere. ἢ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε
			opus habemus		Et prorupit in fletum.

COMMENTARIUS IN CAPVT QVARTVM DECIMVM.

Odem die, id est tertio post sabbatum, qui Marti adscribitur, & ecclesia-
stico more feria tertia dicitur, è monte oliueti concessit dominus Betha-
niam (hac enim illuc erat uia) ubi honorificam cum Simone leproso, &
Lazaro, & quibusdā alijs amicis suis celebrauit cœnam, quæ nouissima
fuit, quam cum illis amicis suis fecit. Sed & tunc principes sacerdotū, cū
Scribis & Phariseis facto concilio decreuerant eum perdere: & iam ipsi querebant
79 „ quomodo eum dolo tenerent, & occiderent. Quod aperit Marcus, dicens. ¶ Erat au-
„ tem pascha, & azyma post biduum, & querebant summi sacerdotes & Scribæ quo-
„ modo eum dolo tenerent & occiderēt. Dicebant autem: Non in die festo, ne forte tu-
„ multus fieret in populo. Et cum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, & recum-
„ beret, uenit mulier habēs alabastrum unguenti nardi pisticæ preciosi: & fracto alaba-
„ stro, effudit super caput eius. Erant autem quidam indigne ferentes intra semetipfos,
„ & dicentes: Vt quid perditio ista unguenti facta est: Poterat enim unguentum istud
„ uæundari plusquam trecētis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebāt in eā. IESVS
„ autem dixit: Sinite eam: Quid illi molesti estis: Bonum opus operata est in me. Sem-
„ per enim pauperes habetis uobiscū, & cum uolueritis, potestis illis benefacere: me au-
„ tem nō semper habebitis. Quod habuit, hæc fecit: prauēnit ungere corpus meum in
„ sepulturam. Amē dico uobis, ubicunque prædicatum fuerit euangelium istud in uni-
„ uerso mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriā eius. ¶ Cum ait, Erat autē pa-
scha & azyma post biduū: hoc incipiendo à postero die intelligit. Nā biduo post tertiā
illā feriā, interceptis scilicet quarta quintaque ferijs, erat pascha & azyma, id est esus agni
paschalis, & panū azymorū, hoc est nō fermētatorū: in uespera scilicet, qua pasceue
sabbati incipiebat, id est (diē à uespera more Hebræorū incipiēdo) incipiēte sexta feria,
& in

& in crepusculo exordij diei Veneris, quando & dominus pascha suam cum discipulis suis absoluit, ut in Matthæi uigesimo sexto cap. numero 245. uisum est. Vbi, sed paulo ante numero 239. & de doloso summorum pontificum, & pharisæorum inuito consilio idem Matthæus meminit. Necnō de cœna domini in domo Simonis leprosi: nō tunc quidē leprosi, sed qui olim (nā gratia CHRISTI saluatoris, qui omnia saluat, eum sanauerat) talis fuerat: quando quidē qui adhuc tali foeditate laborabāt, ab aliorū & consuetudine & loco arcebantur, neq; cuiq; è mundis licebat cum huiusmodi cibum, potum ue sumere. Ergo prius leprosus fuerat: tunc autem nō erat, sed mūdus, & ipsis quoq; mundis mundior: sic enim mūdi sunt, quos CHRISTI IESV summa mūdauit benignitas. De cœna (inquā) quæ à domino celebrata est cū huiusmodi Simone olim leproso, & (ex Ioanne) Lazaro olim mortuo multū foetido & corrupto, sed tūc rediuiuo, odoro, & incorrupto, & quibusdā alijs amicis suis, ministrante Martha, & unguente Maria sorore eius: tanquam mundo per ipsum mundato & sanato uiuificatōq; à modo præsentia corporali subtracta, & peregrinatione mortali finita, ualedicturo. Quid enim designat Simon, nisi ex se immūdum genus nostrum? Quid Lazarus, nisi ipsum idem mortuum, & grauissimis peccatis tabefactum atque corruptum? Quid CHRISTI in eos præcedens beneficium, nisi redemptionem omnium & à peccatis & à morte ipsa, qui ad gratiam eius uenerunt? Quid cœna illa, nisi quod uocat eosdem quos mundat ac suscitāt ad cœnam uitæ æternæ, ad cœlestes delicias, & gaudia paradisi interminā? Quid ministeriū Marthæ, nisi eorū qui hic in uita actiua sanctē uersati fuerint, cœlestium deliciarum participationē? Quid Mariæ sororis eius unguenti preciosi effusio, nisi redolentissimam contemplantium in cœlesti illa regia, ante deum cōuersationem? Quid indigne ferentes, nisi reprobos, quos etiam in fine mundi felicitas, & gloria bonorum torquebunt? Quod aut mulier, quæ tulit alabastrum unguenti *νάρδου πισικῆς πολυτελοῦς*, id est nardi pisticæ preciosi, Maria soror Marthæ & Lazari extiterit, extra omnem controuersiam est. Porro cum dominus dixit: Præuenit ungere corpus meum in sepulturam: insinuauit tempus sepulturæ suæ esse propinquum, ut reuera erat. Nam biduo exacto sexta feria citra initium noctis, id est principij sequentis diei, sepultus est. Et cum subiunxit: Amen dico uobis, ubique prædicatum fuerit euangelium istud in uniuerso mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam eius. hoc uoluit rependi gratiæ Mariæ sororis Marthæ, ut hæc unctio, qua ipsa dominū unguento perfudit, in toto mundo narretur in memoriam ipsius Mariæ. Quod & fit, ubicūque gentium hoc (à quocunq; id fiat) legitur euangelium (hoc enim uoluit deus in memoriam illius esse) etsi qui legunt, aut audiunt, aut de eo loquuntur, non intelligāt: hic enim est euangelij spiritus. Sed quid hoc nobis monstrat, nisi in illa summæ beatitudinis cœna, iustos in memoria esse æterna: & malorū indignationem eos lædere non posse? sicut scriptum est: In memoria æterna erit iustus, ab auditione mala non timebit. Et quomodo timerent, quos deus ipse defendit? Et hæc defensio & gratiæ repensio, contra indignationem eorum, qui in eā fremebāt, adiecta est: ut omnia & cœlestia & inferna ad gloriæ beatorū cumulum adijcere intelligantur. Sed quæ hic tangit Marcus, eadem habet Matthæus cap. uigesimo sexto, numeris 241. 242. Deinde adijcit Marcus de Iuda indignante, maxime ob unguenti effusionem: & subinde forsan ob Mariæ sororis Marthæ excusationem: & quia prædictum fuit à domino memoriam illius non esse intermorturam: id enim illius indignationē augere potuit. quando quidē malis iustorum gloria et dei acceptatio erunt in tormentū. De Iuda igitur sic subdit Marcus, dicens. ¶ Et Iudas Iscariotes unus de duodecim, abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis. Qui audientes, gauisi sunt, & promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quarebat quomodo illum opportune traderet. ¶ Summi sacerdotes audientes Iudam uolentem prodere res

*De maria sorore
marthæ & lazari.*

Psal. iii.

86

- gem gloriæ, gauisî sunt. Et quid hoc, nisi dæmoniorû principes, de indignatione, ira, inuidia, insaturabili cupiditate, furia damnatorû gaudere: et si ipsi simili miseria teneantur, id est indignatione perpetua, implacabili iracûdia, inuidia insanabili, & cæteris id genus, quibus nunquã emori uolentes perpetuò moriuntur pestibus. Sed de hoc Iudæa (qui uidetur quarta feria, id est die Mercurij fuisse) ad summos pontifices accessit, principẽ potestatis tenebrarû repræsentãtes, cuius & ipsi uices gerebant, Matthæus cap. uigesimosexto, numero 243 expressit ab uide. Nunc de symbolico pascha domini, prosequitur Marcus, dicens. ¶ Et primo die azymorum, quando pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quò uis eamus & paremus tibi, ut manduces pascha: Et mittit duos ex discipulis, & dicit eis: Ite in ciuitatẽ, & occurret uobis homo lagenã aquæ baiulans: sequimini eum, & quocunq; introierit, dicite domino domus, quia magister dicit: Vbi est refectio mea, ubi pascha cû discipulis meis manducet: Et ipse uobis demonstrabit cœnaculû grãde, stratû: et illic parate nobis. Et abierunt discipuli eius, & uenerunt in ciuitatem, & inuenerunt sicut dixerat illis, & parauerunt pascha. ¶ Quæ dicitur hic prima dies azymorû: Certè dies qua panes azymi in ea qua incipiebat uespera, comedebantur, & agnus paschalis immolabatur, maçtabatur, parabatur que ut comedere nocte illa. Et hæc dies erat feria sexta, quæ & dicitur dies Venens: qua incepta, pascha & azyma nocte comedebantur, sicut scriptum est Exodi cap. duodecimo: Septem diebus azyma comedetis. Et subditur: Dies prima erit sancta ac solennis: quod & insinuat euangelista cum ait: Primo die azymorum, quãdo pascha immolabant. ¶ At dices, die Iouis interrogatus dominus à discipulis, ubi pararet pascha, misit eos in Hierusalem, quare dies azymorum etiam dies Iouis dicebatur. Vtrûque inus inficias. Nam cœpta parasceue interrogatus est dominus, & misit discipulos, forte sollicitos ne ipse cœpta die azymorum minime recordaretur, aut certe tardius æquo, pascha necessario immolandum: ostendens illis prouidentiam nihil fugere posse: quod melius eis insinuauit cœpta iam uespera se solcite aduertibus, quàm si citius: ipse em erat ipsa prouidentia. Sed adijcies: si feria sexta fuit dies immolationis & comestionis paschæ: ergo debuit esse sancta & solennis. Fuit profecto & supra omnes, quæ unquã fuerit: etsi Iudæi tantam celebritatẽ non agnouerunt. Nã sexta illa feria, & symbolicum, & uerum pascha celebratũ est, & quod erat omniũ ueritas. & ideo maxime sancta & solennis fuit, in cuius cœlitus iuducta nocte dominus transijt ad inferos, & percussit primogenita malignarum potestatum: & in cunctis dijs Aegypti fecit iudiciũ, ut in Exodo scriptum est. At dices, quomodo ergo Iudæi feria illa sexta pascha suam nõ celebrarunt, sed id in sabbatũ reiecerunt: Sunt qui ita opinentur: at nos longe aliter sentimus, ut in Ioanne cap. decimo octauo, annuente ac aspirante deo plenius dicturi sumus. Non nihil tamẽ de hac celebratione, & mystici & ueri paschæ, iam anno tauimus Matthæi capite uigesimosexto, numero 245. Et quando, quo ue tempore uenerit dominus manducare pascha in Hierusalem (nõ enim alibi licebat) ait Marcus, dicens. ¶ Vespere autem factõ, uenit cum duodecim. Et discumbentibus eis & manducantibus, ait IESVS: Amen dico uobis, quia unus ex uobis tradet me, qui manducat mecum. At illi cœperunt cõtristari, & dicere ei singulatim: Nunquid ego: Qui ait illis: Vnus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino. Et filius quidem hominis uadit sicut scriptum est de eo: uæ autem homini illi per quem filius hominis tradetur: bonum erat ei, si non esset natus homo ille. ¶ Vespere autem factõ, id est cœpta sexta feria, quæ Hebræorum more à uespera incipit, & finit in altera uespera: exclusa tamen altera uespera, sicut scriptum est: Et factum est uespere & mane, dies unus. Et eadem quæ hic dicuntur, prosecutus est Matthæus capite uigesimosexto, numero 246. Mox subdit Marcus, quomodo instituit dominus sacrificiũ nouæ legis, dicens. ¶ Et manducantibus illis, accepit IESVS panem, & benedicens fregit, & dedit eis, &

Nota Chri cœpta pasche post occasum diei Iouis / edebat pascha.

Exod. 12.

Gen. 1.

83

aut illis

ait illis: Sumite: Hoc est corpus meum. Et accepto calice, gratias agens dedit eis. Et biberunt ex illo omnes. Et ait illis: Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur. Amen dico uobis, quia iam nō bibā de genimine uitis, usq; in diem illum, cum illud bibam nouum in regno dei. Et hymno dicto, exierunt in montem oliuarū.

Et ait eis IESVS: Omnes scandalizabimini in me in nocte ista, quia scriptum est: Percutiam pastorem, & dispergentur oues. Sed postquam resurrexero, præcedam uos in Galilæam. ¶ Hoc sacrificium, noua cœna domini est. Et est monumentum perenne transitus domini. Quotienscunque enim (inquit apostolus) manducaueritis panē hunc, & calicem bibetis, mortem domini annuntiabitis donec ueniat. Et hoc sacrificium, uerum pascha nostrum est (iterum dicente Paulo: Etenim pascha nostrum immolatus est CHRISTVS) aut ueri paschæ nostræ usque ad aduentum domini, mundiq; consummationem commemoratiuum: per quod omnes fideles ab opacitate tenebrarum, & potestate tyranni, qui regnat super omnes filios superbicæ, liberati sunt. Et ex Ioanne intelligitur dominus ante lauisse pedes discipulorum, quàm eos omnium sacratissimi, augustissimi & summè uenerandi mysterij fecerit participes: per quod insinuauit, nos mundos esse oportere, tam interius quàm exterius, si digne ad hoc mysterium accessuri sumus. Ad quod omnes apostoli digne accessere, excepto Iuda, qui intrinsecus scelerata conscientia, dei etiam testimonio, immundus erat. Et nihilominus ausus est sanctum panem manducare, & sanctum, quem traditurus erat, sanguinem bibere. Et biberunt (inquit) ex eo omnes. Et hoc insuper indicium est, dominum omnes uoluisse lauare intus forisq;ue, id est in anima & in corpore, tam à mortiferis quàm à leuibus noxis, & pro omnibus tam mundis quàm immundis, tam pijs quàm impijs, tam sanctis quàm sceleratis suum corpus & suum sanguinē tradidisse: ut qui omnes, quatenus ad se suamq; summam benignitatem pertineret, uellet fieri æternæ salutis participes, & in seipso uitæ nūquam desitutæ omnimodum inuenire subsidium. Et quæ hic tractantur, similia sunt ijs, quæ Matthæus habet cap. uigesimo sexto, numeris 247. & duobus sequentibus. Mox subiungit Marcus de contradictione Petri uerbis domini, dicens. ¶ Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Et ait illi IESVS: Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac priusquàm gallus uocem bis dederit, ter me es negaturus. At ille amplius loquebatur: Et si oportuerit me simul commori tibi, nō te negabo. Similiter autem & omnes dicebant. Et ueniunt in prædium, cui nomen Gethsemani, & ait discipulis suis: Sedete hic donec orem. Et assumit Petrum & Iacobum & Ioannē secū, & coepit pauere & tædere. Et ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortē. Sustinete hic & uigilate. Et cum processisset paululū, procidit super terram, & orabat ut si fieri posset, trāsiret ab eo hora, & dixit: Abba pater, omnia tibi possibilìa sunt, transfer calicē hunc à me: sed non quod ego uolo, sed quod tu. Et uenit, & inuenit eos dormientes. Et ait Petro: Simon dormis? Nō potuisti una hora uigilare? Vigilate & orate, ut non intretis in tentationē. Spiritus quidem promptus est, caro uero infirma. Et iterum abiens orauit eundem sermonē dicens: Et reuersus, denuo inuenit eos dormiētes (erant enim oculi eorum grauati) & ignorabant quid responderēt ei. Et uenit tertio, & ait illis: Dormite iam & requiescite. Sufficit. Venit hora, ecce filius hominis tradetur in manus peccatorum, Surgite, eamus. Ecce qui me tradet, propè est. Et adhuc eo loquente, uenit Iudas Iscariotes unus de duodecim, & cū eo turba multa cum gladijs & lignis, missi à summis sacerdotibus & scribis & senioribus. Dederat autē traditor eis signum, dicens: Quoscūque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & ducite caute. Et cum uenisset, statim accedens ad eum, ait: Aue rabbi. & osculatus est eum. At illi manus iniecerunt in IESVM, & tenuerunt eum. ¶ Quod hic dominus dixisse narratur: Priusquam gallus uocem bis dederit, ter me negaturus es: nihil aduersatur ei quod ait Matthæus:

1. Corin. ii.

1. Corin. 5.

Ioan. 13.

84

- LUC. 22.** Antequã gallus cantet, ter me negabis: neque item Lucã & Ioannis sententiã, ut fã
IOAN. 18. quoque in Matthæo cap. uigesimo sexto, numero 251. uisum est, ubi diximus istud
 non de inceptiõne gallicini, sed de finitione intelligendum esse. Et Marcus qui fuit
 discipulus Petri, & eius iugis (ut aiunt) comes, & assecla, potuit facile (quod perueris
 simile est) ex Petro didicisse dominum ipsi dixisse hæc uerba, aut quæ æque polleant
 & idem significet: Priusquam gallus bis uocem dederit (id est cantauerit) ter me ne-
 gabis: quod perinde est ac, Non absoluetur hac nocte gallicinium, siue non desinet
 gallus canere, priusquam ter me negaueris. Quod & uerissimum, omnium euangeli-
 starum testimonio, fuit. Addit autem ad Matthæum, Iudã ubi dixisset turba: Quen-
 cūque osculatus fuero, ipse est, tenete eum: adiecisse, Et ducite caute. Quod perfidus
 Iudas ideo dicebat, quod dominum aliãs è manibus ipsum perdere uolentium (quis
 enim dubitet?) elabi uiderat, ut cum uoluerunt eum lapidare, & cum uoluerūt eum
IOAN. 10. de supercilio montis præcipitem dare. Fortè enim uerebatur, ne si non perduceretur
LUC. 4. ad principes sacerdotum, quibus se traditurum illum pactus fuerat, iacturam faceret
 triginta numerorum argenteorum, aut certè id aliquatenus sibi incõmodaret. O mise-
 ra & summè damnabilis auaritia, quæ perditissimum Iudam obsequentem diabolo,
 eiusq; ministris eò perpulit, ut studeret illis tam fidelis esse, ut dei quoq; filium trade-
 ret, et timeret ne uirtus diuina impediret, ne fidẽ datã integre seruaret: quãuis perfidissimam,
 & quæ omnẽ etiã quæ unquã fuit, quæ ue futura sit, uincebat infidelitatẽ.
 Cætera ut in Matthæo cap. uigesimo sexto, numero 256. intelligenda sunt. Deinde
 subdit Marcus de uno apostolorū, qui educto gladio amputauit auriculã cuidã seruo
85 summi pontificis, dicens. ¶ Unus autem quidam de circūstantibus, educens gladiū
 percussit seruum summi sacerdotis, & amputauit illi auriculam. Et respondēs IESVS,
 ait illis: Tanquam ad latronem existis cum gladijs & lignis, cõprehendere me: Quoti-
 die erã apud uos in templo docens, & non me tenuistis. Sed ut impleantur scripturæ.
 Tunc discipuli eius relinquentes eū, omnes fugerūt. Adolescens aut̃ quidam seque-
 batur eum amictus sindone super nudo, & tenuerūt eum. At ille reiecta sindone, nu-
 dus profugit ab eis. ¶ Is qui eduxit gladium, & percussit seruum summi pontificis,
IOAN. 18. ex Ioanne fuit Petrus. Sed inquires: cum Marcus fuerit contubernalis Petro, cur non
 aperte scripsit, Petrū eū fuisse, qui gladiū eduxit, cum et alio qui id ex Petro nosse ma-
 nifeste potuerit? Certū est ita uisum fuisse spiritui sancto, & uerisimile Petrū nō dixisse
 se Marco se eduxisse gladium, sed quendam ex circūstantibus: ne se animosiores cæ-
 teris apostolis prædicando, uideretur sibi arrogare gloriam: & eam quidẽ inanem &
 uanam. Neque decebat Petrum id de se narrare, sed potius quod dominū ter negas-
 set ante finitum gallicinium. Et id quidem ad suam cõfusionẽ, ac uerius humiliatio-
 nis confessionem ante deum, & ad dicti ueridici domini sui approbationem. Porrò
 hæc particula, Sed ut impleantur scripturæ, concisa est: quali diceret dominus, cuius
 uerba sunt hæc: Sed ita factum est, fieri ue oportuit, ut impleantur scripturæ: ut
 & hæc particula capite sequenti, numero 90. posita. Et cum ascendisset turba, cœ-
 pit rogare sicut semper faciebat illis. quæ sic intelligenda est: Turba cœpit rogare ut
 Pilatus faceret sicut semper faciebat, sicut facere consueuerat illis. Et hic modus lo-
 quendi apud Hebræos haud infrequens est. Cæterum de scripturis, quæ tunc erant
Exod. 12. implendæ, hæc esse uidetur, sed in figura. Et edent carnes nocte illa. Et subdit: Sic aut̃
 comedetis illū: Renes uestros accingetis, & calceamēta habebitis in pedibus, tenētes
 baculū in manibus, & comedetis festināter. Nō tenuerūt aut̃ eū in tēplo, quia nō erat
 locus pditionis, & dispergendarū ouīū. at utrūq; fieri oportebat, sicut scriptū est: Qui
psal. 40. edebat panes meos, magnificauit super me supplantationẽ. & Percutiã pastorẽ, & di-
Zach. 13. spergēt oues. quorū hoc de undecim apostolis: illud uero de Iuda proditore intelligit̃.
 nã Iudas cū traderet eū, ait: Aue rabbi, & osculatus est eū, & paulopost cæteri discipuli
 eius, relin-

eius, relinquentes eum, omnes fugerunt: sicut & de illis, ut iam uisum est, scriptū erat. Sed adijcit Marcus, quod non habet Matthæus, de adolefc entulo, qui inuolutus lin-
 teo, cum alioqui toto corpore esset nudus, sequebatur eū: quem ministri Satanæ, aut
 certè qui è cœtu iuniores erant, putantes eum aliquem è necessarijs illius esse, tenuerunt. At ille reiecto lin-
 teo, è manibus eorum elabens, nudus aufugit ab eis: in pernici-
 tate pedum salutis suæ præsidium collocans. Hunc autem quidam, sed nulla (ut autu-
 mo) ratione fuisse Ioannem euangelistam putauere: quod & minus uerisimile esse in
 libello de Anna aliquando disseruimus. Tum quod Ioannes non esset adolefcens, sed
 paulo inferior ætate **C H R I S T O**: tum quod fugerat cum cæteris, quod etiã hic ait Mar-
 cus: Relinquentes (inquit) eum, omnes fugerunt. Præterea ut erat in mensa, cum Pe-
 tro & Iacobo accitus à domino, astiuit ei in horto. At quis putet eum amictū linteo, &
 alioqui toto corpore nudū, cœnæ domini interfuisse? Et quàm ridiculi sunt, qui aiunt
 tunc eum sic, id est reiecta sindone, nudum ad uirginem profugisse? Quem ergo pu-
 tabimus hunc fuisse adolefcem? Cur non, & multo quidem rationabilius, quendã
 è pago Gethsemani, aut è uicina domo, in cuius spaciofo horto erat dominus cum di-
 scipulis suis: quos aliquãdiu, dum oraret, ad iactum lapidis reliquerat? qui cum in stra-
 tu iaceret, tumultu facto excitus, è stratu profilierat accepto linteo, & sequebatur cu-
 piens rescire quid hoc rei esset: qui ubi manum satellitis aut aliorum adolefcetum sen-
 sisset, relicto linteo, nudus ad stratum suum cum magno metu recurrit: & quod reli-
 quum fuit noctis, forte sine linteo (reiecta enim sindone, nudus aufugit ab eis) sed nõ
 sine tremore peregit. Hoc enim non uero absimile uidetur. Satis quoq; erat, si nõ etiã
 supra quã fatis, Ioannem semel cum cæteris apostolis dominum suum reliquisse.
 Adhæc, ubi tam promptum recepisset indumentum, ut statim integre uestitus domi-
 num in domū Annæ assequi ualuisset? Cætera ijs quæ Matthæus tangit capite uige-
 simo sexto, numero 257, communia sunt. Deinde subdit Marcus, ad quos in Hieru-
 salem ministri Satanæ adduxerunt dominum, dicens. ¶ Et adduxerunt **I E S V M** ad
 summum sacerdotem, & conuenerunt omnes sacerdotes & Scribæ & seniores. Pe-
 trus autem à longe securus est eum usq; intrò in atrium summi sacerdotis, & sedebat
 cum ministris ad ignem, & calefaciebat se. Summi uero sacerdotes, & omne conciliū
 quærebant aduersus **I E S V M** testimonium, ut eum morti traderent: nec inueniebant.
 Multi autem testimonium falsum dicebant aduersus eum, & conuenientia testimo-
 nia non erant. Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant aduersus eum, di-
 centes: quoniam nos audiui eum dicentem: Ego dissoluam templum hoc manu-
 factum, & post triduum aliud non manufactum ædificabo. Et non erat conueniens
 testimonium illorum. Exurgēs autem summus sacerdos in medium, interrogauit **I E**
S V M, dicens: Non respondes quicquam ad ea quæ tibi obijciuntur ab his? Ille autem
 tacebat, & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dixit ei:
 Tu es **C H R I S T V S** filius dei benedicti? **I E S V S** autem dixit illi: Ego sum: Et uidebitis
 filium hominis sedentem à dextris uirtutis dei, & uenientem cum nubibus cœli.
 Summus autem sacerdos scindens uestimenta sua, ait: Quid adhuc desyderamus tes-
 tes? Audistis blasphemiam. Quid uobis uidetur? ¶ Hic summus sacerdos ex Mat-
 thæo & alijs euangelistis, erat Caiphas. Nam quanquam dominus ex Ioanne prius
 ad Annam ductus est (qui quidem & si ex Ioanne esset pontifex, apud quem & domi-
 no dictum est: Sic respondes pontifici? at non erat anni illius summus pontifex: sed
 Ioh. 18. 14
 focer summi pontificis anni illius Caiphæ, qui eius filiam duxerat uxorem) Matthæ-
 us tamen & Marcus adductionem illam ad Annam omiserunt. Et quæ hic dicuntur,
 omnia similē cum Matthæo cap. 26. numeris ducentesimo quinquagesimo octauo,
 & aliquot sequētib; habent intelligentiã. Subdit Marcus quomodo audita summi
 sacerdotis malignitate, mētīcūs filium dei, qui gloria est patris, in deum blasphemasse,

- 87 » & nō amplius opus esse testibus: omnes condēauerūt eum esse reum mortis: & qui
 » dam uarijs eum affecerunt opprobrijs, dicens. ¶ Qui omnes condemnauerunt eum
 » esse reum mortis. Et cœperunt quidam conspuere eum, & uelare faciem eius, & cola
 » phis eum cœdere, & dicere ei: Prophetiza. Et ministri alapis eum cœdebant. ¶ Qui om
 » nnes, scilicet summi sacerdotes, & omne concilium quod cōgregatum fuerat. Non
 ergo intellige hoc ad turbam, quæ dominū adduxerat, referri. Sed quod adijcitur de
 fœda sputorum iniectiōe, quibus sanctam faciem cōspurcarunt, in quam desyderāt
 angeli prospicere: de uelatione, de colaphis & alapis: hoc ad parasitos illorum spectat,
 quibus ut sanaticis quibusdam satellitibus summus sacerdos, & qui concilio aderant,
 erant cōstipati, ut summus tenebrarum princeps suis furijs ac eumenidibus. Porro ex
 testimonijs non poterant condemnare eum esse reum mortis: quia nullum ex lege ui
 debatur habere sufficientem ad hoc faciendum, prætextum. At blasphemia in deum,
 cōdemnationi dubio procul erat obnoxia, ex Leuitici 24. ubi dicitur: Homo qui ma
 ledixerit deo suo, portabit peccatū suum. Et qui blasphemauerit nomen domini, mor
 te moriatur. Quare simul ac dominus dixit se esse CHRISTVM: & quod uisuri essent
 filium hominis sedētem à dextris uirtutis dei, & uenientem cum nubibus cœli, quod
 uerissimum erat: cōcilium Satanae dixit, quod blasphemauit, & in ipsum quidem de
 um. Verum non ille, sed ipsi in deum blasphemauerūt: ut de eis scribit Esaias: Væ gen
 ti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs sceleratis: dereliquerūt do
 minum, blasphemauerunt sanctum Israël, ab alienati sunt retrorsum. Et alibi: Væ, qui
 dicitis malum bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tene
 bras: ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. Et subdit: Abiecerunt enim le
 gem domini exercituum, & eloquium sancti Israël blasphemauerunt. Quod nimirū
 uel maxime admiserūt, cum dixerunt: Blasphemauit, audistis blasphemiam? Quæ autē
 hic tractantur, ijs quæ Matthæus habet capite uigesimosexto, numero 262. commu
 nia sunt. Deinde prædictionē domini ueram ostendens Marcus, aperit quo pacto Pe
 trus antequam gallus bis cantasset, ter dominum negauerit, dicēs. ¶ Et cum esset Pe
 trus in atrio deorsum, uenit una ex ancillis summi sacerdotis. Et cum uidisset Petrum
 calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum IESV Nazareno eras. At ille negauit,
 dicēs: Neque scio, neq; noui quid dicas. Et exijt foras ante atrium, & gallus cantauit.
 Rursus autem cum uidisset illum ancilla, cœpit dicere ei cunstantibus: quia hic ex illis
 est. At ille iterum negauit. Et post pusillum, rursus qui astabant, dicebant Petro: Verē
 ex illis es: nam & Galilæus es. Ille autem cœpit anathematizare & iurare, quia nescio
 hominē istum quem dicitis. Et statim gallus iterum cantauit. Et recordatus est Petrus
 uerbi quod dixerat ei IESVS: Priusquam Gallus cantet bis, ter me negabis. Et cœpit
 flere. ¶ De trina negatione Petri haud aliter loquitur atq; Matthæus ca. uigesimose
 xto, numero 263. nisi quod addit post primam negationem, Petro ianuam atij egres
 so, gallum semel cantasse: deinde, ubi Petrus secundo & tertio negauit, statim iterū
 gallum cantasse. Et audito secundo gallicinio, Petrum recordatum fuisse ueridici uer
 bi IESV, quod dixerat: Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis: & tum quoque
 eundem cœpisse flere, & etiā amare ex Matthæo. Imitantes ergo Petrum, quoties
 infinitam dei bonitatem offendisse recordamur, prorumpamus in fletum, & si possu
 mus, etiā amarū: non tã miseriam nostram, quàm dei offensam deplorantes: excitet
 dei intuitus lachrymas, non nostri: & per totam uitã nostrã quotiescūq; meminimus,
 pœnitudinē ducamur. Et cum Petro assequemur ueniam ab eo qui Petrum respa
 xit, qui ueram dat pœnitentiã, qui solus peccata remittit: sic enim paratis, dispositisq;
 remissionē immittit, suamq; indes infundit adaugeatq; gratiã. Per quem, & cum quo
 summo patri æterno in spiritu sancto honor, gloria, & potestas in omnia seculorum
 secula. Amen.

CAPVT QVINTVM DECIMVM.

ET cōfestim mane cōsiliū facientes summi sacerdotes cum 89
 senioribus & Scribis & uniuerso cōcilio, uinciētes IESVM,
 duxerunt & tradiderūt Pilato. Et interrogauit eum Pilatus:
 Tu es rex Iudæorum? At ille respondens, ait illi: Tu dicis.
 Et accusabāt eum summi sacerdotes in multis. Pilatus autē
 5 rursū interrogauit eum, dicēs: Non respondes quicquā? Vide in quantis
 te accusant? IESVS autem amplius nihil respōdit, ita ut miraretur Pilatus.
 ¶ Per diem autē festum solebat dimittere illis unum ex uinctis quencunq; 90
 petissent. Erat autē qui dicebatur Barrabas, qui cum seditiosis erat uinctus,
 10 qui in seditione fecerat homicidium. Et cū ascendisset turba, cœpit rogare,
 sicut semper faciebat illis. Pilatus autē respondit eis, & dixit: Vultis, dimittā
 uobis regem Iudæorum? Sciebat enim quod per inuidiā tradidissent eum
 summi sacerdotes. Pontifices autem concitauerunt turbam, ut magis Barra-
 bam dimitteret eis. Pilatus autē iterum respondens, ait illis: Quid ergo uul-
 15 tis faciam regi Iudæorum? At illi iterū clamauerunt: Crucifige eum. Pilatus
 uero dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabāt: Crucifige
 eum. Pilatus autem uolens populo satisfacere, dimisit illis Barrabam, & tra-
 didit IESVM flagellis cæsum, ut crucifigeretur. ¶ Milites autem duxerunt 91
 eum in atrium prætorii, & conuocant totam cohortem, & induunt eum pur-
 20 pura, & imponunt ei plectētes spineam coronam. Et cœperunt salutare eū:
 Aue rex Iudæorū. Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eū.
 Et ponentes genua, adorabant eum. Et postquā illuserunt ei, exuerunt illū
 purpura, & induerunt eum uestimentis suis, & educunt illum ut crucifigerēt
 eum. ¶ Et angariauerūt prætereuntē quempiam, Simonem Cyrenæum ue 92
 25 nientem de uilla, patrem Alexandri & Rufi, ut tolleret crucem eius. Et per-
 ducunt illum in Golgotha locum, quod est interpretatū caluariæ locus. Et
 dabant ei bibere myrrhatū uinum: & nō accepit. ¶ Et crucifigentes eum, di 93
 uiserunt uestimenta eius, mittētes sortem super eis, quis quid tolleret. Erat
 autem hora tertia, & crucifixerūt eum. Et erat titulus causæ eius inscriptus:
 30 Rex Iudæorum. Et cum eo crucifigunt duos latrones: unum à dextris, &
 alium à sinistris eius. Et impleta est scriptura quæ dicit: Et cū iniquis repu-
 tatus est. ¶ Et prætereuntes blasphemabant eum, mouētes capita sua, & di- 94
 centes: Vah qui destruis templum dei, & in tribus diebus reædificas, saluū
 fac temetipsum descendēs de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudētes
 35 ad alterutrum cum Scribis dicebant: Alios saluos fecit, seipsum non potest
 saluū facere. CHRISTVS rex Israël descendat nunc de cruce, ut uideamus
 & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, conuiciabantur ei. Et facta hora
 sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram usq; in horam nonam. Et horā
 nona exclamauit IESVS uoce magna, dicens: Heloi, Heloi, lāmazabtani?
 40 quod est interpretatum: Deus meus, deus meus, ut quid dereliquisti me?

Et quidam de circūstantibus audientes, dicebant: Ecce Heliam uocat. Currens autem unus, & implēs spongiam aceto, circumponensq; calamo, potum dabat ei, dicēs: Sinite, uideamus si ueniat Helias ad deponendū eum.

95 **IESVS** autē emissa uoce magna, expirauit. **Et** uelum templi scissum est
 96 in duo, à summo usq; deorsum. Videns autem centurio, qui ex aduerso sta- 45
 97 bat, quia sic clamans expirasset, ait: Verè hic homo filius dei erat. **Erant**
 autem & mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene,
 & Maria Iacobi minoris, & Ioseph mater, & Salome: & cum esset in Galilæa
 sequebātur eum, & ministrabāt ei: & aliæ multæ quæ simul cū eo ascen-
 98 derāt Hierosolymam. **Et** cum iam sero esset factum, quia erat parasceue, 50
 quod est ante sabbatum, uēnit Ioseph ab Arimathia nobilis decurio, qui &
 ipse erat expectans regnum dei. Et audacter introiuit ad Pilatum, & petit
 corpus **IESV**. Pilatus autem mirabatur si iam obiisset. Et accersito cēturione,
 99 donauit corpus Ioseph. **Ioseph** autē mercatus sindonem, & deponēs eū, 55
 inuoluit sindone, & posuit eum in monumēto quod erat excisum de petra,
 & aduoluit lapidem ad ostium monumēti. Maria Magdalene, & Maria Ioseph,
 aspiciebant ubi poneretur.

ANNOTATIONES BREUES XXXVIII. CIRCA LITERAM CAP. XV.

3	duxerunt ἀπίνεγαρον	μάλλον potius	φέρουσιν ducunt
	abduxerunt	15	28
6	in quantis te accusant: πόσους καταμαρτυροῦσιν	ὅμλέγετε βασιλέα τῶν Ἰουδαίων	διαμερίζονται præsens.
	quāta aduersum te testantur	quem dicitis regem	28
8	ex uinctis (stantur 16 δέσμιον	Iudæorum	super eis ἐπ' αὐτά
	uinctum	magis	super illa 29
9	Barrabas: βαρραβᾶς	πλεονάζως abundantius	ἢ ἐπιγραφῆ inscriptio
	& infra.	populo	31
10	qui fecerat οἵτινες πεποιήκασαν	τῷ ὄχλῳ turbæ	alterum 33
	pluralia.	duxerunt	Vah οὐά
10	cum ascendisset ἀναβοήσας	18	33
	cum acclamasset	ἀπίνεγαρον abduxerunt	templum – dei 33
10	rogare αἰτεῖσθαι	19	33
	petere. s. ut faceret	πραιτορίῳ ὅ ἐστι πραιτώριον	reædificas. οἰκοδομῶν
12	per inuidiam διὰ φθόνου	20	35
	propter inuidiam	quod est prætorium	ædificas ad alterutrum
13	magis	23	35
		imponunt περιτιθέασιν	inter sese 38
		circumponunt	per totam ἐφ' ὅλην
		25	40
		suīs: τὰ ἴδια	super totam ut quid
		proprijis perducunt	

41	είστι ad quid circumstantibus τῶν παρεσχηκότων astantibus	46	illius sic clamans ὕτως κηρύσσας	51	cum iam ferū instaret Arimathia ἀριμαθαίας
45	centurio ὁ κεντυρίων & infra.	48	cum sic clamasset minoris & Ioseph τοῦ μικροῦ καὶ ἰωσή	51	nobilis decurio, εὐχήμεων βουλευτῆς
45	qui ex aduerso stabat, ὁ παρεσχηκῶς ἐναντίας αὐτοῦ	50	parui & Iose Salome. * αἱ quæ cū iā fero esset factum: ἴδῃ ὁ ψίας γενομένης	53	honestus consul iam πάλα
	qui astabat ex aduerso		cum iam ferū fieret,	57	dudum Ioseph ἰωσή

COMMENTARIUS IN CAPVT QVINTVM DECIMVM.

Vbinde prosequitur Marcus, quomodo dominus ductus est ad Pilatū, dicens. ¶ Et confestim mane cōcilium faciētes summi sacerdotes, cum senioribus & scribis & uniuerso concilio, uincientes IESVM, duxerunt & tradiderūt Pilato. Et interrogauit eum Pilatus: Tu es rex Iudæorū? At ille respondens, ait illi: Tu dicis. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis. Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens: Non respondes quicquam? Vide in quantis te accusant? IESVS autem amplius nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus. ¶ De hoc concilio, interrogatione Pilati, & silentio domini, consimiliter, sed copiosius dixit Matthæus capite uigesimo septimo, numeris 264. & 266. Idcirco hic de illis rursus sermonem faciendum non esse duximus. Cōtinuò subiungit Marcus, quare & ingenio Pilatus dominum liberare conatus sit, dicens. ¶ Per diem autem festum solebat dimittere illis unum ex uinctis, quemcunque petijissent. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat uinctus, qui in seditione fecerat homicidium. Et cum ascendisset turba, cœpit rogare, sicut semper faciebat illis. Pilatus autem respondit eis, & dixit: Vultis dimittam uobis regem Iudæorum? Sciebat enim quod per inuidiam tradidissent eum summi sacerdotes. Pontifices autem concitauerunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis. Pilatus autem iterum respondens, ait illis: Quid ergo uultis faciam regi Iudæorum? At illi iterum clamauerunt: Crucifige eum. Pilatus uero dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant: Crucifige eum. Pilatus autem uolens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, & tradidit IESVM flagellis cæsum, ut crucifigeretur. ¶ Eadē quæ hic habetur, scribit Matthæus cap. uigesimo septimo, numeris 267. & sequentibus: specialius tamē hic Marcus declarat qualis fuerit Barabbas, id est seditiosus cū seditiosis, & homicida cum homicidis. Verum cum CHRISTVS esset hostia pro peccato: sic mysterium ex Leuitici decimosexto erat implendum, & CHRISTVS immolandus: Barabbas autē dimittendus, quod in Leuitico figuratur per duos hircos: quorū unus immolabatur, & alter emittebatur. Ait enim: Suscipietq; ab uniuersa multitudine filiorum Israël duos hircos pro peccato, & unum arietem in holocaustum. Cumq; obtulerit utulum, & orauerit pro se & domo sua: duos hircos stare faciet coram domino in ostio tabernaculi testimoniū: mittens que super utrumque sortem, unam domino, & alteram capro emissario: cuius exierit fors domino, offeret illum pro peccato: cuius autem in caprum emissarium, statuet eum uiuum coram domino. Et rursus: Postquam emundauerit sanctuarium, & tabernaculum, & altare: tunc offerat hircum uiuentem, & posita utraque manu super caput eius confiteatur omnes iniquitates filiorum Israël, & uniuersa delicta atq; peccata eorum: quæ imprecans capiti eius,

Leui. 16.

emittet illum per hominem paratū in desertum. Et adjicitur: Ille uero qui dimiserit caprum emissarium, lauabit uestimenta sua & corpus aqua, & sic ingreditur in castra: uitulum autem & hircum qui pro peccato fuerāt immolati, & quorum sanguis illatus est in sanctuarium, ut expiatio compleretur, asportabūt foras castra, & cōburent igni, tam pelles quā carnes eorum ac fimum. & quicumque combusserit ea, lauabit uestimenta sua & carnem aqua, & sic ingreditur castra. Hæc mysterij immolationis CHRISTI, tota parabola erat. CHRISTVS dominus, agnus & aries est ratione innocentiae. Vitulus est, quia hostia sanctorū ab Abel iusto usq; ad seipsum. Hircus, quia hostia omnium peccatorum, & pro peccato. Posuit (inquit Esaias) dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Et rursus: Et ipse peccata multorum tulit. Aaron cui hirci præsentabantur, sacerdotium figurabat iudæorum. Vnus hircus, CHRISTVM: alter Barabbam. Hos sacerdotes à tota multitudine filiorum Israël susceperunt: unū ad immolandum & crucifigendum, alterum ad soluendum & emittendum in desertū. Hostium tabernaculū, mūdus iste: Tabernaculum, cœlum: Sors electionem iustorū, & reprobationem malorum monstrabat. Sanctuariū templū dei uiuum. Altare, id sit per quod hostia offertur, siue acceptandum, siue reiiciendum. Hircus uiuens, hominem carnalem, hominē uiuentē mundo, & reiectū à sorte diuina ac diuino sacrificio. Extensio utriusq; manus sacerdotis super caput hirci uiuentis, diuinam cōminationē. Confessio omnium iniquitatum, delictorum & peccatorum accusationem. Imprecatio, maledictionem. Desertum, infernum, horroris & tenebrarum locum. Emissio, in desertū, condemnationē in tenebras exteriores. Homo ducens hircum & omnem peccatorum sarcinā in desertum, partim angelum ultorem, partim hominem oneratum peccatis ad inferna properantem. Illum dimisso hircu regredi est, ubi mancipauerit eum poenis, ad alios redire, ut circumueat quærens quem deuoret: istum autem, dimittere peccata, & ad deum redire. Vitulum & hircum hostias asportari extra castra, dominum passurum extra portam. Comburare reliquias uituli & hirci extra castra: sequi dominum extra castra, & post passionem eius, passionum ipsius per amorē fieri participes. Quod aut tam ille qui dimiserat caprū emissariū, quā isti qui reliquias diuini sacrificij cōbusserant, lauandi erant, priusquā intrarēt castra: innuebat eā iustos quā redeuntes peccatores per regenerationis lauacrū, ipso summo ueroq; sacrificio oblato, ad tabernacula sanctorū, ipsamq; ecclesiā regredi debere. Et hæc tota figuram, in CHRISTO tunc uidēs impletam. Agnus erat & aries qui offerebatur. Et uitulus & hircus, sed diuina sorte electus, Barabbas, hircus: sed à sacrificio repulsus in quem omnes iniquitates, delicta, & peccata coniecta erant: latro erat, sed iustus & homicida: et insignis quidē, quasi dicas scelus ipsum: quē quis ambigat emissum in desertum tenebras que exteriores? Sed & Barabbas in hoc mysterio monstrabat omnes filios patris mendacij, filios iræ & peccati, carnales & primæ generationis: quod & suum nomen indicat, quod idem sonat ac filius patris. Sed cuius patris, nisi primi patris carnalis que patris, Adam: siue patris mendacij, qui est Satanas & diabolus? Scribitur enim ubiq; apud omnes euangelistas hoc nomē βαρραββας Barabbas, simplo r, & duplo b: non ut scribi solet in codicibus Latinis, duplo r & simplo b. Monstrabat inquam omnes eiusmodi filios, ut CHRISTVS, omnes filios gratiæ, spirituales & secundæ generationis, ut qui est omnium horum ueritas. Hi per gratiam, filij dei dicuntur: illi, per peccatum, filij diaboli. Et tam hi quā illi, per naturam filij hominum. Ac omnes ad CHRISTVM uenientes, filij dei possunt fieri, si loti interiorius exterioriq; aqua regenerationis uiua & munda fuerint, & militare deo in castris Israël. Sed quæres, in illo uero sacrificio & omnium cōsummatiuo, quis fuit summus sacerdos? Quod sacrificium? Quod sanctuarium siue templum? Quod tabernaculū? Quod altare? Sūmus sacerdos qui sacrificiū illud omni ex parte saluificum, & omnium consummatiuum

consummatum obtulit: fuit ille, de quo diuino iure iurando dictum est: Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec. Sacrificium, sacrosanctum corpus eius & sanguis. Sanctuarium: ex uirgine assumpta humanitas, in qua inhabitabat diuinitas, deique uerbum, de qua dicitur: Et uerbum caro factum est. quæ & sanctum sanctorum, ac sanctuarium, & dei templum est. Tabernaculum, coelum: nam sub dio suam immolauit hostiam, idem immolans & immolatus. Altare, crux: nam in cruce immolatus est, suum preciosissimum sanguinem per gyrum fundens super cornua altaris, id est brachia crucis: & digito, id est spiritu sancto, septies, septiformique gratia aspergens. Sed de his haec tenus. Porro Marcus subiungit, ut & Matthæus, quod flagellis caesus, traditus est militibus ad crucifigendum: qui antequam id facerent, illuserunt ei plurimis modis, & complures & indignas quidem molestias intulerunt ei, dicentes. **M**ilites autem duxerunt eum in atrium praetorii, & conuocant totam cohortem, & induunt eum purpura, & imponunt ei plectetes spineam coronam. Et coeperunt salutare eum: Auerex Iudaeorum. Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eum. Etponentes genua, adorabant eum. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum uestimentis suis. Et educunt illum, ut crucifigerent eum. **N**onne pecus, quæ cum immolaretur, excoiri solebat in summo sacrificio, quod per **CHRISTVM** consummatum est: illam uestium innocetis agni depositionem, immo & propriae cutis per flagella detractionem significabat: Qua neque impij illi milites contenti fuere: sed eum adiectis in super omnigenis irrisionibus & opprobrijs saturauere: quæ ut hic Marcus, sic Matthæus capite uigesimo septimo, numero 270, tangit abunde. Deinde subdit Marcus quomodo molesti fuerunt Simoni Cyrenæo, compellentes eum, ut portaret crucem **IESV**, dicens. **E**t angariauerunt praetereuntem quempiam Simonem Cyrenæum uenientem de uilla, patrem Alexandri & Rufi, ut tolleret crucem eius. Et perducent illum in Golgotha locum, quod est interpretatum, caluariae locus. Et dabant ei bibere myrrhatum uinum, & non accepit. **U**ltra Matthæum hic Marcus addit, Simonem illum Cyrenæum fuisse patrem Alexandri & Rufi: quod est argumeto illos fuisse fideles, & apostolis ac ipsi Euangelistæ admodum notos. Et quod Matth. dicit uinum felle mixtum, hic Marcus uocat uinum myrrhatum: quod myrrha, quæ præ se fert fellis amaritudinem, esset infectum. Vnde Matthæus, aut certe qui eum interpretatus est, uidetur illam myrrhæ amaritudinem $\chiοληρ$, id est fel nuncupasse. **C**ætera habet, ut Matthæus capite uigesimo septimo, numero ducentesimo septuagesimoprimum. Mox subdit Marcus de partitione uestimentorum domini, & crucifixione latronum, dicens: **E**t crucifigentes eum, diuiserunt uestimenta eius, mittentes sortem super eis, quis quid tolleret. Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Et erat titulus causæ eius inscriptus: Rex Iudaeorum. Et cum eo crucifigunt duos latrones: unum à dextris, & alium à sinistris eius. Et impleta est scriptura quæ dicit: Et cum iniquis quis reputatus est. **A**ddit ultra Matthæum hic Marcus, quod erat hora tertia, quando crucifixerunt eum. Sed arbitrantur hic Marcum scripsisse $\omega\rho\alpha\ \tau$, id est hora sexta: postea autem uicio librariorum notâ senarij τ in notâ ternarij τ , ob facile transitum propter figurarum similitudinem, fuisse commutatam: & tandem numero ipso uice symboli adiecto scriptum esse $\omega\rho\alpha\ \tau\ \text{ΤΗ}$, id est hora tertia: quomodo nunc & Graece & Latine legitur. At illo quidem modo, non isto, legendum esse confirmat spiritifer Ignatius, prima epistola, quæ est ad Trallianos, dicens: Die ergo parasceues tertia hora, accepit sententiam à Pilato, permittente patre: sexta uero, crucifixus est: nona autem, emisit spiritum. Quod si hora tertia accepit sententiam, quomodo cum à data sententia milites illuserint ei, & eum multis affecerint probris, bis exuerint, bis induerint: & tandem in caluariae locum perduxerint, ubi eum crucifixerunt: quomodo inquam hora tertia crucifixerunt eum? **L**egendum ergo uidetur, Erat autem hora sexta, & crucifixerunt eum. Addit & propheta

- Bsa. 53. tiam ex Esaiæ quinquagesimotertio, quam nunc sic legimus: Et cum sceleratis reputatus est. Qua significabatur futurum, ut non crucifigeretur solus, sed cum alijs, qui *ἄνομοι*, id est iniqui, exleges, ac legis transgressores essent. Id autem haud displicuit Iudæis, ut ad ignominiam in medio illorum collocatus, tanquam furum & sceleratorum princeps (quibus altrinfecus hinc & hinc stipatus esset) reputaret: qui nihil rapuerat,
- Psal. 86. sed qui quod in scriptura de se habetur, dicere poterat: Quæ non rapui, tunc exolvebam: qui nullum unquam scelus admiserat, sed omnium scelera expiabat. At locus ille non erat ignominia, sed uirtutis, quæ semper inter duo uitia relucet, qui & ei debatur, qui est uirtus, & sapientia patris. Quare & ei non ad dedecus, sed ad honorem (& si Iudæi id non putaret) tributum agnoscimus, ut qui esset summa, & omnia saluans uirtus. Deinde subiungit Marcus de Iudæis insultantibus domino in cruce, & conuiciantibus ei, dicens. ¶ Et prætereuntes blasphemabant eum, mouentes capita sua, et dicentes: Vah qui destruis templum dei, & in tribus diebus reedificas: saluum fac te ipsum descendens de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes ad alterutrum cum scribis dicebant: Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. CHRISTVS rex Israël descēdat nunc de cruce, ut uideamus, & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, conuiciabantur ei. Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram usque in horam nonam. Et hora nona exclamauit IESVS uoce magna, dicens: Eloi Eloi, lama azabani: quod est interpretatum: Deus meus, deus meus, ut quid dereliquisti me? Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant: Ecce Eliam uocat. Currēs autem unus, & implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei, dicens: Sinite, uideamus si ueniat Elias ad deponendum eum. ¶ Quod hic dicitur, Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt super totam terram usque in horam nonam: hoc idem est, quod ait Matthæus: A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terram usque in horam nonam. Sed quæres, cum Matthæus ait, A sexta hora, num hoc intelligatur à principio sextæ, an à fine? Nimirum à fine: nam de his tenebris loquens, inquit Prophetas: Occidet sol in meridie. At meridies, non circa principium sextæ, sed circa finem est. Quare à fine, ubi cœpit meridies, id intelligendum est. Tribus ergo horis, aut paulo diutius, intelliguntur fuisse tenebræ. De quibus tunc impletum est hoc Esaiæ uaticinium: Et erubescet luna & confundetur sol, cum regnauerit dominus in monte Sion, & in Hierusalem, & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus. Erubuit enim luna, quando perdidit lumen suum: & confusus est sol, quando obtenebratus & obscuratus est: quod in passione domini euēnit. Regnauit autem dominus in monte Sion, & in Hierusalem, & in conspectu senum suorum glorificatus est: quando paucis ante diebus in monte Sion, & in Hierusalem, ut rex exceptus fuit: non solum ab hominibus, sed etiam à spiritu dei per Zachariam tunc rex declaratus: quin & ab eo tempore quo cœpit regnum dei annunciare, & uirtutes operari, dæmonia eiicere, & mortuos suscitare: regnum suum erat in terra, & cœpit eo regno quo de prophetia intelligit, regno scilicet dei, regno spiritus manifeste regnare. Sed nonne hæc magna erat gloria? Et quis unquam alius in Sion, & in Hierusalem, & omni Iudæa ita glorificatus fuit? Sed & passio, quam illi ignominiam reputabāt, magna erat gloria. Videmus (inquit Paulus ad Hebræos) IESVM propter passionem mortis, gloria, & honore coronatum, ut gratia dei pro omnibus gustaret mortem. Ad hæc quam putabant deiectionem, erat uictoria: quam mortem, uita. Nec ipse quoque dominus passionem suam, gloriam suam esse tacuit: cum qua nocte traditus est, posteaquam è cœna abierat Iudas, apud Ioannem dicebat: Nunc clarificatus est filius hominis. Qua insuper & pater clarificatus est: quod innuit, quod continenter subiungitur: Et deus clarificatus est in illo, id est glorificatus: clarificatus enim & glorificatus hic idē signat. Ergo cum maxime creditus est depressus in hoc mundo, maxime in hoc mundo glorificatus est apud deum

94

Amos. 3.

Zach. 9.

Hebr. 2.

deum, circumstāte tota ciuitate Hierusalem, in conspectu senum, pontificum, Scribarum, & Phariseorum, & in golgotha caluarie loco: qui (ut ait Hieronymus) situs est ad septentrionalem plagam montis Sion: qui potius uisionis terra dici meretur, ob CHRISTI ueri Isaac ibi immolati mysterium, quam ob typicum Isaac, quem uolūt Hebræi Abraham illò duxisse immolandum, & ob id uisionis nomē sortitam. Et tunc erubuit luna, & confusus est sol. De quo etiam Amos prophetauerat, dicens: Et erit in die illa, dicit dominus: occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis. Sed & an id Zachariæ eidem adaptari non possit: Et ueniet dominus deus meus, omnesq; sancti cum eo: & erit, in die illa nō erit lux, sed frigus & gelu. Et erit dies una, quæ nota est domino, nō dies neque nox, & in tempore uesperis erit lux. Et erit, in die illa exibunt aquæ uiuæ de Hierusalē. Medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare nouissimum. In æstate & in hyeme erunt, & erit dominus rex super omnem terram. In die illa erit dominus unus, & erit nomē eius, unū. Quid enim est, ueniet dominus deus meus & omnes sancti cū eo: nisi, ueniet Messias & angeli & prophetae cum eo: nam apostoli atque euangelistæ, quod adimpletum est, & id: Et erit, in die illa non erit lux, sed frigus & gelu: quia CHRISTVS qui iustus & sanctus lux est, uenit quando non erat lux, id est scientia dei in Iudæa: quando nō erat charitas, sed mutua fermē omnium inter se odia, & gelata indurataq; corda. & id: Et erit dies una, quæ nota est domino, nō dies neque nox, & in tēpore uesperis erit lux: quod de die passionis domini intelligi potest, quæ neque fuit dies, tenebris factis in meridie ad horam usque nonam: neque nox, quia luxit à mane usque ad meridiem: et rursum in tempore uesperis fuit lux, repurgatis discussisq; tenebris, ab hora nona usque ad noctis initium. & quod subditur: Et erit, in die illa exibunt aquæ uiuæ de Hierusalem. Quis enim nescit illa die exisse saluatore è Hierusalem, & pariter cum eo aquas uiuas sapientie & spiritus sancti, de quibus Esaias ait ad fideles: Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Medium earum ad mare orientale: quia pars illarum aquarum, id est celestis, spiritualisq; ac euangelicæ doctrinæ ad populos transijt orientales. Et medium earum ad mare nouissimum: quia pars etiam earum transijt ad reliquos orbis terminos, & ad incolentes etiam orbem nouissimum. In æstate & in hyeme futuræ esse dicuntur: quia inter calidos & frigidos, bonos & malos, diligentes deum et nihilipendentes. Quod autem ait: Et erit dominus rex super uniuersam terram: hoc & Psalmo quadagesimosexto à spiritu sancto prænunciatum est, ubi dicitur: Quoniam dominus excelsus, terribililis, rex magnus super omnem terram. Et subditur: Quoniam rex omnis terræ deus, psallite sapienter: regnabit deus super gentes, deus sedet super sedem sanctam suam: scilicet assumptus in cœlum, ubi nunc sedet in dextera summi patris, & subiungitur: In die illa erit dominus unus, & erit nomen eius unum. Quod designat uniuersum idololatriæ cultum destruendum, & unum solum deum adorandum: quod factum est, fit, & fiet ubicunque lex euangelica purè annūciata habuit, habet & habebit uiuificandorum spirituum effectum: ubi Petrus & Paulus, & Apostoli non sunt nisi ministri & dispensatores mysteriorum dei, per quos crediderunt: CHRISTVS autem omnia, ut in quo solo sunt omnes aquæ uiuæ, oēs thesauri sapientie & scientie absconditi. Sed de his hæcenus: nūc ad literā Marci explicandā reuertamur. Quod hic Græce habetur *ἰλωὶ ἰλωὶ*, non ita à Marco, qui Hebræus erat, autumo fuisse scriptū: sed ut in Matthæo habetur *ἰλι, ἰλι*. Et illud euenisse arbitror, quod quidā audierint deum Eloim dici, & proinde scribendum Eloisenserint, ratī idem esse Eli & Eloī, aut hoc forsitan, quàm illud rectius dici: cum planè pronūciandum sit & scribēdū Eli Eli, ut Hebraice habetur Psalmo uigesimoprimo. Ex quo etiam perspicuum est, quod sequitur, *λεμὰ σαβαοθανί*, tã in Matthæo, quàm in Marco deprauiatum esse, aut certè ab Hebreo immutatum: cum in illo Psalmo He

Gene. 22.

Amos. 8.

Esa. 12.

Psal. 46.

1. Corin. 4.

Colof. 2.

- braice legatur LAMMA AZABTANI. Posset autem hic quaeri, cum dominus dixit: Eli Eli, lamma azabtani, quod interpretatur, Deus meus, deus meus, ut quid dereliquisti me: an hic conqueratur se à patre derelictum. Ita passim Psalmus exponi solet. Verum nō conqueri, sed quaerere uidetur, quare dereliquit eum pater Iudæis capiendum, ligandum, percutiendum, illudendum, condemnandum, præterea tradendum gētibus irridendum, flagellandum, & deniq; crucifigendum. Querit autē non quod causam ignoret, sed ut eos qui hunc Psalmum de passione audiunt & legunt, inuiter ad intelligendam causam omnium istorum fuisse obedientiam, quam præstitit patri,
- Philip. 2. factus ei obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: & omnium fidelium redemptionem, uitam, salutem: & excitet ad meditanda passionis suæ mysteria, quæ hic Psalmus continet, firmamq; suscitet in cordibus omnium fidem. Sicuti & deus apud
- Ezech. 33 Ezechielem: Et quare moriemini domus Israël? Non enim quærebat, quod ignoraret: sed ut ipsos excitaret ad cogitandam causam, ob quam mors illis obuenire posset, qua considerata resipiscerent, & non perirent. Et quomodo cōquereretur dominus, qui magno desyderio ad illum diem peruēnit. Desyderio (inquit) desyderaui hoc pascha manducare uobiscum antequam patiar, quiq; se ultrō inimicis maclandum obtulit. Oblatus est (inquit Esaias) quia ipse uoluit. Quomodo etiam causam ignoraret, qui pauloante eam discipulis suis prædixerat, ut cum dixit apud Lucam: Hoc est corpus meum, quod pro uobis datur. Et rursum: Hic est calix nouum testamentum in sanguine meo, qui pro uobis effundet. ubi Matthæus & Marcus addunt, & pro multis. Nequaquam igitur cōqueritur se derelictum, nec causam ignorat: sed excitare intēdit, ut dictum est, fidelium mentes, & in corda eorum firmam rerum gestarum fidem insinuare. Neq; id iuxta expositionem Hebraicam: Deus meus, deus meus, quare dereliquisti me: de derelictione simpliciter intelligendum est, sicuti pōtiffices, scribæ, & pharisæi eum derelictum putabant, et improperebant, dicentes: Cōfugit ad dominū, saluet eum, liberet eum, quoniam uult eum. Quod id designat, quod apud Matthæū habetur: Cōfidit in deo, liberet nūc eum si uult. Quomodo enim hostia maxime deo placēs & accepta, derelinqueretur ab eo: quādo quidem maxime uult eam? Et quod subditur: Longe à salute mea uerba rugitus mei: idem indicare uidetur, ac si diceret: Verba rugitus mei, scilicet quare dereliquisti me, lōge sunt à salute mea, lōge aliter sonant, quā sit mea salus: quæ adeò uicina est, ut tertia die in immortalitatis gloria sim resurrecturus: & ita mea salus, & adeò quidem propinqua excludit, reijcit & submouet illa uerba rugitus mei. Et subditur: Deus meus clamabo per diem, & nō exaudies, & nocte, nec est silentium mihi: quasi diceret, immo exaudies, quia & de hoc ipso scriptum est: Clamauit ad me, & ego exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum & glorificabo eum. Sed & se exauditum à patre, infra in hoc eodem Psalmo ipse manifeste aperit, cum ait: Qui timetis dominum, laudate eum, omne semē Iacob glorificate eum. Quoniam nō cōtempfit, neque despexit humilitatem pauperis, & non abscondit faciem suam ab eo, & cum clamaret ad eū, exaudiuit. Quid enim est, neque despexit humilitatem pauperis: nisi humilem deprecationem ipsius, qui est primus pauper spiritu, & omnium pauperum spiritu (quos ipso docente beatos cognoscimus) ueritas: Ergo cum profundo corde die, nocte, & nunquam non clamaret ad deum, exaudiebatur: & quidem (ut inquit Paulus) pro sua reuerētia, ac summa in deum pietate: id enim εὐλάβεια designat. Et idem de patre ait: Ego autem sciebam, quia semper me audis. deinde subditur: Et tu sancte habitator, laus Israël. quod septuaginta dicunt: Tu autem in sancto habitas, laus Israël. Et quis est sanctus ille, nisi ipse qui erat templum dei, tertio die excitandum: sicut apud Ioannem dixerat: Soluite tēplum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Qui & alio loco de se dicit ad Philippum: Nescitis quia ego in patre, & pater in me est: Cum ergo deus ipsius, qui est pater ater-
- nus,

nus, habitaret in eo, quomodo clamātem iugiter, & summa quidem pietate, & pro salute omnium se deo offerentem sacrificium & oblationem in odorem suauitatis immensae charitatis non exaudisset? Nequaquam ergo ita esse poterat. Idem praetendit, quod adiungitur: In te confisi sunt patres nostri: confisi sunt, & saluasti eos. Ad te clamauerunt, & salui facti sunt: in te confisi sunt, & non sunt confusi. Quantomagis ergo CHRISTVS salute illa, qua patres & prophetae saluati sunt, saluandus erat, & non confundendus: sicuti neque patres & prophetae confusi sunt: siue uarie afflicti, siue se etiam, siue lapidati fuerint, aut alia quauis morte à uita mortali sublati: qui multo plus quam uniuersi patres in deo confisus est, & profundius ac diuinius ex corde ad deum clamauit: quam sententiam habet & Esaias, in persona eius dicens: Dominus deus aperuit Esa. 50. mihi aurem, ego autē non contradico, retrorsum non abij. Corpus meum dedi percussentibus, & genas meas uellentibus: faciem meam non auerti ab increpantibus, & conspuentibus in me. Dominus deus auxiliator meus, & ideo non sum confusus. Ideo posui faciem meam ut petram durissimam, & scio quia non confundar. Caetera psalmodi huius, humilitatem CHRISTI secundum carnis assumptae dispensationem, eorum quae tunc gerebatur historiam, diuinam laudem, & fructus passionis CHRISTI praedictionem continent. His autem quae de hoc psalmo dicta sunt, asupulatur psalmus Psal. 118. undeuigesimus: Exaudiat te dominus in die tribulationis, protegat te nomen dei Iacob, quod ex Hebraeo sic legi potest: Exaudiet te dominus in die tribulationis, proteget te nomen dei Iacob, qui absque controuersia (etiam consentientibus Hebraeis) de CHRISTO, Propheta loquente in spiritu, intelligitur. At, quae dies haec tribulationis, nisi dies passionis domini: de qua in Hieremia capite trigesimo dictum est: quod sic ex Hebraeo legi potest: Haec dicit dominus: Vocem terroris audiimus, formidinis & non Hier. 30. pacis. Interrogate & uidete si parturit masculus: Quare ergo uidi omnis uiri manus super lumbos suos tanquam parturientis, & conuersae sunt uniuersae facies in auriginem: Vbi interpretantur omnem uirum, qui habet omnem uirtutem ac potestatem: & uniuersas facies, supernas familias, angelos ministerij, coelestesque uirtutes. Atqui solus deus omnem uirtutem habet & potestatem: & ideo hoc oraculo deum tribulationem & dolorē instar parturientis perpessurum designari par est. Quod uerissime impletum est in passione domini: quod indicat id, Quare ergo uidi omnis uiri manus super lumbos suos tanquam parturientis: Quod autem deus dicit, Vocem terroris audiimus, formidinis & non pacis: uocem & tumultum summorum pontificum, seniorum, scribarum & pharisaeorum: tota nocte, & tota die in horam usque nonam: nocte inquam captionis ante Annam & ante Caipham, die ante Pilatum & Herodem, & rursum apud Pilatum, & demum ipso qui erat omnis uir, & qui omnis uiri habebat potestatem cruci appenso: cui ex parte ipsorum nulla quies, nulla pax, nulla commiseratio dabatur. Quod subiungitur, Et conuersae sunt uniuersae facies in auriginem: designat omnem superiorem uirtutem, cum deus pateretur, quodammodo in horuisse: adeo ut etiam sol & luna palluerint, & facies eorum luridae factae sint: quasi morienti homini deo compatientes & commorientes. Et quis dubitat angelos illi compassos, ut & angelus ille, qui ex Luca accessit confortans eum: Sequitur: Vae quia magna dies illa, ut magnitudo doloris exprimat. &: Nec est similis eius: nec certè fuit, neque unquam futura est ulla: quia CHRISTVS semel mortuus est, neque amplius moritur. Mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod Luc. 22. autem uiuit, uiuit deo. Et secundum hanc intelligentiā de passione domini & fructu eius, prosequendum est caput illud Hieremiae. Sed & psalmus, Exaudiat te dominus in die tribulationis: de hac tribulatione passionis intelligitur, & exauditione patris, qui eum perpetua exauditione exaudiuit pro omnibus: omnibus dico, qui ad ipsum plena fide, ac charitate confugerent: de quibus dicitur: Edent pauperes, & saturabuntur: Psal. 118.

- & laudabūt dominum qui requirunt eum, uiuent corda eorum in seculum seculi. & reliqua quæ subduntur. Et omne sacrificium & holocaustum pingue, fructuosa passio CHRISTI dicitur: quæ erat omne sacrificium, & omnium quantumcunque multiplicitium sacrificiorum una simplex ueritas, omnia complectens, omnia perficiens, omniaque consummans: ut ipse erat omnis uir, omnium uirorum una simplex ueritas, omnes complectens, omnes perficiens, & omnes deniq; consummans. Cætera quæ hic habet Marcus, ijs quæ tetigit Matthæus capite uigesimoseptimo, numero ducentesimo septuagesimoquinto, similia sunt. Deinde dicit dominum emissa uoce magna, emisisse spiritum, dicens. **C**IESVS autem emissa uoce magna, expirauit. **C**Comestio agni ad finem usque festinanter uorati: passionem domini quandiu fuit in cruce usque ad uitæ consummationem figurabat. Ideo celeriter ac citò iuxta figuram mori debuit. Comedetis (inquit) festinanter: est enim phasē, id est transitus domini. Nihil mirum igitur, si hora sexta positus in cruce, hora nona expirauit. Et hoc quidē, ut uoluit, id est, hoc nō faciente natura, sed sua uoluntate: ut neque faciente natura, caro factus est, sed quando uoluit. sicut scriptum est: Sacrificium & oblationem noluit, corpus autem aptasti mihi. Holocaustum & pro peccato nō postulasti: tunc dixi, ecce uenio. Ut ergo aduētus eius in carnem fuit supra naturam: sic & egressus ē carne supra naturā. Cuius signum fuit uox illa magna, quæ est in Luca: Pater in manus tuas commēdo spiritum meum. cum qua simul spiritum, ut dixit ac uoluit, emisit. Sed quæres, cum transitus iste sit domini, quā transijt: Per omnes domos filiorum Israël, id est animas, quas iam sanguine suo signatas angelus percutiens, tangere nō potuit. Videbo (inquit) sanguinem, & transibo uos: nec erit in uobis plaga disperdens. Nec non per terram tenebrosam & opertam mortis caligine. Penetrabo (inquit) omnes inferiores partes terræ, & aspiciam omnes dormientes. Sed adijcies: cum his uerbis designentur inferi, & loca tenebrarum: nunquid dominus per illa transiens, est aliquid passus? **Exod. 12.** Minimè: quod uel ex figura cognoscitur, dicēte Mose de transitu domini: Et trāsibo per terram Aegypti nocte illa, percutiāq; omne primogenitum in terra Aegypti ab homine usq; ad pecus, & in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia, ego dominus. Quid enim terra Aegypti figurabat, nisi inferos? Quid perculsa primogenita, nisi capita potestatum tenebrarum à summis usque ad ima? Quid dii illi, nisi malignæ illæ potestates, quæ ut dijs contra diuinum honorem sibi cultum in mundo exhiberi uoluerant, quas deuicit, fregit, spoliāuit: ut in Osee scriptum est: Ego capiam, & uadam: tollam, & nō est qui eruat: uadens reuertar ad locum meum. Ergo ut angelus, cum transiuit nocte phasē per terram Aegypti primogenita interficiens, idōla subruens, ac filios Israël educens, nihil passus est: sic nec dominus cum transijt per inferos, uires malarum potestatum perfringens, infernum spoliāns, & suos educēs, quicquam passus est: sed inuictus, mortis uictor, ac magnificus triumphator redijt ad superos, & ad locum suum, id est corpus suum: quod impassibile resumpsit ac gloriosum. Et quod hic tractat Marcus, commune est illi, quod Matthæus habet capite 27. numero ducentesimo septuagesimoseptimo. Deinde subiungit signa, quæ in morte domini facta sunt, dicens. **C**Et uelum templi scissum est in duo, à summo usque deorsum. Videns autē centurio, qui ex aduerso stabat, quia sic clamans expirasset, ait. Verè hic homo filius dei erat. **C**Eadē ponit Matthæus capite uigesimoseptimo, numero ducentesimo septuagesimo octauo. Sed addit Marcus, quod centurio (qui proculdubio erat hecatontarcha) qui è regiōe moriētis stabat, uidens quod cum sic & adeò ualide clamasset, expirasset, dixit: Verè hic homo filius dei erat: hoc ipso percipiēns, mortem illam supra naturam fuisse: Quod & uerum erat. Sed ad huius confessionis perseverantiam, signa quæ subsequuta sunt, illum multo magis adduxere. Quod & in præfacto numero diffusius aperit Matthæus. Cōtinuo subiungit de mulieribus, quæ multa compassione, quasi

95

Exod. 12.

Psal. 118.

Luc. 23.

Exod. 12.

Eccle. 24.

Exod. 12.

Osee. 7.

96

quasi commorientes, domino morienti astiterunt, dicens. ¶ Erant autem & mulieres 97
 de longe aspicientes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi minoris, &
 Ioseph mater, & Salome: & cum esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant
 ei: & aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam. ¶ Hæ mulieres,
 Maria scilicet Magdalene, à qua dominus septem eiecerat dæmonia, Maria Iacobi mi-
 noris: & Ioseph mater, quæ est Maria Cleophæ: & Salome, quæ est mater Iacobi &
 Ioannis, & pleræq; aliæ: ut nō deseruerunt eum in uita, quocunq; iret ipsum sequen-
 tes, ac ei ministrantes: sic nec in morte, sed confectæ mœrore, & dolore ei confixæ, assi-
 stebant à longe: quia scriptum erat: Elongasti à me amicum & proximum, & notos
 meos à miseria. & non quia minor esset amoris affectus. Et de eisdem meminit Mat-
 thæus capite uigesimo septimo, numero ducentesimo octogesimo. Deinde subnectit
 Marcus de Ioseph, qui petijt à Pilato corpus IESV, dicens. ¶ Et cum iam sero esset fa- 98
 ctum, quia erat parasceue, quod est ante sabbatum, uenit Ioseph ab Arimathia, nobi-
 lis decurio, qui & ipse erat expectans regnum dei. Et audacter introiuit ad Pilatum,
 & petijt corpus IESV. Pilatus autem admirabatur, si iam obiisset. Et accersito centu-
 rione, interrogauit eum, si iam mortuus esset. Et cum cognouisset à centurione, do-
 nauit corpus, Ioseph. ¶ Et cum iam sero factum esset, id uerti potuit, ut iam quoque
 in Matthæo capite uigesimo septimo, numero ducentesimo octogesimo primo dictū
 est, cum iam uespera fieret, sole scilicet deurgente ad occasum: nam à uespera illa inci-
 piebat sabbatum. Et dominus ante noctem depositus est de cruce, & sepultus, dicen-
 te Ignatio: Ante uero solis occasum de cruce depositus est, & sepultus in monumen-
 to nouo. Et eodem quoque tacente, & quouis alio, ita fieri cogebat magni sabbati ce-
 lebritas. Et ita etiam uerti debuisse indicat ipse Marcus, cum subiungit: quia erat para-
 sceue, quod est ante sabbatum. Atqui si uespera facta fuisset, non amplius parasceue
 fuisset, quæ est ante sabbatum. Porro cum subdit, uenit Ioseph ἀπὸ ἀριμαθαίας, ab Ari-
 mathia: insignē locum exprimit, unde ille erat. De quo sic scribit Hieronymus: Ari-
 matha Sophim, ciuitas Elcanæ & Samuelis. & subdit: unde fuit Ioseph, qui in euan-
 gelijs ab Arimathia esse scribitur. Cæterum in principio primi Regum, hæc ciuitas,
 Ramathaim Sophim dicitur: quæ & usq; in hunc diem, haud procul à uia super ædi-
 tum montem, qui olim dicebatur mons Ephraim, peregrinis ostenditur, qui è portu
 Iopes Hierusalem adeunt. Quanquam ipsius terrestris Hierusalem, quæ olim ciuitas
 sancta appellabatur, nunc relicta est nihil, iuxta domini oraculum, dicentis: Circun-
 dabunt te inimici tui uallo, & circundabunt te, & angustabunt te undique: & ad ter-
 ram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super
 lapidem. sed quæ illic uisuntur, homonyma sunt, ut ad solam ueram & sanctam, cœ-
 lestem aspiremus Hierusalem. Quod autem adiungitur, nobilis decurio: sic Marcus
 habet εὐχόμενος βουλευτής, id est honestus consul: quorum primum, elegantiam mo-
 rum, & uitæ honestatem designabat: secundum, prudentiam animi, qua præditum
 esse oportebat eum, qui magno illo & insigni magistratu fungeretur. Talem autem
 oportuit illum esse. Decebat enim non decurionem, non centurionem, non chiliar-
 cham: sed nobilissimum uirtute ac prudentia uirum, & pietate insignē, ut & ipse erat
 (Et ipse, inquit, erat expectans regnum dei) petere corpus IESV, & regem re-
 gum omnium, qui unquam fuerunt ac esse potuerunt, nobilissimum ungere. Ma-
 gnitudinis autem ac ingenuitatis illius signum fuit, quod non cunctando, non per
 intercessores: sed audacter & intrepide introiuit ad Pilatum, & petijt corpus IESV.
 Et addit Marcus ultra Matthæum, Pilatum miratum, si iam obiisset. Nec mirum,
 si mirabantur omnes, quos de agno paschali, quod festinanter transire deberet, la-
 tebat mysterium. Addit etiam, quod accersito centurione, Pilatus didicit dominum
 esse mortuum. Quod factum est, ne quis negare posset dominū nostrū uerè in cruce

Psal. 87.

Ignatius.

Luc. 19.

- pro redimendo genere humano fuisse mortuum. Cetera Matthæo sunt communia. Adijcit præterea Marcus, ipsum Ioseph acceptū corp⁹, sindone, id est linteo iuoluisse, & posuisse in sepulchro, dicens. ¶ Ioseph autem mercatus sindonem, & deponens eum, inuoluit sindone, & posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra: & aduoluit lapidem ad ostium monumēti. Maria autem Magdalene, & Maria Ioseph aspiciēbant ubi poneretur. ¶ Ioseph mercatus est linteum: sed ex Matthæo capite uigesimaloseptimo, numero ducentesimo octogesimo primo, linteum mundum: & inuoluit corpus IESV, & posuit illud in monumento: & in nouo quidem monumento ex eodem Matthæo. Et aduoluit lapidem, id est saxum ingens, ad ostium monumēti. Maria autem Magdalene, de qua paulo ante dicitur, & Maria Ioseph, id est Maria Cleophæ, aspiciēbant ubi poneretur corpus IESV. Itaque si petere uelimus ab eo, cui facta est potestas dandi nobis corpus domini: non iam quidem mortale, sed immortale: non infirmum, sed per se potens: non contumelijs affectum, sed gloriosum: exprimamus in nobis quendam spiritualem Ioseph, id est simus gratijs & sciētia dei pleni, & pietate insignes, expectantes regnum cœlorum. Quod si fuerimus tales, petamus cum fiducia: quia talibus uult se committi, imò committere dominus. Mercemur sanctis operibus ex gratiarum illius dono sindonem mundam, id est cōscientiam puram ac sanctam: qua filius dei inuolutus, requiescat in animabus nostris, sanctis purificationibus initiatis, fide petra solidioribus, spe ad superna erectis, & charitate flāmantibus: ad quarum ostia sensuum, firmissima admoueatur custodia, ne pignus uitæ illinc elabatur. Et iugiter aduigilent, tam actio quàm sanctū ocium, ut quæ nunquam nesciāt illic esse uitæ principem, redemptorem mundi, dei que filium. Cui cum patre & spiritu sancto communis honor, gloria, & potestas in omnia seculorum secula. Amen.

CAPVT SEXTVM DECIMVM.

- 100 T cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerūt aromata, ut uenientes ungerent IESVM. Et ualde mane una sabbatorum, ueniunt ad monumentum, orto iam sole. Et dicebāt ad inuicem: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et respicientes, uiderūt reuolutum lapidē. Erat quippe magnus ualde. Et introēntes in monumentum, uiderunt iuuenem sedentē in dextris, coopertum stola cādida, & obstupuerunt. Qui dicit illis: Nolite expauescere. IESVM quæritis Nazarenum crucifixum: surrexit, nō est hic: ecce locus ubi posuerunt eum. Sed ite, dicite discipulis eius & Petro, quia præcedet uos in Galilæam: ibi eū uidebitis, sicut dixit uobis. At illæ exeuntes, fugerunt de monumento. inuale rat enim eas tremor & pauor. & nemini quicquā dixerunt: timebant enim.
- 101 ¶ Surgēs autē IESVS, mane prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem dæmonia. Illa uadens, nunciauit his, qui cū eo fuerant, lugentibus & flentibus. Et illi audientes quia uiueret, & uisus esset
- 102 ab ea, non crediderunt. ¶ Post hæc autē duobus ex his ambulanti bus ostensus est in alia effigie, euntibus in uillā: & illi euntes, nunciauerūt cæteris, nec
- 103 illis crediderunt. ¶ Nouissime autem recumbentibus illis undecim apparuit, & exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia his qui uiderant

20 uiderant eum resurrexisse, non crediderunt. ¶ Et dixit eis: Euntes in mun- 104
 dum uniuersum, prædicate euāgelium omni creaturæ: Qui crediderit, & ba-
 ptizatus fuerit, saluus erit: qui uero non crediderit, condénabitur. Signa au-
 tem eos qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo dæmonia eiicient:
 Linguis loquentur nouis: Serpentes tollent: Et si mortiferū quid biberint,
 25 non eis nocebit. Super ægros manus imponent, & bene habebunt. ¶ Et do 105
 minus quidem IESVS, postquam locutus est eis, assumptus est in cælum,
 & sedet à dextris dei. Illi autē profecti, prædicauerunt ubiq; domino coope-
 rante, & sermonem confirmante sequentibus signis.

ANNOTATIONES BREUES XII. CIRCA LITERAM CA. XVI.

6	uiderunt θεωροῦσι	11	præfens. At – illæ ὃ Et	18	Nouissime – autem ἕσπερον Postea
7	iuuenem νεανίσκον	11	inuaserat enim εἶχε δὲ	26	quidem – IESVS
7	adolescentulum adolescentulum	12	habebat autem pauor: ἐκστασις	27	sedet ἐκάθισεν
7	coopertum περικελευμένον	12	stupor stupor	28	præteritum. sequentibus signis διὰ τῶν ἑπακολουθούντων σημείων. * ἀμὴν.
10	amicum, indutum	17	effigie, μορφῆ		per subsequentiā signa. Amen.
10	præcedet προάγει		forma		

COMMENTARIUS IN CAPVT SEXTVM DECIMVM.

MOx subiungit de pio officiosoq; affectu mulierum erga dominum, quem adhuc se reperturas in sepulchro conditum putabant, dicens. ¶ Et cum 106
 transisset sabbatū, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome, eme-
 runt aromata, ut uenientes ungerent IESVM. Et ualde mane una sabbato-
 rum ueniunt ad monumentum, orto iam sole. Et dicebāt ad inuicem:
 Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et respicientes, uiderunt lapidem
 reuolutum, erat quippe magnus ualde. Et introeūtes in monumentum, uiderunt iu-
 uenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt. Qui dicit illis:
 Nolite expauescere, IESVM queritis Nazarenum crucifixum: surrexit, non est hic.
 Ecce locus ubi posuerunt eum. Sed ite, dicite discipulis eius & Petro, quia præcedet
 uos in Galilæā: Ibi eum uidebitis, sicut dixit uobis. At illæ exeūtes, fugerūt de monu-
 mēto. Inuaserat em̄ eas tremor & pauor, & nemini quicq; dixerūt: timebāt em̄. ¶ Hæc
 est semp eadē Maria Magdalene, quæ sequebat dominū à Galilæa, & à qua dominus
 septem eiecerat dæmonia. Et Maria Iacobi, est Maria Cleophæ, Iacobi minoris & Iose-
 se mater. Et Salome, est uxor Zebedæi, Iacobi Ioannisq; mater. Quæ exacto sabbato,
 comparauerūt sibi aromata: nam die parasceues circa finem diei sepulto domino,
 regressis in urbem, incipiente sabbato, non licuit emere aromata. Et aduertēdum hic
 est, Marcum explicare, quod ait Lucas: Et dies erat parasceues, & sabbatum illucesce-
 bat. Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo uenerant de Galilæa, uiderunt monu-
 mentum, & quemadmodum positum erat corpus eius: & reuertentes, parauerunt
 aromata & unguenta. Non enim tunc parauerunt aromata, sed, ut Marcus ait, cum
 transisset sabbatum: nam in ipsa incipiente aurora, finit nox primæ sabbatorum: &

LUC. 239

108

à mane incipit prima dies sabbatorum. Finitum autem sabbatum confessim indicabant, qui ad hoc ipsum deputati erant, clangore tubarum, ut cuique liceret opus facere, quod non licebat in magno sabbato. Emerunt ergo aromata, & uenerunt ad monumentum, sed iam suscitato domino ex Luca, ut qui ipso primo diluculo, & cū ipsa (ut sic dicam) aurora surrexerat, sicut scriptum erat: Exurgam diluculo. Sed hæc *psal. 56.* Maria Magdalene, erat ne Maria soror Marthæ? Mihi non uidetur, cum ob multa alia, tum ob id quod non sequebatur dominū à Galilæa: sed Iudaica erat ac indigena. Ad hæc cū potēs et diues esset, parū indiguisse uidetur pharmacopolis, à quibus emisset unguenta, sed domi in promptu habuisse, quod illis crebro uteretur Iudæi. Sed et iā domini testimonio functa munere suo, unxerat ipsum ad sepulturā. At Galilæis & quæ Hierosolymis peregrinæ erāt, op⁹ erat ut precio sibi cōpararēt unguēta: nō em̄ per tā lōga terrarū spacia secū tulissent. Porro quod Marcus ait: Valde mane una sabbatorū ueniunt ad monumētum: hoc de prima profectioe mulierum ad monumentum intelligitur. Et id, una sabbatorū, perinde est ac, prima die post magnū sabbatū. Quod autem subiungit, orto iam sole: hoc secundā profectioem mulierum ad monumentum respicit: nam bis, si non etiam pluries, quod nouit deus, profectæ sunt ad monumentū. Primo, ualde mane & tenebris adhuc existentibus, sed die scēte & auro ra iam cœpta: quia iam dominus surrexerat. Secundo, orto iam sole, cum eis à sepulchro redeuntibus occurrit dominus in uia. Et dicebant adinuicem: Quando? in prima profectioe. Et quid? Quis reuoluet nobis lapidē ab ostio monumētī: Hoc enim non erat opus trium mulierum, sed multorum, & fortium quidem uirorum: nam lapis ille (euangelistarum Matthæi & Marci testimonio) erat magnus, & etiam ualde. Et respicientes, uiderunt reuolutum lapidem. Quod erat eis indicium, si quid mentis habuissent, dominum surrexisse, quasi domino id ipsum reuoluto lapide, loquente. Et hoc ad primam earum ad monumentum profectioem pertinet. Quod uero subnectit, ad secundam, qua uisitauerunt monumētum non ualde mane, sed orto iam sole. Et de eodem angelo mulieres allocuto, de quo hic Marcus, loquitur Matthæus cap. uigesimo octauo, numero 283, & ad secundā identidē pertinet profectioem. Verū adijcit Marc⁹ qua qualitate, situ, et habitu eis apparuit: nēpe iuuenis, sedēs ī dextris sepulchri, stola, id est ueste talari cādida amictus. Et quæ locutus est mulierib⁹, plana sunt, ut in Matthæo. Sed addit peculiarem de Petro ab angelo factā mentionem: ut uel ex hoc Petrus, qui plurimū ibiberat mœroris, nō solū ex passiōe domini, sed & ex negationis reatu, specialē reciperet cōsolationē: & intelligeret dominū nequaquā sibi obitū, sed propitiū, sed clementē, & misericordē: qualē & ipse illū intelligere debebat, & omnes alij ex hac cōsolationis præuentione negatori suo facta, debēt. Et quod subdit: Fugerunt de monumēto: inuaserat enim eas tremor & pauor: id ipsum est quod ait Matthæus: Exierunt citō de monumento cum timore: sed adijcit, & gaudio magno. Quare non solū timor & pauor inuaserat eas, ex insolito scilicet aspectu angeli, quāuis admirabili & deifico: sed & ex uerbis eis gaudiū magnū cōceperant: qđ erat argumētum tūc acceptæ fidei & credulitatis: quā nequaquam in prima & matutina uisitatioe acceperant, ut à nobis aliquando dictum est in secunda disceptatione de Maria Magdalena: qui libellus ad ultimum capitulum Matthæi, Marci, & Luca, & penultimi Ioannis symphoniam pernosendam, non nihil conducere uidetur. Et quod hic dicitur: Et nemini quicquam dixerūt: intelligitur ad monumentum, quia nihil responderunt angelo: timor enim impediēbat, & pauor eas etiā inter se elingues reddebat. Postea tamen omnia patefecerunt, quæ non solum angelo nunciante, sed etiam domino sibi in uia occurrente, & ut ea nunciarent præcipiente didicerant: quamuis hanc nūciationem euangelistæ non expresserint. Deinde cui mulierum primo ap

101 » paruerit à resurrectione dominus, subdit Marcus, dicens. ¶ Surgens autem IESVS mane

» **SVS** mane prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalenaë, de qua eiecerat septem
 » daemona. Illa uadens, nunciauit his qui cum eo fuerant, lugentibus & flentibus: & il
 » li audientes quia uiueret, & uisus esset ab ea, non crediderunt. ¶ De resurrectione
 domini, oraculum habetur Psalmo tertio: Ego dormiui, & soporatus sum, & resurre
 xi: quia dominus suscepit me. Et Psalmo sexagesimoseptimo: Cantate deo, psalmum
 dicite nomini eius, iter facite ei qui ascendit super occasum, dominus nomen illi. Sed
 & dominum in aurora surrecturum, oracula retexerunt prophetarum: ut id Psalmi
 quinquagesimifexti: Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara, exurgam dilu
 culo. Et id Osee: Quasi diluculum præparatus est egressus eius. Surrexit ergo domi
 nus mane prima sabbati. Neque est opus sub distinctione post **I E S V S**, ut id, mane pri
 ma sabbati, referatur ad apparuit: quia non apparuit mane Mariæ Magdalenaë, cum
 primo profecta est ad sepulchrum: sed in secunda profectioe, cum illic remansit
 sola, abeuntibus Petro & Ioanne: quando & sol exortus, & dies alta esse potuit.
 Quod ergo subiungit hic de Maria Magdalena, quæ semper eadem est in omnibus
 euangelijs, scilicet illa à Galilæa: ad secundam eius profectioem ad monumentū at
 tinet: quæ quamuis nūciaffet apostolis, quod uidisset dominum, & dixisset quæ Ioan
 nes aperit iniuncta ei fuisse dicenda: non tamen ei crediderunt. Et hoc & reliqua quæ
 sequuntur, non tãgit Matthæus, aut certè admodum pauca. Deinde subdit Marcus
 » de duobus peregrinis, quibus in uia & diuersorio apparuit dominus, dicens. ¶ Post
 » hæc autem duobus ex his ambulatibus, ostensus est in alia effigie, cūtibus in uillam:
 » & illi euntes, nunciauerunt cæteris, nec illis crediderunt. ¶ Hi duo sunt peregrini,
 quibus ex Luca, dū mœsti & tristes ob ea quæ contigerāt, proficiscerentur Emaum,
 quæ & dicta est Nicopolis, dominus apparuit in uia in alia forma, quàm prius Mariæ
 Magdalenaë. Nam ex Ioanne, apparuit Mariæ Magdalenaë in forma hortulani: pere
 grinis autē in similitudine peregrini, qui sanctis suis allocutionibus, eorum tristitiam
 leuabat, & ad fidē mysteriorum mirifice illuminabat. qui & ex Luca, dum frangeret
 illis panem, aperuit eis oculos ut ipsum agnoscerent, reuelata & aperta ipsius effigie.
 Et continuò eo disparente, reuersi sunt Hierosolymam, non sine ingenti gaudio, nū
 ciantes discipulis quæ uiderant: at isti sic timebant, ne non uerum esset quod maxime
 cupiebāt, ut illis etiã planè fidē nō præstiterint. Deinde subdit de apparitione quæ fa
 cta est undecim simul, dicēs. ¶ Nouissime autem recumbentibus illis undecim ap
 paruit, & exprobrauit incredulitatem eorum, & duritiam cordis: quia his qui uide
 rant eum resurrexisse, non crediderunt. ¶ Hæc apparitio facta uidetur, cum manus
 & latus exhiberet Thomæ palpanda. cuius incredulitatem, quod decem apostolis
 & alijs plurimis, qui eum rediuitum ex mortuis uidissent, non credidisset, reprehendit.
 Sed dices: Hic ex Marco nouissime apparuit: at cum apostolis apparuit præsen
 te Thoma, nō nouissime eis apparuit: cum ex Ioanne capite uigesimoprimo, postea
 apparuerit eis ad mare Tyberiadis. Id nosse oportet uocabulum, *uigesimopr.* superlatiuum
 non esse, & nihil aliud significare, quàm post, postea, aut posterius: & ideo per ali
 quod istorum, non per superlatiuū, nouissime, fuisse hic exponendum, ne nulla appa
 ritio domini post hæc facta esse uideretur. Quod si uideretur, non id euangelista, sed in
 terpres faceret uideri. Et subdit, quod mādātū dederit apostolis, dicēs. ¶ Et dixit eis:
 » Euntes in mundum uniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ: Qui credide
 » rit & baptizatus fuerit, saluus erit. Qui uero non crediderit, cōdemnabitur. Signa au
 » tem eos qui crediderint, hæc sequentur: In nomine meo daemona eijcient: Linguis
 » loquentur nouis: Serpentes tollent: Et si mortiferum quid hiberint, non eis nocebit.
 » Super ægros manus imponent, & bene habebūt. ¶ Quid est, Prædicate euangeliū
 omni creaturæ: nisi omni nationi gentium, quæ sub cœlo est, quæ ad hoc à deo cre
 ata ē, ut in fide & regeneratiōe filij dei regnū capiat hæreditatis æternæ: sine qua illud

Psal. 3.
Psal. 67.

Psal. 56.
Osee. 6.

102

Luc. 24.

103

104

- IOANN. 3.** assequi non potest, ut alio in loco dicit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum dei. Præcedit ergo prædicatio, & prædicationem sequitur fides, fidem regeneratio, quæ est quædã dei (ut sic dicã) filiatio: quam qui custodit (custodit autem, qui credit: credit uero, qui dei fidem uita moribusq; cõprobat) proculdubio saluabitur. At qui non crediderit, cõdemnabitur. Salus, filiorum dei gaudium designat æternum. Cõdemnatio, infidelium perenne supplicium. Et hoc quoque mãdatum tangit Matthæus circa sui euangelij calcem. Verum Marcus adijcit signa credentium, quæ maxime in primitiua ecclesia, patuerunt ad literam: tunc enim erant necessaria, quæ & diuersa spiritus sancti dona secundũ fidei, quam infundit analogiam, exprimunt. Non quod omnes fideles omnia habeãt aut habuerint, sed secundum distributa dona: ut qui secundũ fidem donũ habent eiijcendi dæmonia, hi eiijcũt dæmonia: qui donum habent linguarum, hi linguis loquuntur nouis: qui potestatem habent super serpentes, his nihil serpẽtes nocent: ut Paulus, qui quamuis à uipera esset morsus, nihil tamẽ detrimẽti passus, mortiferam echidnam excussit in ignem. Multi quoq; sancti dono suæ fidei operante, multas insulas (ut creditur) à serpentibus purgauerunt. Sed & Ioannem Euangelistam mortiferum poculum nihil lædere potuit. Et quot martyres tentauerũt tyranni enecare uenenis, quæ uim suam hoc dono fidei perdididerunt: Et qui secundum fidem donum habent sanitatum, hi impositis manibus sancta fidei imprecatiõẽ languores expellunt. Et hæc dona fidei superuenire hinc notum est, quod ipsi apostoli prius fidem habebant: sed horum nihil operati sunt, antequam hanc illis dominus dedisset potestatem. Conuocatis (inquit Matthæus) duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut eiicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Et similem sententiam habet **MARC. 6.** **LUC. 9.** **LUC. 10.** Marcus atq; Lucas. Et in super apud Lucam cap. 10. dominus dicit: Ecce dedi uobis potestatem calcãdi supra serpentes & scorpiones, & super omnem uirtutem inimicã, & nihil uobis nocebit. Præterea sacer Paulus hæc habet: Habentes donatiõẽs, secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes: siue prophetiam secundum rationem si dei, siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui misertur in hilaritate. Et id: Dico enim per gratiam, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter uos, nõ plus sapere quã oportet sapere: sed sapere ad sobrietatem, & unicuiq; sicut deus diuisit mensuram fidei. Ergo eiusmodi dona non distribuũtur, nisi habita fide, & secundum mensuram fidei: tamen si ea habita non protinus fiat, ut habeantur huiusmodi dona: nam spiritus unicuiq; distribuit quemadmodũ uult. Et quanquam illa signa in nomine IESU dæmonia eiijcere, linguis loqui nouis, serpentes tollere, mortifero poculo non lædi, manuũ impositione sanitates inducere, signa sint fidei: quandoquidem nõ dantur (ut dictum est) nisi fidem habentibus: sunt tamen donorum, nõ fidei effectus. Et quia dantur secundum rationem, mensuramq; fidei: ideo dominus dicebat apostolis, quibus dona dederat: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, transi hinc, & transibit. Sed & ubi signa nõ sunt, nihil prohibet fidem esse: neq; enim minus fidem in Antonio fuisse puto, quã in Paulo simplice, qui fertur dæmonium eiecisse, quod non ualuit Antonius eiijcere: sed ille ad hoc ipsum superius donum habuit, quã iste. Sed habent ne aliqui temporibus nostris hæc fidei signa? Nihil profecto prohibet quosdam habere, ut qui habent dona. Quemadmodum & de quodam narrari audiui, cui ratione doni fidei, epotum uenenũ nihil nocuit. Idẽ factum fuisse diebus nostris coram magno quodam, & potenti alienæ fidei tyranno. Coram quo, qui fidei CHRISTI partes tutabatur, nihil ueritus est præsentaneum uenenum in nomine IESU, & in fidei ipsius approbationem haurire. Mox uero cum nihil mali sentiret, mirante tyranno, & omnibus qui aderant stupentibus, rogauit idem qui hauserat illud.

illud, ut is qui secum de fide certabat, & uenenū temperarat (erat enim arte medicus) in approbationem oppositæ fidei, quod proba ueracq̃ esset, & in nomine sui propheta, uellympidæ tantū aquæ (est enim gentis illius familiaris & consuetus potus) quantum sibi porrectū fuerat ueneni, sumeret. Quod cum placuisset tyranno, & ijs qui aderant, quia rem facilē, & quæ nihil periculi habere uideretur, postulasset: medicus aquā è fonte recēter acceptam afferri iussit: qua epota, haud secus quàm si maxime præsentaneum uenenum haussisset, inter crura tyranni repente collapsus, expirauit. Vnde & tyranno, & genti eius fides CHRISTI admodum probata est: & si superstitionem suam non deserant. Sed & de nōnullis audiui, qui dæmonia, factō in nomine IESU præcepto citra exorcismum expellant, & eodem modo sanitates inducant. Dona enim illa (si ita res habet, ut fuit narrata) ipsis credita sunt: quibus si bene utantur, cedet eis in gratiā: sin male, in supplicium. Ne quis protinus sanctum, & propemodum cultu diuino uenerabundū existimet, qui hæc signa fidei habeat. Nam & Iudas signa fidei habebat, dæmonia eijciebat, manuumq̃ impositione & unctione infirmitates sanabat, ut & cæteri. Et conuocatis (inquit Matthæus) duodecim discipulis, dedit eis potestatem spirituum immundorum, ut eijcerent eos, & curarent omnem languorem. Et nomina eorum ponit Petrum & Andream, Philippum & Bartholomæum, Iacobum Zebedæi & Ioannē, Thomam & Matthæum, Iacobum Alphæi & Thaddæum, Simonem Cananæum & Iudam Iscariotem. Et subdit: Hos duodecim misit IESVS, præcipiens eis, & dicens. Quidnam? Infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mundate, dæmones eijcite. Ex quo intelligimus & Iudā accepta diuina potestate, uirtutes operatum: non enim dominus dona, uirtutes, & gratias frustra dabat, & quæ futuræ essent ociosæ: nequaquam tamen ob id ille censendus erat sanctus, sed deus qui dona largitur, & in donis operatur. Deus ergo est suspiciendus, uenerandus, colendus, & ipsius, ubicunque sint, dona ueneranda: immo potius ipse solus omnino uenerandus in donis suis: qui autem habet illa, aut eis utitur, sæpenumero perparum. Quid igitur faciēdū, cum talia uidemus? Certè id secure facere possumus, quod turbæ sequentes dominū fecere: de quibus dicitur quod glorificabant deum, qui potestatem talem dedit hominibus. Et proinde ille solus est inuocandus, colendus, & adorandus, & illius dona magis quàm qui ea habent, attendenda: sed ipse præcipue in eis. Ne quis populari errore seductus dicat, fecit miracula, ergo sanctus, ergo publico suffragio colendus, quasi communem cum deo conditionem fortitus. Quanquam nemo sua uirtute miracula facit, sed deus, sed diuinū donum, diuinacq̃ uirtus. Neq̃ Moses ex se fecit miracula in Aegypto, aut in mari rubro: sed is qui facit mirabilia magna solus. Itaq̃ unus est uerè sanctus, unus est qui mira & stupenda facit, quorum non est numerus: à quo solo uniuersorum prouidentia pendet. Quot si à quouis alio uel unicum granum tritici expectes, nouam Cererem facis: si unum acinum, nouum Bacchum: si salutem pecorū, nouum Pana: si deniq̃ tranquillitatem maris, nouum Neptunum. In omnibus ergo nō tam instrumenta dei, siue quæ sunt, siue quæ fuerūt, uenerare, quàm deum instrumenta mouentem, imò in totū ipsum instrumenta mouentē. Sit ipse principium & finis, & illa quædam media: ne cum uelis esse nimium pius, sis in CHRISTVM & in sanctos superstitiose impius: nam & sancti & angeli clamant: Deum adora. Deinde subdit Marcus de assumptione domini in cœlum, dicens. ¶ Et dominus quidem IESVS 105 postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet à dextris dei. Illi autem profecti, prædicauerunt ubiq̃, domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. ¶ Postquam locutus est eis dominus non solum quæ supra narrata sunt uerba, sed & quæcunque sibi placuit, assumptus est in cœlum. Nam & Lucas alia adijcit in fine euangelij sui, quæ locutus est priusquā eleuatis manibus benedicens apostolis, & ijs quos uoluit suæ gloriosissimæ assumptionis esse conscios, propria uirtute

Matth. 10.

105

ferretur in cœlum: turba comitatus, non solum sanctorum patrum, quos è carcere mortis eduxerat: sed & (quis em̄ de hoc dubitare possit?) sanctorū angelorū, uirtutū, & potestatum: cum ferretur inquam in cœlum super omnem uirtutem & potestatē: *psal. 3.* sicut sæpe per spiritum sanctum in psalmis contestatum est, ut *Psalmo octauo:* Quoniam eleuata est magnificentia tua super cœlos. Et *duodeuigesimo:* A summo cœlo egressio eius: Et *occurfus eius usq; ad summum eius.* Et *quadagesimosexto:* Ascendit deus in iubilo, & dominus in uoce tubæ. Et rursus: *Psalite deo, qui ascendit super cœlum cœli ad oriētem.* Sed & de sessione domini ad dexteram patris, dicitur *psalmo 109.* centesimo nono: Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quod autem ubique, per Asiam, Africam, & Europam dispersi apostoli, annunciauerint CHRISTVM & euangelium eius: quodq; in uirtutibus & signis hoc fecerint, in robur & confirmationem fidei, quam annuntiabant domino ipsis cooperante: immo omnia operante ipsis cooperantibus, & confirmante signis & prodigijs: ueteres historiarū plenissimam fidem faciunt, & prophetarū oracula testantur, dicente Propheta: Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. Ergo ei, qui facit mirabilia magna solus, qui à summo cœlo egressus, ex utero uirginis orbi natus apparuit, qui in occasum mortis descendit, & ex mortis occasu ad nos iterū in immortalitate ascendit, & de

mum super omnes cœlos nunc sedet in dextera patris, donec ueniat facturus de omnibus

iudiciū: sub cuius pedibus omnes inimicos ipsius, omnes ipsi & sancto euāgelio incredulos, positurus est pater cœlestis, unā cum ipso

æterno patre, & ipsi

ritu sancto, uni immortalī, inuisibili, & soli sapienti deo honor, gloria, & gratiarum actio, in omnia

seculorum secula. Amen.

COMMENTARII IN MARCVM FINIS.

SANCTVM